

2015. XVII. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 411 6500/5894, Fax: 485 5217
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat megvásárolható vagy megrendelhető:

Papp Sándorné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 411 6500/5894, Fax: 485 5217
E-mail: papp.sandorne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tördelés: Pavelus Bt.
Nyomtatás: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

A tolmácsolás kutatása

Horváth Ildikó

Sportpszichológia és tolmácsolás 5

Rohonyi Borbála

Birkózás az írott szöveggel szinkrontolmácsolás közben 1. rész 23

A fordítás oktatása

Balogh Dorka

A műfajkutatás szerepe a jogi szakfordítás oktatásában 38

Makkos Anikó

Az anyanyelvi fejlesztés szükségességéről a fordítóképzésben 56

Tóth Zsuzsanna

A fordítói napló használata a fordítástechnikai ismeretek oktatásában 68

Fordítás és szövegtan

Götz Andrea

Magyar és angol absztraktok retorikai szerkezetének elemzése 88

Konferencia-beszámoló

Seres Nóra

Frazeológia – az emberi világnak tükrözője. A Modern Filológiai Társaság Konferenciája (ELTE BTK, Budapest, 2015. június 24.) .. 117

Götz Andrea

A szerves-dialektikus nyelvelmélet és hatásai. Emlékkonferencia Zsilka János professzor (1930–1999) tiszteletére születésének 85. évfordulója alkalmából (ELTE BTK, Budapest, 2015. október 16.) 122

Seres Nóra

Ikon, nyelvi jel, szimbólum: nem természetes jelek a kommunikációban
(ELTE, KJF, Budapest, 2015. november 9–10.) 127

Zachar Viktor

Könyvbemutató: A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II. (ELTE BTK, Budapest, 2015. november 9.) ... 131

Nagy Annamária Lilla

A nyelvtudomány technológiai alapú evolúciója. (MTA, Budapest, 2015. november 10.) 135

Szemle

Zachar Viktor

FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap (ELTE FTT, Budapest, 2014/15 tavaszi félév) 138

Recenziók

Lengyel Zsolt

Horváth Péter Iván: (Ny)elvi kérdések. 100 könnyed ismeretterjesztő cikk 141

Móricz Kristóf András

Aline Ferreira, John W. Schwieter (eds): Psycholinguistic and Cognitive Inquiries into Translation and Interpreting 148

Summaries in English 152

A szerkesztőségbe beérkezett újabb könyvek 155

Útmutató a FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerzőinek 157

Sportpszichológia és tolmácsolás¹

Horváth Ildikó

horvath.ildiko@btk.elte.hu

Kivonat: A sportpszichológia sokat segíthet mind a tolmácsolásban, mind a tolmácsolás oktatásában, mivel a tolmács szakmájában is a stressz az egyik legfontosabb pszichológiai tényező. Egy versenysportbeli helyzet hasonló a tolmácsolási eseményhez, mivel mindkét helyzet magas szintű teljesítményt követel meg. A jelen tanulmány a sportpszichológia és a stresszpszichológia szakirodalmát tekinti át. Ezután a tolmácsolás kontextusában végzett, stresszel kapcsolatos kutatások eredményét összegzi. Végezetül pedig mindezeknek a professzionális tolmácsolás terén való alkalmazhatóságát vizsgálja.

Kulcsszavak: sportpszichológia, stresszkutatás, stresszkezelés, stresszfelismerés, megküzdés

1. Bevezetés

A sport és a tolmácsolás összekapcsolása első pillantásra túlzó, vagy legalábbis meglepő lehet, de a továbbiakban láthatjuk majd, hogy a stressz és a stresszkezelés szempontjából valójában nagyon is közel állnak egymáshoz. A sportpszichológia sokat segíthet mind a tolmácsolásban, mind a tolmácsolás oktatásában, mivel a tolmács szakmájában is a stressz az egyik legfontosabb pszichológiai tényező. Egy versenysportbeli helyzet hasonló a tolmácsolási eseményhez, mivel mindkét helyzet magas szintű teljesítményt követel meg. A sportoló vagy a tolmács nem menekülhet el a helyzetből, teljesíteniük kell az elvállalt feladatot. Az adott napi teljesítményük olyan külső és belső tényezőktől függ, amelyeket hatékonyan kell szabályozniuk. Elsőként a sportpszichológia és a stresszpszichológia szakirodalmát tekintem át. Ezután a tolmácsolás kontextusában végzett, stresszel kapcsolatos kutatások eredményét összegzem. Végezetül pedig mindezeknek a professzionális tolmácsolás terén való alkalmazhatóságát vizsgálom.

¹ Ezúton szeretném megköszönni az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék 2014/2015. tanév 2. éves fordítói szakirány MA-hallgatóinak és Kovács Máté projektvezetőnek a segítséget a jelen tanulmány alapjául szolgáló fordítás elkészítéséért.

2. Sportpszichológia

A sportpszichológia viszonylag új tudományos kutatási terület, amelynek kezdetei az 1950-es évekig nyúlnak vissza. Ekkor alkalmazták ugyanis először a sport területén a pszichológia eszközeit. A sport történetében először Dél-Afrikában kértek meg egy pszichológust arra, hogy segítsen egy futballcsapat felkészítésében. A sportpszichológia tudománya a sportoló viselkedését és teljesítményét jellemző pszichológiai tényezőket vizsgálja. Azokat a személyiségbeli és viselkedésbeli jellemzőket elemzi, amelyek a sporttevékenységben részt vevő személyeket jellemzik.

A sportpszichológia két fő területen alkalmazható: a rendszeres testmozgás személyiségre és személyiségfejlesztésre gyakorolt hatásait, valamint a sportolók pszichológiai jellemzőit vizsgálja. Az iskolai oktatásban pedig a sport és a fizikai aktivitás pedagógiai szerepét elemzi. Egy másik kutatási terület azt vizsgálja, hogy a rendszeres fizikai aktivitás hogyan járulhat hozzá a pszichológiai jóllét-höz, valamint hogy a mentális alkalmazkodásban mennyire használható a fizikai igénybevétel mint terápiás módszer. A sportpszichológia továbbá a versenysport pszichológiáját és azokat a mentális tényezőket hivatott felfedezni és megérteni, amelyek a kimagasló egyéni és csapatteljesítményt befolyásolják a hivatásos sportolóknál (Anshel 1994, Budavári 2007, Cox 1998, Lénárt 2002, Thomas 2002).

Ebben a tekintetben a hangsúlyt a pszichológiai funkcióra és személyiségvonásokra fektetik, azt kutatják, hogy ezeket hogyan lehet a teljesítmény javítása érdekében szabályozni, versenyhelyzetben pedig miként lehet a sportolók kimagasló teljesítményének elérésére hasznosítani (Nagykálldi 2002). A sportpszichológus a pszichológia eszközeinek segítségével így azt vizsgálja, hogy a tudatos és nem tudatos tényezők hogyan hatnak az emberi sportteljesítményre (Budavári 2007), mivel a sportoló minden sikeres teljesítményét több összetevő alkotja: fizikai (erő, állóképesség, gyorsaság, hajlékonyság), pszichológiai (tisztá gondolkodás, önbizalom, koncentrációs képesség, izgalmi állapot kontrollálása, vizualizálás) és technikai komponensek (a sportágra jellemző tényezők, stratégiák). E tényezők nagyban függenek a sportoló személyiségétől. Ez azt jelenti, hogy nem elég a testet edzeni és felkészíteni, hanem figyelembe kell venni a pszichológiai tényezőket is. A pszichológiai tréning emellett óriási energiataralékokat mozgósíthat.

Az előzőekben természetesen csak rövid áttekintést adtunk a sportpszichológia kutatási területeiről. Ezen a ponton azonban felesleges lenne a sportpszichológia teljes skáláját bemutatni, mivel esetünkben az az érdekes, hogy a tolmácsoknak és a tolmácsképzésben milyen eszközökkel tud segíteni. A tolmácsolás és a sportpszichológia összefüggésében valószínűleg a stresszkezelés és a mentális fejlesztés a legfontosabb kapocs. Mielőtt azonban a stresszkezelés fontosságáról ejtenénk szót, először vizsgáljuk meg a stresszt érintő legfontosabb kérdéseket.

3. Stressz

A stressznek többféle megközelítése létezik. Az egyik legkorábbi kutatás középpontjában olyan egyértelműen meghatározott ingerek, mint a krízishelyzet, katasztrófa vagy az élet meghatározó eseményei álltak (lásd Smith 1993). Mivel a jelen tanulmány terjedelmét meghaladná az összes kutatás bemutatása, most csak a témához legszorosabban kötődő, a stresszhez kapcsolódó általános kérdések megértését segítő jelenségeket elemezzük.

3.1. Stresszkutatás: a kezdetek

A stressz az 1950-es évek óta kedvelt kutatási téma. Kezdetben a stresszt általánosan kellemetlen állapotnak tekintették. Az ideális állapotot a mindenféle feszültségtől mentes helyzetként határozták meg. Az egyik első próbálkozás a stressz biológiai és pszichológiai működésének megértésére a magyar származású kanadai biológus kutató, Selye János nevéhez köthető. Olyan újító gondolatokat hozott a stresszkutatásba, mint például, hogy a stressz nem olyasmi, amit el kell kerülni, mivel valójában nem is lehet, és az egyetlen stresszmentes állapot a halál (Selye 1976: 29–30). Az egyik legfontosabb dolog, amelyre Selye stresszkutatása felhívja a figyelmet, hogy „hasznos, sőt kellemes lehet a stresszel való találkozás, ha a stressz hatásmódjával megismerkedve annak megfelelően alakítjuk életfilozófiánkat” (idem 31).

Szintén Selye stresszmeghatározásához köthető a stresszkutatás következő fontos gondolata: „a stressz-előidéző hatás vagy stresszor-aktivitás szempontjából mindegy, hogy az a dolog vagy helyzet, amellyel szemben állunk, kellemes-e vagy kellemetlen; csupán az számít, hogy milyen mérvű az újraalkalmazkodás iránti szükséglet”. Ez azt jelenti, hogy ugyanazok a stresszorok, mint hideg, meleg, gyógyszerek, hormonok, bánat és öröm „azonos biokémiai reakciókat [idézhethetnek elő] a szervezetben” (idem 26–27). Továbbá Selye megkülönbözteti a jó és a káros vagy ártalmas stresszt, amelyek közül az utóbbit **distressz**nek nevezi, mivel „a stresszel kapcsolatos dolgok egyaránt lehetnek kellemesek vagy kellemetlenek, míg a distressz szó mindig bajt, kellemetlenséget jelöl” (idem 29).

3.2. Pszichofiziológiai stresszkutatás

Zeier rendkívül részletes betekintést nyújt a pszichofiziológiai stresszkutatásba, és kijelenti, hogy a stresszt pszichofiziológiai folyamatok alkotják, amelyeket érzékelt fenyegetettség vagy veszély vált ki. Pszichológiai szempontból a stressznek két összetevője van: (1) egy fenyegető és kimerítő helyzet élménye és (2) a bizonytalanság azt illetően, hogy meg tudunk-e küzdeni ezzel a helyzettel (Zeier 1997: 231).

Zeier fel is sorolja a fiziológiai stresszkutatás legfontosabb kutatási módszereit, amelyek a fiziológiai reakciókat mérik annak érdekében, hogy megvizsgáljunk egy adott helyzettel összefüggő szubjektív stresszt vagy megterhelést, ahol a fiziológiai funkciók időbeli változásai az érzelmi és mentális folyamatok

mutatói. Majd kifejti, hogy mivel az elme és a test egységet alkotnak, minden fiziológiai funkciót befolyásolhat valamilyen módon egy-egy pszichológiai folyamat. Az említett fiziológiai mérések a következők:

- olyan paramétereket, mint például a kortizol, dehidroepiandroszteron, tesztoszteron, katecholaminok, immunoglobulin, amelyek sokféle endokrinológiai és immunfunkciót fednek le, vér-, vizelet- és nyálminták elemzésével lehet vizsgálni;
- kardiovaszkuláris funkciók mérése szívritmusfelvételekkel vagy vérnyomásméréssel;
- testmozgás és fizikai tevékenység mérése gyorsulásérzékelővel vagy aktométerrel (a szívritmus növekedésének észleléséhez);
- elektrodermális tevékenység mérése, mivel „a verejtékmirigyek rendszeres működésbe lépése csökkenti a bőr elektromos ellenállását”;
- vázizmok feszültségének mérése, mivel „stresszhelyzetben megnő az izomfeszültség annak érdekében, hogy a testet készenlétbe helyezze a megküzdéshez vagy meneküléshez szükséges mozdulatokra”;
- a légzési ciklust a mellkas vagy a has felső része köré rögzített hajlékony nyúlásmérő övvel lehet például megvizsgálni;
- pupillometria, vagyis a pupilla méretének megállapítása, mivel „az olyan fiziológiai hatások, mint például a pozitív és negatív érzelmek, a percepció folyamatok és mentális tevékenység nagyon fontos hatást gyakorolnak a pupilla méretére” (idem 234–238 alapján).

3.3. Tranzakcionális stresszkutatás

A tranzakcionális megközelítésű stresszkutatás az összes változó – inger, izgalmi állapot, kognitív folyamat és a megküzdés – közti kölcsönös kapcsolatot vizsgálja. A stresszt nem egyetlen eseményként, hanem inkább egy fő- és mellékszereplőkkel rendelkező, összefonódó folytatásos történetként kezeli (Smith 1993: 3). Smith háromféle stresszt különböztet meg: fizikai, pszichológiai és társadalmi stresszt. Az első akkor jön létre, amikor a testünket olyan igénybevétel éri, amely megterheli vagy meghaladja a test alkalmazkodóképességét, ezáltal hozzájárul a fizikai gyűrődéshez, az ellenálló képesség gyengüléséhez. Ez azt jelenti, hogy a hő, a hideg, a háború és a szorongás mind lehet fizikai stressz kiváltója. A stressz második típusát úgy határozza meg, mint az ember és környezetének olyan kapcsolata, amelyet az ember megterhelőnek vagy erejét felülmúlónak értékel. Végezetül pedig a társadalmi stressz olyan helyzetekben fordul elő, amikor a társadalom vagy egy társadalmi csoport működését és stabilitását éri megterhelő igénybevétel (idem).

3.4. Megküzdés a stresszrel

A stresszrel való megküzdéshez elengedhetetlen, hogy tudjuk, mi a stressz, hogyan reagálunk rá, felismerjük a tüneteit, és kialakítsuk saját stresszkezelő módszerünket. A **stresszfelismerés** (stress literacy, Smith 1993 kifejezése) felé tett

első lépésnél meghatározzuk, mi a stressz, hogyan és miért az adott módon reagálunk rá.

A stresszre adott válasz alapján Zeier különbséget tesz aktív és passzív megküzdés között. Aktív megküzdésnek számít a küzdelem és a menekülés. Mindkét esetben fizikai reakcióról beszélhetünk. Továbbá azokban a helyzetekben, amikor félünk a kontroll elvesztésétől, ez gyakran aktív megküzdési mechanizmust vált ki belőlünk. Amikor stresszhelyzetben elveszítjük a kontrollt, és nem tudjuk, melyik aktív megküzdési mechanizmust válasszuk, csendben a passzív megküzdés mellett döntünk. A kiváltott reakció az elkerülő magatartástól, lemondástól, alsóbbrendűségi érzéstől és önbizalomhiánytól egészen a mély depresszióig vezethet (Zeier 1997: 232–233).

Ez a két megküzdési módszer két fiziológiai stresszválaszrendszerrel hozható összefüggésbe: a Cannon-féle és a Selye-féle stresszelmélettel (további információkért lásd Zeier 1997: 233–234). A Cannon-féle stresszelmélet szerint a stresszre adott lehetséges válaszok a megnövekedett vérnyomás, pulzusszám, légzési ciklus, izommozgás, elektrodermális tevékenység és a felgyorsult anyagcsere, valamint a nyáltermelődés, az ujjak és a kéz hőmérsékletének csökkenése. Az energiatartalékok ekkor megcsappannak, az elraktározott cukrok és lipidek pedig bejutnak a vérkeringésbe. Ez a fiziológiai reakció felkészíti a szervezetet a fizikai munka megtételére. A Selye-féle stresszelmélet szerint a stressz a mellékvesekéreg hormonjainak kiválasztását idézi elő, főként a stresszhormonként ismert kortizolét. A stresszre adott válasz másik típusa a passzív megküzdés, amikor a stressz vegetatív tüneteket, például hasfájást, hányást vagy hasmenést, állandó stressz mellett fekélyt és egyéb emésztőrendszeri megbetegedéseket eredményez (idem).

Selye és Zeier tanulmányai a stresszt kiváltó objektív fiziológiai és pszichológiai tényezőket, valamint a stresszhelyzetekben ránk jellemző különböző biokémiai reakciókat ismertetik. Selye legfontosabb eredménye a modern stressz kutatásban a jó (inspiráló) és a rossz (ártalmas) stressz közötti különbségtétel. Manapság már nem feltétlenül káros jelenségként tekintünk a stresszre. Sőt, belső forrásainkat mozgásba lendítő **potenciális eszköznek** tartjuk, amely jobb teljesítményre sarkall minket. A stressz – természetesen – káros is lehet mentális és fizikai egészségünkre, ha nem tanuljuk meg előnyünkre használni. Nagyrészt személyiségünktől és tudatos erőfeszítéseinktől függ, hogy stresszes helyzetekben mennyire tudjuk kezünkben tartani a kontrollt. Mielőtt a hatékony stresszkezelésre térnénk át, ejtsünk néhány szót a tolmácsolás és stressz kapcsolatáról.

4. Tolmácsolás és stressz

A stressz már régóta fontos vizsgálódási területe a tolmácsolással kapcsolatos tanulmányoknak, ugyanis minden tolmács életében nap mint nap jelen van. A szakirodalom túlnyomó része a szinkrontolmácsolást vizsgálja, ami nem meglepő, hiszen a főállású és szabadúszó tolmácsokat legnagyobb számban foglalkoztató nemzetközi intézményekben (ENSZ, EU) ez a leggyakrabban

használt tolmácsolási mód. A Konferenciatolmácsok Nemzetközi Egyesülete (Association Internationale des Interprètes de Conférence – AIIC) által megrendelt 2001-es Workload Study például átfogó és érdekes áttekintést ad a szinkrontolmácsolás és a stressz kapcsolatáról.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy más tolmácsolási fajták nyelvileg vagy kontextusból eredően kevésbé lennének összetettek vagy stresszesek. Ugyanolyan fenyegetőnek érzékelhetnek egy adott helyzetet a konszekutív vagy közösségi tolmácsok is, és őket is érheti olyan stresszhelyzet, amellyel nem tudják, hogyan küzdhetnek meg.

4.1. AIIC Workload Study

Az AIIC által megrendelt Workload Study a tolmácsok foglalkozás közbeni stresszhelyzeteiről ad átfogó képet, ezért érdemes néhány fontos pontjára kitérni. A vizsgálat során három lényeges tényezőt határoztak meg, amelyek a tolmácsolás folyamatában potenciálisan stresszhatást gyakorolnak a tolmácsra. Ezek a tényezők a pszichológiai tényezők (érzékelés, attitűd stb.), a munkakörülmények fizikai tényezői (levegő minősége, hangszigetelés, világítás stb. a fülkében), és fiziológiai jellemzők (pulzusszám, vérnyomás stb.) (AIIC Workload Study 2001). E három tényezőt figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a fiziológiai tényezők, mint például a magas pulzus és vérnyomás, leginkább a stressz következményei, és nem az adott szituáció stresszességét befolyásoló tényezők, azaz kiváló eszközök annak mérésére, hogy egy adott szituáció valóban stresszes-e a tolmács számára.

A tanulmány talán legfőbb érdeme, hogy részletesen elemzi, a fizikai munkakörnyezet hatásai miként vezethetnek stresszhez és kiegészhez. Mindkét jelenség hatással lehet a teljesítményre és az elégedettségre. A teljesítménnyel való elégedetlenség pedig magában hordozza a kiegész lehetőségét. A tanulmány szerint a stressz érzésének kialakulásáért leginkább felelős fizikai tényezők a következők (további információkért lásd Cooper et al. 1982, Kurz 1981, 1983, 1997, Moser-Mercer et al. 1998):

- bonyolult vagy rossz előadásmód (gyors beszéd, összetett szöveg, nem anyanyelvi beszélők, felolvasott beszédek stb.);
- rossz körülmények a kabinban (friss levegő hiánya, pára, hőmérséklet, fényviszonyok, mobil kabinok, zaj);
- felkészülési nehézségek (előre nem elérhető anyagok stb.).

A tanulmány fő célja az volt, hogy igazolja és alátámassza az AIIC munkakörülményekre vonatkozó iránymutatásait. A kutatók eleget tettek a feladatnak, mivel a tanulmány részletes iránymutatást biztosít tolmácsok, kezdő tolmácsok, tolmácsszervezők és munkaadók számára a rövid és hosszú távú munkahelyi stressz és a kiegész kialakulásához vezető külső stressztényezők csökkentésének szempontjából. Bár a vizsgálatok középpontjában a szinkrontolmácsolás állt, a tanulmány megállapításai a tolmácsolás más fajtáinál is hasznosíthatók (láthatóság, előadásmód, a szöveg bonyolultsága, hőmérséklet, felkészülési nehézségek stb.).

A pszichológiai tényezőket tekintve az AIIC tanulmánya kevésbé átfogó, ami érthető, hiszen legfőbb célja, hogy saját ajánlásait igazolja a fizikai környezetért és a munkafeltételek biztosításáért felelős munkaadók számára. A stresszt és a teljesítményt befolyásoló pszichológiai tényezők közül a tanulmány olyan tényezőkre tér ki, mint a munkával való elégedettség, a motiváció, a munka presztízsértéke, valamint olyan interperszonális tényezőket is említ, mint a nem együttműködő kollégák, a munkáért folytatott versengés, valamint a munkaközvetítőhöz és a munkaadóhoz fűződő viszony. Természetesen ezek mind lényeges tényezők a tolmácsolás és a stressz kutatás területén, és kétségtelen, hogy a tolmácsolási folyamatban résztvevőkkel kialakított jó interperszonális kapcsolat, a magas szintű motiváció és a munkával való elégedettség mind jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy a tolmácsok által tapasztalt stressz minél alacsonyabb szintű legyen.

4.2. A tolmácsolási stressz pszichológiai tényezői

Láthattuk, hogy a stressz egyfajta **vélt** veszély vagy fenyegetés eredménye, amikor valamilyen oknál fogva képtelenek vagyunk megbirkózni az általunk veszélyesnek feltételezett szituációval. Felmerül a kérdés, hogy ki mit tart veszélyesnek, ez pedig többek között függ a személyiségünktől is. Az, hogy milyen mértékben érzékelünk egy tényezőt, amely stresszt vált ki, függ attól, mennyire magas szintű **önbizalommal** és **önismerettel** rendelkezünk. Ez pedig kedvező hatással lehet arra a megküzdő képességünkre, amely segít az adott szituációban.

A tolmácsok hivatásos nyelvi közvetítők, ami azt jelenti, hogy ezt a hivatást szándékosan választották. Maguk döntöttek úgy, hogy egy pszichológiai és fizikai szempontból is stresszes szakmában helyezkednek el. Ezt nemcsak az AIIC-tanulmány megállapításai igazolják, hanem egy felmérés eredményei is, amelyet Boronkay-Roe (2006) végzett el 66 tapasztalt, többnyire hivatásos szabadúszó tolmáccsal, akiknek nyelvkombinációjában a magyar A, B vagy C nyelvként szerepel.

A felmérés egyik lényeges eredménye, hogy minden válaszadó stresszesnek találta a tolmácsolást. A felsorolt legfontosabb stresszorok többé-kevésbé meg egyeznek az AIIC-tanulmányban említett tényezőkkel. Egy másik figyelemre méltó következtetés, amely a válaszokból kiderül, hogy a stressz állandó a tolmácpálya folyamán, vagyis nem csak a kezdő tolmácsok tipikus problémája, mert a tapasztalt tolmácsok is stresszesnek találják a munkájukat. Ugyanakkor az is igaz, hogy a válaszadók szerint a karrierjük során tapasztalt stressz szintje fokozatosan csökken a munkatapasztalat növekedésével. Ez részben annak az AIIC tanulmány által is említett felismerésnek a következménye, amely szerint a **kompetenciához** és a **motivációhoz** hasonló változók módosítják a stressz és a teljesítmény közti asszociációkat, így a magas kompetenciával (és motivációval) rendelkező alkalmazottak nagyobb eséllyel teljesítenek jobban még stresszorok jelenlétében is; valamint hogy a szinkrontolmácsok képzettek és motiváltak a jó teljesítmény elérése érdekében. Mivel munkájuk során állandó megfigyelés alatt állnak, nem engedhetik meg maguknak, hogy túl sokat hi-

bázzanak (AIIC Workload Study 2001). Habár Boronkay-Roe kutatása elsősorban nem a teljesítmény és a stressz kapcsolatát vizsgálta, feltételezhetjük, hogy a tapasztalat és a kompetencia segítségünkre lehet a tolmácsolás során fellépő stressz leküzdésében. Egy másik érdekességet azonban felfedezett a kutatás, mégpedig azt, hogy a válaszadók majdnem 90%-a alkalmaz speciális megküzdési technikákat, például mentális kontrollt vagy összpontosítást elősegítő technikákat. Kiderült továbbá az is, hogy a tolmácsvégzettséggel rendelkező tolmácsok alkalmaznak tudatosan stresszkezelő technikákat, ami a stresszre adott aktív válasznak számít.

4.3. Stressz és kiegészés

Moser-Mercer és Künzli tolmácsokra jellemző stresszt és kiegészést vizsgáló kutatásai azt mutatják, hogy abban az esetben, ha a tolmácsok olyan helyzetbe kerülnek, amelyben át kell lépniük a személyes korlátaikat, egy idő után elvesztik érdeklődésüket a feladat iránt (Moser-Mercer és Künzli 1995). Mouzourakis (1996) szintén arra jutott, hogy a tolmácsok rendelkeznek egyfajta **védekező mechanizmussal**, ha kiemelkedően stresszes helyzetbe kerülnek, és úgy tűnik, létezik egyfajta stressz-homeosztázis, amikor is a tolmácsok a lehetetlennek tűnő munkakörülményekre reagálva fokozatosan csökkentik az erőfeszítéseiket, s az is előfordulhat, hogy automatapilóta-módra váltanak. A korábban említettekkel ellentétben ez egy passzív megküzdési módszer a szellemi túlterheltség kiváltotta stresszel szemben, amely látszólag olyan helyzetekre jellemző, amikor az illetőnek nincs elegendő szellemi (vagy fizikai) tartaléka ahhoz, hogy aktívan megküzdjön az előtte álló nehézséggel.

4.4. Stressz és távtolmácsolás

A modern információs és kommunikációs technológiák beköszöntével a távtolmácsolás használata gyakoribbá vált a professzionális tolmácsolásban. Moser-Mercer meghatározása szerint a távtolmácsolás a szinkrontolmácsolás olyan formája, amely során a tolmács a tárgyaló helyiségtől távol eső helyről végzi a munkáját akár videokonferencia formájában, akár a tárgyaló helyiséghez közeli kábeles összeköttetéssel az épületen belülről, vagy egy szomszédos helyszínről (Moser-Mercer 2003). Ez természetesen számos kihívás elé állítja a szakmát. A távtolmácsolás az 1970-es évek óta több kutatás tárgyát képezte (lásd Andres és Falk 2011).

A távtolmácsolás során jelentkező stresszről Mouzourakis azt írja, hogy a stressz meghatározóan jelen van a távtolmácsolás során, és már létezik is olyan kutatás (az 1999. áprilisi ETI-ITU-teszt), amely számszerű bizonyítékkal támasztja alá, hogy a távtolmácsolás jóval stresszesebb, mint az egyéb tolmácsolás. Ugyanebben a tanulmányban azt is kijelenti továbbá, hogy a távtolmácsolást végző tolmácsok fizikai kényelmetlenségérzetükkel egyenértékű, vagy azt is meghaladó pszichológiai kényelmetlenséget éltek át. A távtolmácsok túlnyomó többsége kirekesztettségéről, elidegenedéséről, a koncentrációs képesség elvesztéséről, fokozott fáradtságérzetről és saját megítélésük szerint gyengébb

minőségű munkáról számolt be. Ezenkívül enyhe kognitív zavarok formájában jelentkező potenciális utóhatások figyelhetők meg, amelyeket a távtolmácsolásnak való hosszú távú kitettség válthat ki (Mouzourakis 2003).

Roziner és Shlesinger (2010) beszámol a „Távtolmácsolásból adódó kényelmetlenségérzetet vizsgáló tanulmány”-ról, amely 2004-ben az Európai Parlament megbízásából készült (további információkért lásd Mertens-Hoffman 2005). A tanulmány olyan tényezőket vizsgál, mint például a munkakörnyezet ergonómiai és fizikai jellemzői, a szem megerőltetése, testi panaszok, a stressz és a kiegésző pszichológiai jelei, illetve a teljesítmény minősége. A tanulmány arra a megállapításra jutott, hogy néha nehéz különbséget tenni az objektív – például a környezeti stresszfaktorok – és a szubjektív tényezők között, amelyek abból az általános emberi félelemből fakadnak, amikor is új mintákat vezetnek be megszokott, ismerős helyzetekbe. Továbbá nem találtak jelentős különbséget a környezeti feltételek között, és nem voltak nagy eltérések az általános stresszfaktorokban sem. Egy kivétel volt ez alól, méghozzá az előadó és a közönség rossz láthatósága, és a visszajelzés hiánya (amely lehet pusztán pszichológiai tényező is) (Roziner és Shlesinger 2010). Az egészségügyi kockázatok kapcsán a szerzők azt állapították meg, hogy semmilyen klinikailag jelentős hatásra nem derült fény, bár jóval több panasz érkezett fejfájásról, szemirritációról és koncentrációs nehézségekről. Ez azt jelenti, hogy a legfontosabb tény, amelyre a tanulmányok fényt derítettek, az objektív és szubjektív stresszfaktorok közti jelentős különbség. Így a távtolmácsolás elsősorban pszichológiailag, nem pedig fizikailag terheli meg a tolmácsokat (idem).

A távtolmácsolással kapcsolatban a tolmácsok által az egyik leggyakrabban emlegetett nehezítő tényező a csökkent láthatóság. A látás az információfeldolgozás és a megértés elengedhetetlen részét képezi (multimodális információfeldolgozás, lásd 6. fejezet). Ahogy Mouzourakis fogalmaz, az emberi látás nem videokameraként működik. Ahelyett, hogy passzívan rögzítené a külvilág részleteit, inkább azokat a lényeges tulajdonságokat keresi, amelyek képessé teszik konkrét kérdések megválaszolására. Problémavezérelt, szelektív és aktív látásról beszélhetünk. A tolmácsok nem csupán nézik a beszélőt. A tolmács tekintetének iránya egy adott pillanatban attól függ, milyen típusú vizuális információra van szüksége annak a jelentésnek a feldolgozásához, amelyen a tolmács éppen dolgozik (Mouzourakis 2003).

A **telefontolmácsolást** tekinthetjük a távtolmácsolás egy külön változatának, amelyet leggyakrabban a közösségi tolmácsolás területén használnak. Egyre nagyobb figyelem övezi, az orvosi, jogi és üzleti szférában egyaránt használják. Legnagyobb előnye, hogy gyakorlatilag bárhol, bármikor, sok nyelven elérhető. A telefonos tolmácsolás különösen az Egyesült Államokban elterjedt, ahol az AT&T Language Line Services, az egyik piacvezető fordításslátszó, bíróságoknak, kórházaknak, a rendőrségnek, a tűzoltóságnak, magáncégeknek és magánszemélyeknek egyaránt felajánlotta szolgáltatásait (Andres és Falk 2011). A telefonos tolmácsolást a videokonferenciáknál is nehezebb környezeti feltételek jellemzik. Ennek legfőbb oka a láthatóság teljes hiánya, amely végső soron a nem verbális kommunikációs jelek teljes elvesztésével jár (Kelly 2008).

5. Sportpszichológia és tolmácsolás

Ahogy már fentebb utaltunk rá, arra a kérdésre, hogy egyesek miért választanak ennyire stresszes hivatást, a tolmácsok és tolmácstanulók személyiségjegeiben keresendő a válasz. Ezzel vissza is térünk a sportpszichológiához, valamint azokhoz a motivációs elméletekhez, amelyek azzal foglalkoznak, hogy egyesek miért kezdenek el sportolni, vagy miért folytatnak sporttevékenységet. Még ennél is érdekesebb számunkra, hogy bizonyos emberek miért vonzódnak az olyan sportokhoz, amelyek veszélyeztetik testi épségüket.

5.1. Személyiségjegy: stresszkeresés

Russell (1993) szerint ők stresszkeresők, azaz hasonlítanak azokra az emberekre, akik bizonyos esetekben azzal a céllal cselekednek, hogy növeljék, nem pedig csökkentsék a stressz mennyiségét életükben. Ez azt jelenti, hogy van, aki szándékosan keres olyan szituációkat, ahol feszültségkeltő konfliktusoknak vagy kockázatoknak van kitéve. A stresszkeresésre való hajlam olyan cselekvés, amely a szervezet érzelmi intenzitásának vagy aktivitási szintjének megnövelésére irányul. Ezt megerősíti az a tény is, miszerint azok, akik biztonságos sportok helyett veszélyes sportokat űznek, az izgalmi állapot elkerülésére való hajlamot mérő teszteken alacsony pontszámokat érnek el. Annak ellenére azonban, hogy vonzódnak a kockázatos sportokhoz, ezek a személyek mindig alapos megfontolást követően és a lehetséges következményeket szem előtt tartva döntenek az extrém sportok űzése mellett. Laikusok számára ugyan meglepő lehet, de a stresszkeresők nem meggondolatlanok vagy impulzívok, hanem sokkal inkább racionálisak. Továbbá céljuk, hogy képességeiket folyamatosan tökéletesítsék, és fokozottan ügyelnek a biztonságra (Russell 1993).

Egy tipikusan veszélyesnek számító sport az autóversenyzés. A kutatások azt mutatják, nincs bizonyíték arra, hogy azok, akik autókkal száguldoznak, neurotikusak, önpusztítók, fegyelmezetlenek vagy meggondolatlanok lennének. Éppen ellenkezőleg, nagyon intelligensek és elszántak, ugyanis például az autóversenyzés rendkívüli önuralmat igényel (Russell 1993). A stresszkeresők emellett önfenntartó és független, szabad szellemek, akik nem hagyják, hogy erősen befolyásolja őket a csoport nyomása. Az autóversenyzők ezenfelül motiváltabbak, intelligensebbek és erősebbek mentálisan (Johnsgard et al. 1975, idézi Russell 1993).

Ami a stresszkeresők ilyen élményekhez való vonzódását illeti, a kutatások azt mutatják, hogy nem az ilyen élményekkel járó emelkedett izgalmi állapot vonzza ezt a személyiséget, hanem sokkal inkább az adott esemény végeztével beálló „visszaesés”. Ez az izgalomlöket, a hirtelen növekvő izgalmi állapot, majd annak gyors visszaesése az, ami élvezetet ad a stresszkereső személyiségnek. A stresszkeresők számára a veszélyes sportok vonzereje tehát nem egyszerűen a félelem, a fájdalom, vagy a distressz átélésében rejlik, hanem abban a megkönnyebbülésben, amelyet a kellemetlen élmény végeztével éreznek (Russell 1993: 19–20).

Csíkszentmihályi szerint a veszélyes tevékenységet végző stresszkeresők az élvezeteket nem magából a veszélyből nyerik, hanem abból, hogy képesek azt minimalizálni (Csíkszentmihályi 1990).

5.1.1. Tanulságok a tolmácsolásra nézve

- A tolmácsolás természeténél fogva stresszes foglalkozás. Úgy tűnik, hogy vannak közös személyiségjegyek a „veszélyes” vagy stresszel járó tevékenységeket kereső személyekben, a stresszel való megküzdés egyike a tolmácsok munkakövetelményeinek.
- Amennyiben a stresszkeresőkre a képességeik tökéletesítésére való állandó törekvés jellemző, a tolmácsoknak érdemes építeniük erre a motivációs tulajdonságra, amelyet karrierjük során fejleszthetnek.
- A tolmácsoknak tisztában kell lenniük egy adott feladatra való összpontosítás, a mentális fegyelem, valamint tolmácsolási készségeik fejlesztésének jelentőségével. Ennélfogva még fontosabb, hogy a munka közbeni energiabeosztást nagymértékben meghatározza az, hogy a tolmács mennyire képes összpontosítani és mentális fegyelmet gyakorolni teljesítménye felett.
- Az, hogy az ember mit tekint veszélyesnek a munkájában, nagymértékben függ a személyiségétől, de a veszélyek száma vagy hatása tudatos erőfeszítéssel és felkészüléssel mérsékelhető. Tolmácsolás során az ilyen „veszélyek” közé tartoznak például a tartalom vagy a nyelvi forma kiszámíthatatlan elemei, a program utolsó pillanatban való módosulása, az előadók listája vagy a tolmácscsapat összeállítása. A tolmácsok az adott konferencia tartalmára, nyelvezetére és kontextusára való felkészüléssel tudják minimalizálni ezeket a „veszélyeket”.

5.2. A helyes stresszmennyiség

Ahogy azt fent is láthattuk, pszichológiai értelemben véve a stressz egyensúlyhiányt jelent a fizikai–pszichológiai követelmények és az egyén reagálási képessége között. A sportolókat vagy tolmácsokat érő túl sok stressz negatív hatással lehet nemcsak a teljesítményükre, hanem a hosszú távú mentális vagy fizikai egészségükre is, és kiegészhez vezethet. A túl sok stressz káros, az adrenalinlöket egy bizonyos szintje azonban kifejezetten megnöveli mind az élsportolók, mind a tolmácsok teljesítményét azáltal, hogy segít többek között aktivizálni a fizikai és mentális erőforrásokat, illetve figyelmüket a feladatra fókuszálni. Zeier szerint kis mennyiségű stressz fokozza a memória teljesítményét, hiszen megnöveli az izgalmi állapot alapszintjét, míg az erős stressz szorongást okoz és túlzott izgalmi állapotot idéz elő, amely hátráltatja a kognitív működést, beleértve a memória teljesítményét (Zeier 1997: 243). Ebből kifolyólag nélkülözhetetlen a **vélt** stressz szintjének kontrollálása, hiszen az ismeretlen tényezőket nem lehet kizárni. Magától értetődő, hogy ez különösen igaz a tolmácsolás olyan új típusaira, mint a távtolmácsolás, amely további terhet tesz a tolmácsra, és ezáltal növeli a munkájával járó stresszt.

Csikszentmihályi megkülönböztet objektív és szubjektív stresszt. A hegymászók számára az objektív stressz a megjósolhatatlan fizikai események, mint például egy hirtelen támadt vihar, egy lavina, kőomlás vagy a hőmérséklet hirtelen csökkenésének következménye. Számára a szubjektív veszélyek azok, amelyek a hegymászó készségeinek hiányából fakadnak, úgymint az, hogy a hegymászó saját képességeihez mérten megfelelően fel tudja mérni a mászás nehézségét (Csikszentmihályi 1990). Az objektív veszélyekre fel lehet készülni, előre látni azonban nem lehet őket. Ezen okból kifolyólag a hegymászó (és a tolmács) belső készségei és felkészültsége lényeges szerepet játszanak a váratlan helyzetek kezelésében.

Lénárt (2002) szerint a szorongás veszélyt jelző emberi funkció. A szorongást leggyakrabban akkor érezzük, ha a biztonságérzetünkön rés támad. Ez a fajta bizonytalanság annak köszönhető, hogy úgy érezzük, belső erőforrásaink, tudásunk, tapasztalatunk, készségeink, kreativitásunk stb. nem elegendő az adott helyzet befolyásolásához vagy irányításához. Az ilyen helyzetekben úgy érezzük, hogy a környezetünk negatív véleménnyel van rólunk és tevékenységünkről, vagy amiatt aggódunk, hogy elveszíthetjük egy szerettünk elismerését, illetve képtelenek vagyunk megbirkózni az adott helyzettel (Lénárt 2002).

Az elmúlt néhány évtizedben rengeteg kutatást végeztek a szorongás és a teljesítmény kapcsolatáról, de nem csak a sportpszichológia területén. A kutatók azonban egyre inkább a sport felé fordították figyelmüket, mivel ezen a területen könnyebb bizonyítani a szorongás által okozott stressz és a teljesítmény közötti összefüggéseket (Lénárt 2002). Ezért talán a legfontosabb lecke, amelyet a sportpszichológia kínál a tolmácsok számára, az a versenyekre készülő élsportolók stresszkezelésének kérdése. Ez a fajta felkészülés segít növelni a teljesítményüket azáltal, hogy többet tanulhatnak magukról, és megtalálhatják a stressz megfelelő szintjét, így tehát a stresszt lelkesítővé és a mentális energia értékes forrásává alakítják. Nagykálldi (2002) szerint a sportpszichológusok arra tanítják a sportolókat, hogy felismerjék, ha nem kívánt változás (például magas szintű szorongás) áll be az állapotukban, valamint hogyan alkalmazzanak korábban begyakorolt megoldásokat, vagyis feszültségoldó gyakorlatokat. A tapasztalat azt mutatja, hogy a sportolók nagy többsége olyan önuralmi mechanizmusokkal rendelkezik, amelyek lehetővé teszik a szorongás elleni védekezést.

A sportpszichológusok olyan stresszkezelési technikákat alkalmaznak, mint például a **mentális tréning**, amely a fizikai mozdulatok mentális begyakorlását jelenti, leginkább egy mozdulat adott fázisát illetően. A **képzeloerő** nagyon hasonlít a mentális tréninghez, de ez egész mozdulatsorokat érint. Például egy bajnokságra készülő sportoló részletesen elképzeli a pályát vagy egy verseny környezetét, mielőtt végigvenné a távolugrásban használatos különböző mozdulatokat és légzéstechnikákat. Ugyanez a sportoló csak a mentális felkészülés után hajtja végre a tényleges gyakorlatot. A képzeloerő segít a sportolóknak ráhangolódni, figyelmüket összpontosítani és a feladatot a megfelelő technikák használatával végrehajtani (Nagykálldi 2002). A képzeloerő azt a képességünket használja fel, hogy el tudunk képzelni helyzeteket, cselekedeteket, tárgyakat és személyeket, képesek vagyunk érzelmek kifejezésére, és meg is tudjuk változtatni azokat, miközben a mentális képeket fényképekké vagy szimbólumokká

alakítjuk. A képzelőerő és a szimbólumok segítenek közelebb kerülni a tudat alatti cselekedetekhez.

Bird és Cripe (1986) számos **intervenciós** stratégiát javasol, azaz olyan stratégiákat, amelyek a cselekedet végrehajtóját a versenyhelyzetben fellépő szorongás vagy stressz leküzdését lehetővé tevő készségekkel látják el. A mi szempontunkból ezek közül a következők tűnnek a legmegfelelőbbnek: relaxációs folyamatok (progresszív relaxáció, autogén tréning, hipnózis, transzcendentális meditáció), kognitív folyamatok (képanyag irányítása és kezelése), stresszinokuláció és a kognitív-affektív stresszkezelő tréning.

A **relaxációs** folyamatok lehetővé teszik az illető számára figyelme irányítását és megfelelő fókuszálását, ezáltal csökkentve a szorongást. Bird és Cripe szerint a relaxációs folyamatok szisztematikusan befolyásolhatják a megküzdési vagy menekülési reakció negatív hatását, és elősegítik a relaxációs reakciót. Emellett a sportolóval felismertetik a fiziológiai aktiválás, a figyelemirányítás és a teljesítmény közötti kapcsolatot.

A fenyegető helyzetek új nézőpontból való szemlélésének és a velük való megbirkózáshoz szükséges készségek létrehozásának másik módszere a **stresszinokuláció**. A stresszinokuláció négy fázisból áll: (1) a probléma áttekintése, (2) a stressz természetének oktatása, (3) relaxációs módszerek elsajátítása, (4) gyakorlati alkalmazás.

A **kognitív-affektív stresszkezelő tréning** olyan átfogó megközelítése a stresszkezelésnek, amely a külső környezeti tényezők, az adott szituáció áttekintése és a megbirkózáshoz szükséges készségek mellett figyelembe veszi az adott helyzetben tapasztalt érzelmi (pszichés) reakciót és magatartást. A kognitív-affektív stresszkezelő tréning célja a kognitív tréning által kifejlesztett stresszkezelő technikák és a relaxációs módszerek integrálása (Bird és Cripe 1986: 112–146).

5.2.1. Tanulságok a tolmácsolásra nézve

- A stresszkezelés területén szerzett ismeretei folytán a tolmácsnak tudatában kell lennie, hogy a stressz nem feltétlenül káros, és egyáltalán nem kell tartania tőle.
- A kimagasló tolmácsolási készségek ugyanis az érzékelt veszély szintjének csökkenését eredményezik, ezért a tolmácsnak tudatosítania kell, hogy jobb tolmácsolási készségek elsajátításával csökkenthető a stressz és a szorongás.
- A hatékonyabb stresszfelismerés érdekében pedig meg kell ismernie a stressz természetét és mechanizmusát, valamint az általa kiváltott lehetséges fizikai és pszichés reakciókat, beleértve saját reakcióit, amelyeket kontroll alatt kell tartania. Ha ez sikerül, a tolmács megtanulhatja kontrollálni a stresszt.
- Miután megismerte a stressz kontrollálásának különböző módszereit, megtalálhatja azt a stresszkezelési módszert, amely számára a leghatékonyabb.
- Hiszen minél jobban ismeri munkakörnyezetének objektív feltételeit, annál inkább képes lesz azt kontroll alatt tartani. Fontos, hogy a lehető legtöbb

információt gyűjtse össze munkája feltételeiről, a helyszínről, a résztvevőkről, valamint a helyszín fizikai jellemzőiről. Ezáltal előre el tudja képzelni a helyszínt, ami növeli biztonságérzetét, és csökkenti a szorongást.

- A tolmácsképzés fő célja, hogy tantermi gyakorlás által a lehető legélet-hűbben adja át az éles tolmácsolási helyzetek jellegét. Ez azt jelenti, hogy a hallgatókat aktív szereplésre ösztönzik a tanórák alatt, például beszédek tartásával és tolmácsolással. Ez gyakran rendkívül stresszes órai gyakorlást is eredményezhet. A tanórai stressz, a vizsgadrukk, valamint a munkavégzés közbeni stressz azonban mind a stressz különböző formái, amelyek egyénenként eltérő reakciókat válthatnak ki. Egyes hallgatók számára a tanterem biztonságos menedéket testesít meg a vizsgákhoz és valódi tolmácsmegbízásokhoz képest, így a tanórákon kimagasló teljesítményt nyújtanak. A későbbi munkavégzés során azonban bedobják a törölközőt, mivel nem képesek megbirkózni a munkával járó stresszel. Mindennek az ellenkezője is lehetséges, például amikor a hallgatónak a jó teljesítményhez valódi élethelyzetből adódó stresszre van szüksége, amely arra ösztönzi, hogy figyelmen kívül hagyja a nyelvi és tolmácsolási készségeinek maximumát nyújtva. A hallgatók számára emiatt fontos, hogy a képzés alatt éles tolmácsolási helyzetben is kipróbálják magukat, és megtapasztalják, hogyan bírkóznak meg a feladattal. A vizsgadrukk kezelésében segíthet a vizsgákat közvetlenül megelőző intenzív felkészülés, amikor a hallgatók a vizsgafeladatra koncentrálnak.
- A tolmácsnak szintén fontos tudnia, hogy a tolmácsolás során nyújtott teljesítménye és a stresszel való megbirkózás képessége nagyban függ pillanatnyi mentális és fizikai állapotától. Következésképp fontos, hogy a magánéletben más tevékenységekkel ellensúlyozza a munkavégzéssel járó mentális és fizikai terhet. Ilyen tevékenység lehet az olvasás, mozi, sport, koncertek stb. Az edzés vagy bármely fizikai elfoglaltság segíthet a pszichés stressz fizikai energiaként való felhasználásában, levezetésében.
- A specifikus személyiségvonások és készségek mellett a tolmács által megélt rövid és hosszú távú munkahelyi stresszel való megbirkózás képessége (fizikai és mentális értelemben egyaránt) függ munkahelyi tapasztalataitól is. Ennek tudatosítása megnyugtathatja a tolmácsot.
- Fontos továbbá, hogy tudatában legyen a stressz olyan pozitív hatásainak, mint a magasabb szintű izgalmi állapot és a nagyobb koncentrációs képesség. A feladat teljesítéséhez ezekre egyébként is szükség van, a stresszt pedig elfogadhatóbb, pozitívabb színben tüntethetik fel, ami egyúttal hatékonyabb stresszkezelést és kontrollt eredményezhet.

5.3. Belső és külső kontroll

Rotter (1966) elmélete, amelyben különbséget tesz külső és belső kontroll közt, a sportolók és a tolmácsok viselkedése szempontjából egyaránt fontos. Ez a szociálpszichológiai modell és skála értékeli, az egyének milyen mértékben hiszik, hogy képesek irányítani a mindennapi eseményeket. Néhányan úgy

érik, képesek befolyásolni az eseményeket; míg mások úgy vélik, az események gyakorlatilag akarattuktól függetlenül alakulnak. Ez azt jelenti, hogy akikre a belső kontroll jellemző, hisznek benne, hogy saját cselekedeteik szerepet játszanak mindennapi életük alakulásában, míg azok, akik kívülről irányítanak, nem látnak összefüggést viselkedésük és annak következményei között, hanem úgy gondolják, az események nagyrészt külső erők eredményeként következnek be (pl. szerencse, sors) (Russell 1993: 172). Mindazonáltal a belső orientáció képessége tanulható és fenntartható.

5.3.1. Tanulságok a tolmácsolásra nézve

- A külső és belső kontroll közötti különbség elmélete a szakmai életben is alkalmazható, ami azt jelenti, hogy a belső kontrollal rendelkező tolmácsok jobban tudják befolyásolni teljesítményüket, és sikereiket vagy kudarcaikat inkább saját tetteik következményeként könyvelik el.
- Ami a stresszkezelést illeti, az ilyen személyek valószínűleg sokkal hatékonyabban kezelik a stresszorokat, mivel nemcsak képesek uralkodni saját magukon és a stresszorokra adott reakcióikon, de konstruktívabban válaszolnak a frusztrációra is.
- A munkáltatókhoz intézett ajánlások nagyon hasznos iránymutatások, de a munkáltató jóindulatán és pénzügyi erőforrásain múlik, hogy figyelembe veszi-e ezeket vagy sem. A tolmácsok nem tudják (és valószínűleg soha nem is lesznek képesek) teljes mértékben irányítani sem a tolmácsolási helyzeteket, sem a külső tényezőket (világítás, láthatóság, zaj, előadásmód, akcentus), így elengedhetetlen, hogy megtanulják uralni a belső tényezőket, azaz belülről irányítsanak.
- A belső kontroll növelésével a tolmácsok megbirkózhatnak a túlterheltséggel, amely általános érzés tolmácsolási helyzetekben.

5.4. Önuralom és önhatékonyság

A sportolók teljesítményének növelése szempontjából a sportpszichológia másik fontos témája az önuralom, amely szorosan kapcsolódik az önhatékonysághoz. E két fogalom relevánsnak tűnik a tolmácsolásban, hiszen a tolmács teljesítménye függ az erőforrások elosztásának képességétől is. Minél hatékonyabban használják fel a tolmácsok mentális és fizikai energiájukat, annál jobb a teljesítményük. Az erőforrások pazarlásához hozzájáruló tényezők egyike a stresszorokra adott szükségtelen vagy szükségtelenül intenzív reakció, amely felesleges energiafelhasználást eredményez. Ez egyfelől több szakértelemmel, másfelől jobb stresszkezeléssel előzhető meg; ez utóbbi alapja az **önbizalom** és a reális **önismeret**.

Nagykálldi (2002) szerint az önhatékonyság növelésének jó forrása lehet például egy múltbéli pozitív teljesítmény tapasztalatainak vagy egy követendő példának a felidézése. Míg az önbizalom a sportoló hosszú távú meggyőződése, az önhatékonyság az aktuális feladat sikeres teljesítésére irányul.

5.4.1. Tanulságok a tolmácsolásra nézve

- A tolmácsoknak ismerniük kell önmagukat professzionális tolmácsokként; ez magában foglalja erősségeiket, gyengeségeiket és stresszhatás alatti magatartásukat. Ennek érdekében módszeresen értékelniük kell saját személyiségüket, tanulásukat, motivációikat és stresszre való reakciójukat.
- Ez a tolmácsképzés során olyan tevékenységekkel és visszajelzésekkel valószínűsíthető meg, amelyek lehetővé teszik az ilyen jellegű mérlegeléseket. A csoportmunka és a páros munka jó tanulási formák reflektív szakemberek képzéséhez.
- A fejlődés értékelésének egyik módszere a hallgatói napló vezetése. A hallgatóknak meg kell ismerniük a hallgatói napló vezetésében rejlő lehetőségeket, valamint kedvező hatásait a tanulás kognitív értékelésére.

6. Konklúzió és javaslatok további kutatáshoz

A tolmácsolás mind a gyakorló (akár kezdő, akár tapasztalt) tolmácsok, mind a kutatók szerint alapvetően stresszel járó szakma. A tolmácsok tapasztalatai azt mutatják, hogy a rövid és hosszú távú fizikai vagy pszichológiai stressz kezelésének képessége a munkavégzés során szerzett tapasztalatoktól és készségektől, valamint egyedi személyiségjegyeiktől és az adott szituációkból fakadó stressz kezelésére irányuló tudatos kognitív törekvéstől függ. Ebből kifolyólag a stressz fontos kérdés a tolmácsolásban, mivel adott tolmácsolási helyzetben a stressz kezelésének képessége befolyásolja a tolmács teljesítményét, viselkedését és interperszonális kapcsolatait.

A tolmácsolásban a stressz és a stresszkezelés részben külső tényezők, mint például a munkakörülmények vagy a folyamatban részt vevő személyek (ügyfelek és munkatársak), részben pedig belső tényezők (a tolmács személyisége) függvénye. A stressz szorosan kapcsolódik a kiégéshez, amely a mentális és fizikai túlterhelés elleni önvédő mechanizmus egy lehetséges formája. Általában véve a stresszkezelés célja nem a stressz megszüntetése, hanem a megfelelő mennyiségű stressz megtalálása; ez különösen igaz a tolmácsolásra. A stressz természetének megismerése a stresszkezelés egyik fontos szakasza. A stresszforrás kezeléséhez elengedhetetlen a belső kontroll. A sikeres stresszkezelés egy másik alappillére az önismeret.

A stressz valószínűleg azért tűnik állandó jelenségnek, mert a tolmácsolás során a szaturáció jelensége rendkívül összetett. Ezenkívül a tolmácsolási folyamattal járó intenzív mentális terhelés és fizikai stressz következtében lehetetlen a tolmácsolás során felmerülő minden tényezőt irányítani.

A tolmácsolás során felmerülő stressz kezelésének kiindulópontjaként mérlegelni és tudatosítani kell a stressz jellegét, mechanizmusait, a stresszre adott lehetséges fizikai és pszichológiai reakciókat, valamint azt, hogy a stressz a tolmács egész karrierjét végigkíséri.

A tolmácsképzés során a stresszkezelés elsajátításában rendkívül fontos szerepet játszanak az oktató és a csoport konstruktív visszajelzései. Az ilyen vissza-

jelzések célja, hogy csökkentsék a csoporton belüli stresszt, megerősítsék a diákok önbizalmát, valamint segítséget nyújtsanak a stresszkezeléshez.

Sok írás született már a stresszről általában, valamint a stressz és a tolmácsolás kapcsolatáról is. Ugyanakkor sok kérdést kell még tisztáznunk ahhoz, hogy teljes egészében megérthessük a problémát. Ennélfogva további kutatások szükségesek az alábbi kérdések megválaszolásához is. Működnek-e a mentális tréning módszerei a tolmácsok esetében? Ha a tolmácsokat stresszkereső embereknek tartjuk, szükséges-e vizsgálni ezt a személyiségvonást felvételi alkalmassági vizsgákkor? Hogyan lehet mindezt beépíteni a képzésbe? Léteznek-e speciális oktatási stratégiák és módszerek, vagy az észrevételek és anekdoták elegendőek a képzéshez? További kutatások szükségesek annak megállapításához, hogy kezdő tolmácsok vajon a stressz vagy más tényezők miatt hagyják el a szakmát a képesítésük megszerzése után? Ezenkívül a konsekutív tolmácsolás során felmerülő stressz (fizikai és pszichológiai tényezők) kutatására is szükség van. Végül pedig több kutatás szükséges a tolmácsok általános személyiségjegyeinek feltérképezésére, különös tekintettel a stresszkeresésre, valamint a vizsgahelyzetben és a munka során felmerülő stressz közötti különbség vizsgálata céljából.

Irodalom

- AIIC Workload Study*. 2001. www.aiic.net (utolsó megtekintés: 2015. május 22.)
- Andres, D., Falk, S. 2011. *Information and Communication Technologies (ICT) in Interpreting – Remote and Telephone Interpreting*. http://www.uni-graz.at/02andres_falk.pdf (utolsó megtekintés: 2015. május 22.)
- Anshel, M. H. 1994. *Sport Psychology: From Theory to Practice*. Scottsdale: Gorsuch Scarisbrick.
- Bird, A. M., Cripe, B. K. 1986. *Psychology and Sport Behaviour*. St. Louis: Times Mirror/Mosby College Publishing.
- Boronkay-Roe Zs. 2006. *A tolmácsolás és a stressz*. Elhangzott: *A magyar fordítók és tolmácsok napja*. ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ, Budapest 2006. március 23–24.
- Budavári Á. 2007. *Sportpszichológia*. Budapest: Medicina.
- Cooper, C. L., Davies, R., Tung, R. L. 1982. Interpreting Stress: Sources of job stress among conference interpreters. *Multilingua* Vol. 1. No. 2. 97–107.
- Cox, R. H. 1998. *Sport Psychology: Concepts and Applications*. Dubuque: Wm C. Brown.
- Csikszentmihályi, M. 1990. *Flow. The Psychology of Optimal Experience*. New York: Harper and Row Publishers.
- Johnsgard, K., Ogilvie, B. C., Merritt, K. 1975. The Stress-seekers: A psychological study of parachutists, racing drivers and football players. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness* Vol. 15. No. 2. 158–169.
- Kelly, N. 2008. *Telephone Interpreting: A Comprehensive Guide to the Profession*. Bloomington: Trafford Publishing.
- Kurz, I. 1981. Temperature in interpreting booths – a hot iron? *AIIC Bulletin* Vol. 9. No. 4. 39–43.
- Kurz, I. 1983. Temperatures inside and outside booths – A comparative study. *AIIC Bulletin* Vol. 9. No. 2. 67–72.

- Kurz, I. 1997. Interpreters: Stress and Situation-Dependent Control of Anxiety. In: Klaudy, K., Kohn, J. (eds) *Transfere necesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting*. Budapest: Scholastica. 201–206.
- Lénárt Á. (szerk.) 2002. *Téthelyzetben. Sportpszichológiáról edzőknek és versenyzőknek*. Budapest: Országos Sportegészségügyi Intézet.
- Mertens-Hoffman Management Consultant Ltd. 2005. *Final report on the December 2004 remote interpreting test at the European Parliament*. Unpublished. Executive Summary, http://www.euractiv.com/29/images/EPremoteinterpretingreportexecutive_summary_tcm29-151942.pdf (utolsó megtekintés: 2011. július 17.)
- Moser-Mercer, B. 2003. *Remote interpreting: Assessment of human factors and performance parameters. Joint project, International Telecommunication Union (ITU)*. Geneva: École de Traduction et d'Interprétation, University of Geneva (ETI).
- Moser-Mercer, B., Künzli, A. 1995. Human strategies for translation and interpretation. In: Dreschler-Fischer, L., Pribbenow, S. (eds) *KI-95 activities: Workshops, posters, demos*. Bonn: Gesellschaft für Informatik. 304–306.
- Moser-Mercer, B., Künzli, A., Korac, M. 1998. Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress. *Interpreting* Vol. 3. No. 1. 47–64.
- Mouzourakis, P. 1996. Videoconferencing: Techniques and challenges. *Interpreting* Vol. 1 No. 1. 21–38.
- Mouzourakis, P. 2003. That feeling of being there: Vision and presence in remote interpreting, http://www.aiic.net/ViewPage.cfm?page_id=1173 (utolsó megtekintés: 2015. május 22.)
- Nagykálldi Cs. 2002. A sportpszichológia alkalmazási területei hazánkban és külföldön. In: Lénárt Á. (szerk.) *Téthelyzetben. Sportpszichológiáról edzőknek és versenyzőknek*. Budapest: Országos Sportegészségügyi Intézet. 11–20.
- Rotter, J. B. 1966. Generalised expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*. Vol. 80. No. 1. 1–28.
- Roziner, I., Shlesinger, M. 2010. Much ado about something remote. Stress and performance in remote interpreting. *Interpreting* Vol. 12. No. 2. 214–247.
- Russell, G. W. 1993. *The Social Psychology of Sport*. New York: Springer-Verlag.
- Selye J. 1976. *Stressz distressz nélkül*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Smith, J. C. 1993. *Understanding Stress and Coping*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Thomas, R. 2002. *Psychologie du sport*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Zeier, H. 1997. Psychophysiological stress research. *Interpreting* Vol. 2. No. 2. 231–249.

Birkózás az írott szöveggel szinkrontolmácsolás közben 1. rész¹

Rohonyi Borbála

E-mail: borbala.rohonyi@gmail.com

Kivonat: A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás mára beépült a konferenciatolmácsok munkájába és egyre nagyobb igény mutatkozik rá nemzetközi konferenciákon és intézményekben. Meghatározásában és főként besorolásában mutatkoznak eltérések. A szakirodalom többnyire csupán kitér rá, mint a szinkrontolmácsolás egyik módozatára és a kutatókat leginkább ennek az összetett tolmácsolási módnak a nehézségei foglalkoztatják. Mivel az üzenet egyszerre két csatornán érkezik, a tolmácsra jelentős kognitív teher hárul, és halmozottan jelentkezik a forrásnyelvi interferencia veszélye. További nehézségek az írott szöveg felolvasásából fakadnak, úgymint a redundancia hiánya, a gyors tempó, a ritkább tagolás és a monotonitás. A megfelelő stratégiák alkalmazásával azonban a szöveg jelentős segítséget is jelenthet. A tanulmány célja bemutatni, hogy mit értünk szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás alatt, miben rejlenek a nehézségei, milyen stratégiák segíthetik a tolmács munkáját ilyen szituációban, és ezek hogyan sajátíthatók el a tolmácsképzés során. A tanulmány ismertet továbbá néhány empirikus vizsgálatot, amelyeknél ezt a tolmácsolási módot vizsgálták, illetve használták fel.

Kulcsszavak: szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás, blattoló tolmácsolás, blatt, auditív és vizuális csatorna, stratégiák

1. Bevezetés

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás olyan nyelvi közvetítési mód, amelynél az előadó előre megírt szöveget olvas fel, és attól (esetleg) kisebb-nagyobb mértékben eltér, a tolmácsnak pedig rendelkezésére áll a szöveg.¹ Ez a tolmácsolási mód nem tartozik a tolmácsoláskutatás és a fordítástudomány sokat kutatott problematikái közé. Van azonban példa empirikus kísérletekre és a Genfi Egyetem Fordítás- és Tolmácsképző Iskolájának négy tanára és kutatója kizárólag ennek a témának a körülményaira vállalkozott 2009-ben Kilian Seeber és Barbara Moser-Mercer irányítása mellett (Cammoun et al. 2009).

¹ Jelen tanulmány a XI. Fordítástudományi PhD-konferencián (Budapest, 2014. április 10) elhangzott előadás első részének átdolgozott, bővített, írásos változata.

Az ő kutatásukra éppen ezért jelentős mértékben támaszkodom a szakirodalom ismertetésekor, de kitérek korábbi elméleti írásokra, amelyekben említették, különböző besorolásaira, és sorra veszek empirikus kísérleteket, amelyek kifejezetten ezzel a situációval, és a tolmácsolásnak ezzel a módjával foglalkoznak. Azért van szükség arra, hogy a tolmácsok képesek legyenek tolmácsolás közben használni a beszéd írott változatát a kabinban, mert egyre gyakoribb igény nemzetközi találkozókon mint egyfajta „kompromisszumos stratégia, amelyet a tolmácsok vonakodva elfogadnak, hogy győzzék az egyre több olyan beszédet, amelyet előre megírt szövegből olvasnak fel” (Setton és Motta 2007: 210).²

A tudományos és szakmai kongresszusokon egyre kevésbé jellemző a spontán vita, annál jellemzőbb azonban, hogy a mikrofonba felolvassák az előre megírt szöveget, és ezt tolmácsolni kell (Seleskovitch és Lederer 2002). A találkozók időkerete ugyanis gazdasági okokból szűkebb, miközben az előadások nem kevésbé technikai természetűek (Cammoun et al. 2009). További okok, hogy egyre több a nem anyanyelvű előadó, akiknek támaszkodniuk kell az írott anyagra, a rögtönzési képesség általában hanyatlik, a konferenciákon növekvő igény mutatkozik az előadás teljes szövegének előzetes benyújtására, és csökken a beszédek szónoki jellege (Setton és Motta 2007). ENSZ-tolmácsok és az Európai Parlament tolmácsai egyaránt arról számolnak be, hogy sok a rendkívül technikai és gyorsan felolvasott szöveg, amelyek tolmácsolása külön nehézségekkel jár (Cammoun et al. 2009).

A szöveggel való megfelelő bánásmód kérdésének körüljárása előtt megkísérlem bemutatni, hogyan definiálja és osztályozza a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást a szakirodalom, és példákat hozok empirikus kísérletekre, amelyekben felhasználták.

1.1. Definíciók, besorolás, terminológia

A szöveggel támogatott tolmácsolás elnevezésével és besorolásával kapcsolatban koránt sincs egyetértés a fordítástudomány és a tolmácsképzés szakértői között. Az elnevezések közötti különbségek mögött mélyebb koncepcionális nézetkülönbségek rejlenek azzal kapcsolatban, hogy e tolmácsolási mód milyen arányban veszi igénybe a tolmács különböző készségeit; hogyan történik az információ feldolgozása; nehezebb-e vagy könnyebb, mint a „közönséges” szinkrontolmácsolás.

A visszatérő kulcskérdés az, hogy a vizuális csatornán érkező információ nehézséget jelent-e vagy könnyebbséget a tolmács számára szinkrontolmácsolás közben. A legnagyobb különbség a besorolásokban az, hogy a szinkrontolmácsoláson „innen” vagy „azon túl” helyezik el, azaz mintegy közbülső lépésként könyvelik el, a blatt és a szinkrontolmácsolás között, vagy a szinkrontolmácsoláson túl, annak egy komplex fajtájaként, nehezítő tényezőkkel.

A definíciók ismertetésekor és a cikk további részében Cammoun et al. nyomán (2009) az alábbi rövidítéseket fogom használni, magyar megfelelőikkel:

² A szakirodalmi idézeteket a tanulmány szerzője fordította magyarra.

SI – szinkrontolmácsolás (simultaneous interpreting);

ST – blattolás (sight translation);

SI+T – szinkrontolmácsolás szöveggel / szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás (simultaneous interpreting with text, simultanée avec texte);

SIT – blattoló tolmácsolás (sight interpretation);

CI – konszekutív tolmácsolás (consecutive interpreting).

Megjegyzés: Az SI+T és az SIT felcserélhető, szinonim fogalmak, a pluszjel (+) a fenti terminológiai különbséget jelzi ugyanazon fogalom megjelölésénél; azaz akkor SIT és nem SI+T, amikor az idézett kutató, nevezetesen Lambert a sight interpretation, nem pedig a simultaneous with text terminust használja. A szakirodalomban előfordul még az SI with text rövidítés is, ezt a tanulmányban az átláthatóság kedvéért mellőzöm.

Danica Seleskovitch és Marianne Lederer a párizsi iskola és a „théorie du sens”, vagy ahogy újabban nevezik, az interpretatív elmélet alapítói, akik a tolmácsolás középpontjába a jelentést (sens) állították. A tolmácsolás oktatásáról 1989-ben írt, majd 2002-ben átdolgozott kötetükben, amelynek címe *Pédagogie raisonnée de l'interprétation* (Seleskovitch és Lederer 2002) egy fejezetet szentelnek a szinkrontolmácsolás szöveggel (simultanée avec texte) problematikájának, és lefektetik, hogy se nem igazán fordítás, se nem tolmácsolás a szó szoros értelmében, hanem ezek keveréke. Megkülönböztetik a spontán beszédek szimultán tolmácsolásától, és rendkívül nehéz szinkrontolmácsolási feladatnak tekintik. Tömören így írják le: „A tolmácsok olyan szöveget fordítanak, amelyet hallanak és látnak is egyszerre” (Seleskovitch és Lederer 2002: 204).

Daniel Gile a szinkrontolmácsolás szöveggel (SI+T) terminust használja, és röviden a következőképpen definiálja: „az előadó felolvass egy szöveget, amelyet a tolmácsok is megkaptak” (Gile 2007: 181). Gile rámutat, hogy ezt a fajta tolmácsolást az SI és a blatt keverékeként lehet végezni, még hozzá a „tisztán” SI-től a „tisztán” blattig terjedően. Előbbinél nincsen hagyatkozás az írott szövegre, utóbbinál pedig az elhangzó szövegre nincs (Gile 1997). A tolmácsolástól függ tehát, hogy ilyen szituációban milyen arányban blattol és szinkronozik, és ennek összes eseteit az SI+T-nek tekinthetjük, ha a fenti szituáció fennáll.

Sylvie Lambert a *sight interpretation* (SIT) terminust használja, amit leginkább blattoló tolmácsolásként adhatunk vissza magyarul. Megjegyzi, hogy e közvetítési mód szinkrontolmácsolás szöveggel néven is ismert (SI+T), tehát előbbi utóbbi szinonimájaként használja. Szerinte közelebb áll a szinkrontolmácsoláshoz, mint a blatt, mivel az üzenet auditív és vizuális csatornán is érkezik. A szinkrontolmácsolás egy módozatának tekinti, de hangsúlyozza, hogy annál könnyebb, az igazi szinkront csupán közelítő gyakorlat (Lambert 1991).

Franz Pöchhacker (2004) az ilyen nyelvi közvetítést a (beszélt nyelvi) szinkrontolmácsolás speciális fajtájának tartja, és a szinkrontolmácsolás szöveggel (SI +T) terminust használja Seleskovitchhoz és Gile-hez hasonlóan.

Mivel az irányadó input itt is az akusztikus csatornán érkezik, és sok előadó eltér a szövegtől, mert megjegyzéseket fűz hozzá, vagy időt megtakarítandó kihagy részeket, a szinkronnak ezt a változatát nem

soroljuk a tolmácsoló blattoláshoz (*sight interpreting*), hanem az SI egy komplex formájának tekintjük, amelyben több vagy kevesebb a tolmácsoló blattolás. (Pöchhacker 2004: 19)

Itt fontos tisztázni, hogy Pöchhacker *sight interpreting* alatt valós idejű és a közönség által azonnali felhasználásra szánt blattolást ért, és ezt megkülönbözteti attól a fajta blattolástól, amit a tolmács a saját ritmusában végez. Ezzel szemben Lambert *sight interpretation* alatt a tulajdonképpeni szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást érti (ezek szinonim fogalmak). A megkülönböztetés érdekében magyarul a Pöchhacker-féle *sight interpreting*-et tolmácsoló blattolásnak, a Lambert-féle *sight interpretation*-t pedig blattoló tolmácsolásnak fordítottam, a terminusok használóinak a szándékát jelezve. Pöchhacker terminológiai megkülönböztetését a közönséges blatt és a valós idejű blatt között Cammoun et al. „erőltetettnek” találja (Cammoun et al. 2009: 21).

Robin Setton és Manuela Motta amellet érvel, hogy a szinkrontolmácsolás szöveggel (SI+T) „a fordítás és a tolmácsolás között félúton helyezkedik el” (Setton és Motta 2007: 210). Besorolásukra az a magyarázat, hogy szerintük a két forrásból érkező információ és a felkészülésre rendelkezésre álló idő növekszik a tolmács esélyeit, hogy teljes és pontos tolmácsolást nyújtson, sőt így több lehetősége nyílik az információ rendezésére és (újra)strukturálására (Setton és Motta 2007).

Csernov orosz nyelven publikált könyveiben használt szóhasználatáról Cammoun és szerzőtársai számolnak be. 1978-ban Csernov még a blattolás szóval utal az SI+T-re, és nem foglalkozik vele, majd a *Bevezetés a szinkrontolmácsolásba* (Osznovi szinhronnovo perevoda) című klasszikusnak tekintett művében már a szinkrontolmácsolás szöveggel (SI+T) kifejezést használja, bár továbbra sem tárgyalja külön. Cammoun et al. (2009) szerint ez fölöttébb kifogásolható (Csernov 1978; 1987, idézi Cammoun et al. 2009).

Inferencia és anticipáció a szinkrontolmácsolásban (Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting) című angol nyelvű könyvében Csernov (2004) a spontán és a felolvasott szövegek viszonyában tárgyalja az SI+T-t, azon belül is a szélsőséges körülmények (időkorlátok) közötti szinkrontolmácsolásnak sorolja be, ahol, mint írja, egyenlőtlenek a beszédprodukciónak a feltételei az előadó és a tolmács esetében. Úgy írja körül, hogy az előadó előre elkészített szöveget olvas fel, amelyet a tolmácsnak spontán kell visszaadnia a célnyelven (Csernov 2004). Csernov definíciója egyedi annyiban, hogy az egyenlőtlen feltételeket említi. Arra nem utal, hogy a tolmács megkapja, esetleg elő is készíti a szöveget.

A hazai szakirodalomban Felekné Csizmazia Erzsébetnél a blattolás felosztásában kap helyet az SI+T (Felekné Csizmazia 2014), de a szerző rámutat, hogy a legtöbb kutató nem a blattoláshoz, hanem a tolmácsoláshoz sorolja a nyelvi közvetítésnek ezt a módját. „Attól függően áll közelebb a tolmácsolás a szinkrontolmácsoláshoz vagy a blattoláshoz, hogy mire támaszkodik inkább a tolmács: az előtte lévő írott szövegre vagy inkább a hallottakra” (Felekné Csizmazia 2014: 30).

1.2. Az SI+T múltja és jelene

Cammoun, Davies, Ivanov és Naimushin (2009) szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásról szóló kutatásuk beszámolójának bevezetőjében beszámolnak arról, hogy „az írott szövegek használata tolmácsolás céljára nagy hagyománynak örvendő bizonyos nemzetközi intézményekben” (Cammoun et al. 2009: 8). Az ülés történelmi kontextusától függően azonban különbözőképpen használták a szövegeket. Így például az eredeti beszéd alatt készített konzekutív jegyzeteket használták fel a tolmácsok, amikor egy tolmács által konzekutívan tolmácsolt beszédet több tolmács szinkrontolmácsolt, valamint előre lefordított szövegek elhangzó beszéddel egyidejű felolvasásakor az 1920-as és 1930-as években a Nemzetek Ligájában és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben (Cammoun et al. 2009).

Ma azonban már a szinkrontolmácsolás szöveggel (SI+T) néven ismert tolmácsolási mód az elvárás, amelyet néha blattoló tolmácsolásnak is neveznek (SIT). Akárcsak Setton és Motta, a genfi kutatók is úgy gondolják, hogy e tevékenység, amely kezdetben a tudományos és szakmai fórumok sajátja volt, ma már a konferenciatolmácsok munkájának nagy részét teszi ki a nemzetközi szervezetekben és intézményekben csakúgy, mint a magánpiacon. Cammoun et al. vizsgálatának indítóoka pontosan az, hogy az SI+T szervesen beépült a konferenciatolmácsok munkájába, és bár a neves tolmácsképzők mind felkészítenek rá bizonyos mértékig és változó módszerekkel, nagy szükség van a tolmácsképzésben egy elméletileg megalapozott, empirikusan alátámasztott és jól szervezett modulra, amely a megfelelő stratégiákra készít fel a szöveg használatához, egységes módon (Cammoun et al. 2009).

Kutatásuk során abból indultak ki, hogy a szinkrontolmácsolás szöveggel a nyelvi közvetítés egyik legösszetettebb forgatókönyve.

A többrétű feldolgozás speciális terhet ró a tolmács kognitív forrásaira azáltal, hogy még egy input és feladat (vizuális feldolgozás) hárul rá az auditív csatornán érkező információn és az azt követő számos egyéb feladaton felül, amelyek a verbális üzenetnek a forrásnyelvből a célnyelvi megfelelőjébe való átalakítása során felmerülnek. (Cammoun et al. 2009: 10)

Szerintük tehát nemhogy egy lépéssel a szinkrontolmácsoláson innen, hanem egy lépéssel azon „túl” helyezhető el az SI+T.

Kutatásuk elméleti alapjául a szinkrontolmácsolás kognitív tudományos eredményei szolgáltak, és a Daniel Gile erőfeszítés-modellje mögött meghúzódó feltételezés, hogy a tolmácsolás közben egyszerre több különálló művelet verseng a véges feldolgozó kapacitásért (Gile 2009; Cammoun et al. 2009). „A szinkrontolmácsolás szöveggel a következő erőfeszítésekkel hozható összefüggésbe: olvasási erőfeszítés (Reading Effort) + hallgatási erőfeszítés (Listening Effort) + memóriaerőfeszítés (Memory Effort) + beszédprodukción erőfeszítés (Production Effort) + koordinációs erőfeszítés (Coordination Effort)” (Gile 2009: 181).

A genfi kutatók azt a problematikát állapították meg, hogy sok tolmács számára a szöveg akadály, másoknak mankó. Hipotézisük abban áll, hogy a figyelemelterelő hatás és a kognitív korlátok ellenére a szöveg az adott helyzetnek megfelelő, tanulható stratégiákkal hasznos eszközzé is válhat a tolmács számára. Módszereik szakirodalmi áttekintéssel megalapozott interjúk, e-mailes tudakozódás és felmérés.

Az SI+T gyakorlatban előforduló eseteit négy forgatókönyvbe csoportosították, és kérdőíves felmérésükben ezeket külön vizsgálták, mivel más és más stratégiákat követelnek meg a tolmácstól mind a felkészülés, mind a kabinban történő felhasználás szempontjából. Az első az „ideális forgatókönyv”, amikor a tolmács órákkal, napokkal, akár hetekkel a tolmácsolási esemény előtt megkapja a szöveget. A második eset az, amikor 15–30 perccel előbb kapja kézhez a szöveget, a harmadik esetben kevesebb, mint 15 perccel a kezdés előtt, végül az utolsó a „krízis” forgatókönyv, amikor a beszéd megkezdése után adják be a kabinba a szöveget.

Felmérésük eredményeinek tolmácpedagógiai vonzataira kitérni itt terjedelmi okokból nincs mód. Véggöveztetésük pozitív kicsengésű: „a beszéd írott változata figyelemelterelő lehet és kognitív korlátokat jelent, léteznek olyan stratégiák, az adott körülményektől és forgatókönyvektől függően, amelyek tanulhatók, gyakorolhatók és alkalmazhatók annak érdekében, hogy a szöveg a tolmácsolási folyamatba beépíthető legyen” (Cammoun et al. 2009: 130).

Jelen cikk szerzője messzemenőig egyetért a genfi kutatócsoporttal abban, hogy a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás az SI egyik legösszetettebb fajtája, valamint a problémafelvetésükkel és az általuk levont következtetésekkel is, miszerint további empirikus kutatás szükséges a stratégiák további kidolgozásához. Módszerük és megközelítésük ihlető forrásként szolgált egy magyarországi felméréshez.

2. Nehézségek az SI+T-ben

A szinkrontolmácsolásnak ennél a komplex válfajánál számos nehézséggel kell megküzdenie a tolmácsnak. Természetesen ennél is nehezebb a tolmács dolga, ha felolvasnak egy szöveget, és az nem áll a rendelkezésére, de ezzel a forgatókönyvvel itt most nem foglalkozom. Azok a nehézségek, amelyekkel a tolmács a szöveg birtokában megküzd, egymástól aligha szétválaszthatók. A szakirodalom alapján azonban kísérletet teszek a csoportosításukra.

2.1. Interferencia

A kutatók többsége egyetérteni látszik abban, hogy az interferencia az egyik tényező, amely a leginkább megnehezíti a szöveggel támogatott tolmácsolást. „Mint minden blattolásnál, nagyobb az interferencia veszélye, mert a forrásnyelvi szavak, nyelvtani szerkezetek végig a tolmács szeme előtt vannak” (Felekné Csizmazia 2014: 31). Gile szintén azt hangsúlyozza, hogy a blattoláson a szavak mindvégig jelen vannak, és ezért a nyelvi interferencia veszélye

valószínűleg nagyobb ST-nél, mint SI-ben – és nagyobb SI-ben, mint CI-ben amiatt, hogy a forrásnyelvi szavak gyorsan elillannak a memóriából (Gile 1997). A kombinációjukat jelentő SI+T-ről szólva is hangsúlyozza „az interferencia megnövekedett kockázatát” (Gile 2009: 181). Seleskovitch és Lederer szintén nehézségként említik, hogy a nyelvek szigorú különválasztását, amely a tolmácsba bele van oltva a szinkronnál, akadályozza a grafikai jelek jelenléte a papíron. Utóbbi ugyanis kísértést jelent a transzkódolásra – még inkább, mint a tisztán szinkrontolmácsolásnál –, így az interferencia veszélye többszörösen van jelen (Seleskovitch és Lederer 2002).

Egy 2009-ben megjelent, Daniel Gile-nek adózó kötetben olvashatók Heike Lamberger-Felber és Julia Schneider interferencia típusait és gyakoriságát vizsgáló, SI+T-vel végzett kutatásának eredményei (Lamberger-Felber és Schneider 2009). A 12 profi konferenciatolmács által végzett 36 tolmácsprodukción az interferencia gyakori előfordulását bizonyította, valamint gyakoriságát és típusait tekintve nagy változékonyságot mutatott. Az interferencia és a vizsgált paraméterek korrelációjának a hiánya a szerzők szerint arra enged következtetni, hogy az interferencia némileg független más teljesítmény-paramétereiktől.

Nincs azonban teljes egyetértés az interferenciával kapcsolatban a szakirodalomban. Sylvie Lambert (2004) empiriát is felmutat az interferencia ellenében. Egyik kísérletében blattolást (ST), blattoló tolmácsolást (SIT) – mint a definíciókban láttuk, ez nem más, mint a szöveggel támogatott szinkron – és szinkrontolmácsolást (SI) vetett össze.

Arra a kérdésre kereste a választ, hogy segítheti-e a szöveg a tolmácsolási teljesítményt, különösen, ha az előadó nem tér el különösebben az írott szövegtől, vagy éppen interferál a vizuális feldolgozás a szöveg hallgatásával és a beszédprodukciónak a monitorozásával. Úgy vélekedett, hogy a vizuális feldolgozás nem kerül konfliktusba az aurális és az orális feldolgozással SI alatt. A hasonló feladatok esetén feltételezett nagyobb interferenciát (azaz SI-ben, miközben egyszerre az előadót és a saját célnyelvi produkcióját hallgatja a tolmács), és nem az SIT-nél, ahol különböző csatornákon történik a feldolgozás (Lambert 2004). Arra számított, hogy a legjobb eredményt a blattnál fogja kapni, amit az SIT és végül az SI követ majd.

Várakozása részben beigazolódtott. Mind a blatt, mind a blattoló tolmácsolás során jelentősen jobb lett a leendő tolmácsok teljesítménye, mint a szinkrontolmácsolásnál. Ebből azt a következtetést vonta le az SIT-re vonatkozóan, hogy nem feltétlenül interferál a tolmács már amúgy is túlterhelt egyidejű hallgatási és beszélő kapacitásával az, hogy az üzenetet vizuális csatornán is kapja, hanem épp ellenkezőleg, segíti azt. Igazolódni látta tehát azt, hogy az interferencia a hasonló feladatoknál lép fel, különbözőeknél kevésbé (Lambert: 2004)².

Lambert felvetette továbbá, hogy a problémák ott kezdődnek, amikor az előadó eltér a szövegtől, és a tolmács akár úgy is dönthet, nem használja a szöveget. Azaz segítség a szöveg, ha kevés az eltérés, és nehézség, ha több. Nyilvánvaló előnyökkel jár, ha a szöveg birtokában van idő felkészülni (Lambert 2004). Az alanyokat arra kérték, hogy a hangzó szöveget tekintsék mérvadónak, ne az írottat.

Lambert végkövetkeztetése az, hogy a szinkrontolmácsolás szöveggel hatékony lehetne a tolmácsolásban mintegy köztes lépésként a szöveg nélküli szinkron felé, Déjean Le Féal hasonlatával élve a szöveg „segédkerékként” való felhasználásával (Déjean Le Féal 1997). A kölcsönvett hasonlat sántít, mert míg a Déjean Le Féal által indítványozott módszer, a konsekutív gyakorlása a szinkrontolmácsolásra való felkészülésben bevett módszer, többek között az EMCI hálózat egyetemeinek programjában, addig az SI+T oktatásának a vonatkozásában sok tolmácsoktató és kutató azon a véleményen van, hogy az csak a szinkrontolmácsolás bizonyos szintű elsajátítása után tanítandó (Cammoun et al. 2009).

A tolmácsolásban nem csupán az időzítéssel kapcsolatban vet fel kérdéseket az SI+T. Az Ottawai Egyetemen azonkívül, hogy a tolmácsoló program részét képezi, az alkalmassági vizsgáján is feladat (Lambert 1991). Utóbbit maga Lambert és a Genfi Egyetem tolmácsolásoktatói is ellentmondásosnak tartják (Lambert 1991, Cammoun et al. 2009).

2.2. Kettős input, az olvasás és hallgatás nehéz egyensúlya

Seleskovitch és Lederer (2002) az SI+T tanulási folyamatán keresztül mutatja be a kettős input nehézségét. Az írott szöveghez való túlságos ragaszkodás eredményeképpen SI+T-ben a tolmács szükségképpen elveszíti a hangzó beszéd fonálát. E szétkapcsolás, amely különösen a gyakorlatlan tolmácsolók esetében gyakori, ördögi kört eredményez. A legjobb tanács ilyenkor a hallott üzenetre való visszakapcsolódás. A szavaktól való elszakadást az előkészített szövegbeli jelölések hivatottak támogatni, és így fokozatosan sikerül kiküszöbölni a hibát, amit a szövegre való túlzott támaszkodás jelent (Seleskovitch és Lederer 2002).

Láttuk, hogy Daniel Gile kontinuum mentén határozta meg az SI+T-t a blattól az SI-ig terjedően (Gile 1997). A két szélsőséges esetet részletesen is leírja, azok nehézségeivel. Ha tisztán szinkrontolmácsol a tolmács, akkor megfosztja magát a vizuális segítségtől. Ha blattol, először is fennáll a nyelvi interferencia veszélye, másrészt elmulaszthatja az írott szövegtől való eltéréseket (legyen az megjegyzés, hozzáfűzés vagy egyéb módosítás). Ebben az esetben további problémát jelent, hogy állandó készletet érez a tolmács mindent fordítani akkor is, ha gyors az előadó, és egyre jobban lemarad, ahelyett, hogy időnként tömörítene, és szelektív kihagyásokkal tartaná a tempót, emiatt előbb-utóbb kénytelen nagyobb szövegrészt kihagyni (Gile 1997). A nagy lemaradás, amely kihagyáshoz vezet, a „telítettség” (saturation) egyik esete (Gile 2009: 182).

Nyilvánvaló a veszteség, ha egész bekezdést kényszerül átugrani a tolmács, és ezzel felborul a beszéd logikai felépítése, sérül a koherencia, nem beszélve a hiányzó konkrét adatokról. A másik oldalról annak is fennáll a veszélye, hogy a tolmács elmulasztja, amikor az előadó „ugrik”, azaz kihagy részeket az írott verzióhoz képest, és ő tovább blattol. Ezzel nemcsak végképp lemarad az elhangzottakhoz képest, de azzal, hogy hozzátesz az üzenethez, „főbenjáró bünt” követ el.

2.3. A redundancia hiánya, gyors tempó, a spontán beszédől eltérő tagolás, monoton előadásmód

Seleskovitch és Lederer (2002) az SI+T tanításának módszertani ismertetőjében megfogalmazzák, hogy SI+T-ben ötvözni kell a szinkront, amely spontán ütemben előadott beszéd értése – annak redundanciáival és hezitációival – és átültetése a célnyelvre, és a blattot, amely az írott szöveg szóbeli fordítása a közvetítő saját ritmusában. Hangsúlyozzák, hogy ez az SI+T-ben extra erőfeszítést igényel, mert a felolvasott szöveg esetében többnyire elvesz a spontán szövegre jellemző redundancia, és nő a tempó.

Ugyanerre utal korábban már említett, inferenciáról és anticipációról szóló könyvében Csernov (2004), amikor az előre megírt szöveg felolvasásának nehézségeként azt említi, hogy a tolmács úgy érzékeli: a forrásnyelvi szöveg embertelen sebességgel, gépiesen hangzik el. Csernov részletesen ismerteti Karla Déjean Le Féal „megvilágító erejű empirikus kísérletét” (Csernov 2004: 18), amelyben kimutatta, hogy a tolmácsok által gyorsnak érzékelt beszédtempó a felolvasott szövegek esetében gyakran nem is gyors valójában, pusztán a tolmács észleli annak (Csernov 2004, Déjean Le Féal 1978). Déjean Le Féal kimutatta, hogy a beszéd egyéb jellemzői miatt tűnik gyorsnak az előadásmód, amelyek a monoton előadásmód, a redundancia és a gondolkodást jelölő elemek hiánya a felszíni struktúrában, és az, hogy hiányoznak a beszédet rövid szakaszokra bontó szünetek. A rögtönzött beszédben nem több, mint hét szavanként van szünet. Felolvasáskor hosszabb szakaszonként darabol az előadó, akár 23 szóig terjedően, és ezt a tolmács az üzenet befogadását zavaró „zaj”-ként észleli (Déjean Leféal 1978).

Az írott szöveg jellemzői is nehezítik a tolmács dolgát, így például más a gondolatok menete, egymásra épülése, mint spontán vagy rögtönzött beszédnél. A konferenciákon és más tolmácsolási eseményeken felolvasott szövegeknek csak egy része íródik kifejezetten szóbeli előadás céljából, és ezek sem feltétlen tolmácsbarát beszédek, különösen ami az információsűrűséget illeti.

Az előre megírt szakmai előadások jelentős része úgy készül, hogy azt az olvasó a saját ritmusában tudja megemésztetni, újra meg újra visszatérve egyes passzusokra. „A szöveget felolvasó nem keresi a gondolatait, nem kell egymásra építenie őket, éppen ezért gyorsabban is adja elő, mint ha spontán tenné, valamint hibás prozodiával” (Seleskovitch és Lederer 2002: 208). Valószínűleg annak is betudható az SI+T gyakori jelensége és ennél fogva a tolmácsra háruló nagyobb kihívás, hogy az írott beszédek többfunkciósak: már az előadás előtt benyújtják őket, sőt esetleg későbbi – nem szóbeli – felhasználásra is szánják.

Felolvasáskor aztán ezeket az olvasásra (is) szánt szövegeket valaki másnak a ritmusában adják elő, „és ez se nem a spontán beszéd tempója, se nem a csendes olvasóé” (Seleskovitch és Lederer 2002: 209).

3. SI+T és a szintaxis

Találni példát olyan, a tolmácsolás minőségét mérő kutatásra, amelyben a módszer a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás. Robin Setton és

Manuela Motta (2007) „Szintakrobatika” (Syntacrobatics) nevű kutatási projektjükben azt vizsgálták, hogy mi történik a szintaxissal, amikor a tolmács a hallott és írott szöveggel együtt dolgozik. A 24 fős mintán angol–francia nyelvpárban a felhasználók minőségéről alkotott véleményének a nyelvi újraforgalmazással és kifejtéssel való korrelálását vizsgálták, valamint a célnyelvi pontosságot, stílust és a gördülékenységet.

Jelen áttekintés és esetleges jövőbeli kutatások szempontjából az releváns, hogy az SI+T-re esett a választásuk a vizsgálathoz. Ezt egyrészt azzal indokolják, hogy a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás egyre gyakrabban igénybe vett szolgáltatás nemzetközi találkozókön, másrészt szerintük a szöveg stabilizáló tényező, amely „lehorgonyozza” a tolmácsolást és leszűkíti a lehetséges tényezők váltakozását, ezáltal feltáró vizsgálat számára kezelhetőbbé válnak az adatok. „A két forrásból érkező információ és a felkészülésre rendelkezésre álló idő maximalizálják a tolmács esélyeit, hogy teljes és pontos tolmácsolást nyújtson, ugyanakkor ezzel némi szabadságot is kap a felkészülés során és menet közben is az információ rendezésére és (újra)strukturálására” (Setton és Motta 2007: 210). A kutatás eredményei azonban azt mutatták, hogy SI+T-ben mind a tolmácsolók, mind a profik kevésbé szakadtak el a forrásnyelvi szöveg struktúrájától, mint szabad SI-ben.

Eredményük azt látszik igazolni, hogy a vizuális csatornán érkező információ interferál a hangzóval.

4. Ki mit jelöl a szövegben – a genfi kutatók felmérésének eredményei

Amint az eddigiekből látszik, a szakirodalom túlnyomóan a nehézségeket elemzi az SI+T kapcsán. Meg kell azonban említeni azt is, hogy mennyiben jelent segítséget a szöveg. Gile (2009) könnyítő tényezőként könyveli el egyfelől az előadó vokális indikációit, még ha nem is annyira hasznosak, mint a rögtönzött beszédek esetében. Másfelől ide sorolja, hogy az összes információ vizuálisan jelen van, és ezáltal kevésbé terhelődik a memória, csökken az akusztikai nehézségek és a szokatlan akcentusok hatása, valamint annak a valószínűsége is, hogy a feldolgozó kapacitás elégtelennek bizonyul a hallgatási és elemzési erőfeszítésben. Hangsúlyozza az olvasási és a hallgatási erőfeszítések nagymértékű együttműködését, noha ezek versengenek is egymással (Gile 2009). Az összes információ jelenléte Maurizio Viezzi szerint is bizonyos fokú könnyebbséget jelent – a blattnál: „A blatt során az információ állandóan a tolmács rendelkezésére áll, aki nem kényszerül az információegységek azonnali feldolgozására, azok tárolódnak, amíg a fordítást összeilleszti” (Viezzi 1989: 67).

Magától értetődik, hogy ha van rá idő, a szöveg elolvasása már önmagában is nagy segítség, hiszen a tolmács egyszeriben megismeri a beszéd tartalmát és hogy honnan hova tart majd az előadó, milyen állápontra helyezkedik stb. A beszéd előkészítése bizonyos elemek megjelölésével azonban ezenfelül is konkrét segítséget nyújt. Cammoun et al. (2009) kérdőíves felmérésében 50

konferenciatolmácsot kérdeztek az SI+T-ről. A kérdőív három kérdése irányul arra, hogy amennyiben a tolmácsnak van módja a szöveg előkészítésére a tolmácsolás megkezdése előtt, mikre koncentrálnak a szövegben. A válaszadóknak fontossági sorrendbe kell tenniük a válaszokat, amelyek az első forgatókönyvnél (órákkal, napokkal, hetekkel a tolmácsolás előtt megkapja a szöveget a tolmács) az alábbiak voltak:

- (1) nevek és titulusok,
 - (2) számok,
 - (3) a mondatok közötti logikai kapcsolatot jelölő szavak,
 - (4) bonyolult szintaxis,
 - (5) idiómák,
 - (6) mondások, közmondások, idézetek,
 - (7) egyéb.
- (Cammoun et al. 2009: 154)

A második forgatókönyvben (15–30 perccel a kezdés előtt kapják meg a tolmácsok a szöveget) szerepelt még egy válasz a felsorolásban: „fő gondolat, pl. pozitív, támogató vs negatív, kritikus”. Az eredmények azt mutatták, hogy ha sok idejük van, a tolmácsok elsősorban a bonyolult szintaxisra koncentrálnak, másodsorban az idiómákra, harmadsorban a mondásokra. Amikor csak 15–30 perc állt a rendelkezésükre a szöveg előkészítéséhez, akkor a fő prioritásuk a fő gondolat és az előadó álláspontja volt, de a bonyolult szintaxis ennél a forgatókönyvnél is olyan fontosnak bizonyult, mint az első esetben. Tanulságos még a válaszadók által megadott elemek változatossága az egyéb kategóriában, pl. ismeretlen szavak, terminológia, lexikai egységek (a szó és megfelelője CNY-en), technikai kifejezések, a szöveg témája, mozaikszavak, beszéd célja, hivatkozások törvényekre, kulcsszavak stb. Amint arra a szerzők rámutatnak, a változatosság azt jelzi, hogy a közös prioritásokon felül sokaknak vannak saját prioritásaik. Abban az esetben, ha öt perccel kezdés előtt kapják meg a szöveget, egyaránt fontosnak tartották a fontos elemek aláhúzását és a szöveg átfutását, hogy általános képet alkossanak róla, valamint az első és utolsó bekezdés elolvasását (Cammoun et al. 2009).

5. Az SI+T oktatása

A párizsi iskola alapítói, Seleskovitch és Lederer példákkal illusztrált módszertani útmutatót adnak az SI+T tanításához (2002: 204–216). Mivel klasszikusnak számít, az alábbiakban módszerüket nagy vonalakban ismertetem.

5.1. Az SI+T elsajátításának lépései: blatt és a szöveg előkészítése

A blattolás elsajátítása hasznos mérőföldkő a szöveggel végzett szinkrontolmácsoláshoz. A blatt pedig akkor megkezdhető, ha a konszekutívot már elsajátították, azaz „ha képesek a hallgatók visszaadni egy beszéd értelmét anélkül,

hogy annak formája akadályozná őket ebben” (Seleskovitch és Lederer 2002: 205).

A diákok először csak a néhány oldalas kiválasztott szöveg elejét kapják meg, azt gyorsan elolvassák, kontextusba kerülnek, majd a szöveg hátralevő részének egyikük általi hangos felolvasása következik. A blattolásra felszólított diák először összefoglalja a szöveget hallás alapján az anyanyelvén, arról társai véleményét mondanak, majd mindenki megkapja a szöveget, és következik a blattolás. A blatt csak akkor sikeres, ha a szöveg hallatán előzőleg a hallgató megértette a gondolatokat, és képes azokat megtalálni, szemével átfutva a fordítandó szöveget. Tehát (a) támaszkodnia kell a megértett gondolatokra, (b) át kell fésülnie a szöveget a tekintetével anélkül, hogy minden egyes szónál lera-gadna (Seleskovitch és Lederer 2002: 207). Kihaszználjuk, hogy a vizuális észlelés természeténél fogva nem lineáris, a szem ide-oda ugrál. Csak a blatt begyakorlása után veszi kezdetét az SI+T.

Bár a laikusok gyakran ezt hiszik, az SI+T távolról sem holmi gyors transzkódolás. Seleskovitch és Lederer (2002) hangsúlyozzák, hogy az értelmező módszer alkalmazása a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásra is vonatkozik. Felvértezve a blatt és az SI készségeivel a hallgatóknak boldogulniuk kell redundancia nélkül és lépést tartaniuk az előadó gyors ritmusával, megbirkózva hibás prozódijával és az írott szövegből fakadó egyéb sajátosságokkal (lásd 2.3). Ahhoz, hogy ez sikerüljön, az oktató feladata megtanítani a hallgatókat a szöveg előkészítésére és rávezetni őket a szem és a fül összehangolására. Bár az előfeltételezés az, hogy a megbízó az ülés előtt 24 órával a tolmács rendelkezésére bocsátja a szöveget, a képzés során egy héttel előbb adják oda a diákoknak, és lehetőleg szakszövegre esik a választás. A szöveg előkészítéseképpen a hallgatóknak utána kell nézniük a témának (*recherche documentaire*) és a terminológiának (*recherche terminologique*) azon a nyelven, amin a szöveg íródott, és a saját nyelvükön, valamint jelölésekkel ellátni a szöveget.

Az írott szövegben a jelölés már csak azért is szükséges, mert míg a spontán beszédnél már jóval az összes szó elhangzása előtt meg lehet érteni a gondolatot, addig felolvasásnál sokszor annak monotonitása miatt csak akkor áll össze az üzenet, ha az utolsó szavak is elhangzottak. A szöveg megjelölésénél Seleskovitch és Lederer (2002) nagy hangsúlyt fektet a szintaktikai változásokra olyan nyelveknél, amelyek szintaxisa nagyon eltérő, vagyis azon szavaknak az aláhúzására, amelyeknek megváltozik a helye a célnyelvi mondat szerkezetben. A jelölések vezetnek a szemet tolmácsolás közben, hogy csak ott állapodjon meg egy pillanatra, ahol szükséges. Seleskovitch és Lederer sommás tanácsa arra vonatkozóan, hogy mit érdemes megjelölni, a következő: „azokat a célnyelvi terminusokat és kifejezéseket, amelyek menet közben való felidézését azok írott eredeti formája zavarhatja, és azokat a szerkezeti változtatásokat, amelyek a két nyelv közötti különbségek áthidalásához szükségesek” (Seleskovitch és Lederer 2002: 212). Ezt a nem túlságosan konkretizáló, inkább irányadó megközelítést igazolják Cammoun et al. (2009) vizsgálatának eredményei, amelyek kimutatták: legalábbis részben egyénenként változó, hogy kinek mit hasznos jelölni.

5.2. Az SI+T elsajátításának további lépései

A hallgatókat eleinte meglepi a redundancia hiánya és a szóbeli üzenet gyors tempója. Kezdetben a szöveg jobban zavar, mint segít, de gyakorolniuk kell támaszkodni rá anélkül, hogy egy az egyben fordítanák, különben elszakadnak a hangzó szövegtől. Ezen a ponton még gyakran tapadnak a hallgatók az eredeti szöveg szavaihoz, el-elfelejtve a hangzó szöveget követni. Ha lemaradnak az előadóhoz képest, a kérdéses szövegrészt javasolt átugraniuk, hogy felzárkózzanak. A felzárkózás képessége egy lépés az egyidejű vizuális és auditív észlelés felé. Ha az egyidejűséget sikerül elérni, nem fog kimaradni semmi lényeges.

A hallottak követése mellett a szövegben is azonosítani a gondolatokat olyan erőfeszítés, hogy eleinte a tolmácsprodukciónak monitorozása látja kárát. Ezért az SI+T tanulása során eleinte megengedett mondatokat, szövegrészeket befejezetlenül hagyni. Apránként aztán már tudnia kell a tolmácsnak saját beszédprodukciónak is ellenőrizni, nyelvileg helyesen formálni a gondolatokat, befejezni a mondatokat, lezárni az aktuális bekezdést, szövegrészt. Elsajátítja azt is, hogy bizonyos részek blattolása helyett a nem feltétlenül szükséges elemek kihagyhatók, pl. a keresztnév és a második név híres név és titulus mellől, vagy a zárójeles másodlagos gondolatok. Ha azonban feltétlenül át kell ugrani egy teljes szövegrészt, azt legalábbis össze kell foglalni. Cél a kurzus végére folyékony, értelmes és nyelvileg helyes tolmácsolást nyújtani. Összegzésképpen megállapítható, hogy

A jelölésekkel ellátott szöveg és a hangzó szöveg figyelembe vétele mellett pontos és azonnal érthető célnyelvi fordítást produkálni rendkívül nehéz szinkrontolmácsolási feladat. (Seleskovitch és Lederer 2002: 214)

A párizsi ESIT-en nagy hagyománynak örvendő módszertan rövid ismertetését azért tartottam fontosnak, mert a szakmában klasszikusnak számít, és kindulási pontot kínál. Mindazonáltal csak egy módszer sok lehetséges közül: más tolmácsképzők, így például a budapesti ELTE programja más módszert használnak. Az empirikus kutatások feladata többek között az, hogy felderítse, mire van igény, hogy azokra és e módszerre alapozva kialakíthatóvá váljon egy új, rugalmas, ámde egységes oktatási modul a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás tanítására.

6. Összegzés

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás (SI+T) a nyelvi közvetítésnek az a módja, amikor az előadó előre megírt szöveget olvas fel, attól eltérhet, és a tolmácsok a tolmácsolás megkezdése előtt vagy után megkapják a szöveget. Leginkább a blatt és a szinkrontolmácsolás keverékének tartják, a kutatók többsége mégis a szinkrontolmácsoláshoz sorolja, mint annak egyik legbonyolultabb esetét.

Mivel a nemzetközi találkozókön és intézményekben már elterjedt gyakorlatról és növekvő igényről van szó, oktatására nagy szükség van a tolmácsolás területén.

Leginkább az SI+T során felmerülő nehézségek foglalkoztatják a kutatókat és a tolmácsolás oktatásával foglalkozókat. A szöveg jelenlétével járó előnyök kimutatása és használatához kapcsolódó stratégiák terén jelentkezik a kutatásokban a legnagyobb úr. A hiány betöltése érdekében tett első lépésként a tanulmányban ismertetett, a Genfi Egyetem Fordítás- és Tolmácsolás-képző Iskolájának négy tanára és kutatója által végzett kérdőíves felmérést (Cammoun et al. 2009) adaptáltam a magyar piacra. E felmérés eredményeit a tanulmány második, később megjelenő részében ismertetem.

Irodalom

- Cammoun, R., Davies, C., Ivanov, K., Naimushin, B. 2009. *Simultaneous Interpretation with Text. Is the Text 'Friend' or 'Foe'? Laying Foundations for a Teaching Module*. Seminar paper. École de Traduction et d'Interprétation. Université de Genève. 1–160.
- Chernov, G. V. 2004. *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting: A Probability-prediction model*. Philadelphia: John Benjamins.
- Déjean Le Féal, K. 1978. *Lectures et improvisations: incidences de la forme de l'énonciation sur la traduction simultanée*. Unpublished doctoral dissertation. University of Paris III.
- Déjean Le Féal, K. 1997. Simultaneous interpretation with 'training wheels'. *Meta* Vol. 42. No. 4. 616–621.
- Felekné Csizmazia, E. 2014. A fordítás és a tolmácsolás határán: a blattolás kutatása. *Fordítástudomány* XVI. évf. 2. szám. 24–36.
- Gile, D. 1997. Conference Interpreting as a Cognitive Management Problem. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds.) 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London and New York: Routledge. 163–176.
- Gile, D. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins. Rev. ed.
- Lamberger-Felber, H., Schneider, J. 2009. Linguistic interference in simultaneous interpreting with text: A case study. In: Hansen, G., Chesterman, A. and Gerzymisch-Arbogast, H. (eds.) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research. A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: John Benjamins. 215–236.
- Lambert, S. 1991. Aptitude Testing for Simultaneous Interpretation at the University of Ottawa. *Meta* Vol. 36. No. 4. 586–594.
- Lambert, S. 2004. Shared Attention during Sight Translation, Sight Interpretation and Simultaneous Interpretation. *Meta* Vol. 49. No. 2. 294–306.
- Pöchhacker, F. 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.
- Seleskovitch, D., Lederer, M. 2002 [1989]. *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*. 2e édition corrigée et augmentée. Paris: Didier Érudition.
- Setton, R., Motta, M. 2007. Syntacrobatics: Quality and reformulation in simultaneous-with-text. *Interpreting* Vol. 9. No. 2. 199–230.
- Viezzi, M. 1989. Information Retention as a Parameter for the Comparison of Sight Translation and Simultaneous Interpretation: An Experimental Study. *The Interpreters' Newsletter* No. 2. 65–69.

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány szerzőjének ez a definíciója a XI. Fordítástudományi PhD-konferencián hangzott el Budapesten, 2014. április 10-én.
- ² Lambert idézett kísérletében a 14 kísérleti személy, akik egyaránt 3 hónapja gyakorolták az SI-t, egy speciális vagy műszaki szókincset nélkülöző és három egyenlő részre osztott 20 perces szöveget blattolt, illetve tolmácsolt. 5 perc bemelegítést követően az első részt 10 perc előkészítés után blattolták, a második rész elolvasására 10 percet kaptak, majd a szöveg birtokában szinkrontolmácsolták, végül a harmadik részt felkészülés és szöveg nélkül tolmácsolták SI-ben. Az eredmények részben igazolták Lambert hipotézisét, mivel a blatt és az SIT lényegében azonos eredményt hozott, jelentősen megelőzve az SI-t. Ebből vonta le azt a következtetést, hogy a többszörös feldolgozás nem okozott interferenciát. A blatt és a szinkron eredménye nem okozott meglepetést (kevés SI gyakorlattal rendelkeztek az alanyok), azt azonban Lambert is firtatja, hogy vajon minek köszönhető az SIT-ben elért jó teljesítmény.

A műfajkutatás szerepe a jogi szakfordítás oktatásában

Balogh Dorka

balogh.dorka@jak.ppke.hu

Kivonat: A szakszövegek fordítása során figyelembe kell vennünk, hogy az eltérő szövegtípusok eltérő fordítói stratégiákat tesznek szükségessé, ezért a jogi szakfordítás oktatása során is célszerűnek tűnik az egyes jogi műfajok és szövegtípusok szisztematikus elkülönítése. A jogi szakszövegek skálájának kiterjedtsége többdimenziós, tartalmi szempontból a lehetőségek száma korlátlan, mivel a jog az élet minden területén jelen van, de a jogi szakszövegek fordítás-alapú tipológiájában a legmeghatározóbb szempontok a szöveg funkciója és a kommunikációs helyzet, hiszen a jogi szakfordításban érvényesülő kötöttségeket elsősorban az azonos jogi hatás elérésének szükségessége határozza meg. A szakfordítók képzésének kulcsa, hogy a szaknyelvi és szakfordítói kompetenciákat olyan szövegek segítségével fejlesszük, amelyek egyrészt reálisan leképezik a fordítói piac által támasztott igényeket, másrészt sikeresen megfeleltethetők a képzés különböző szakaszaiban a résztvevők által már elért tudásszintnek. A tanulmány a műfajkutatásnak a jogi szakfordításban betöltött szerepét vizsgálja, és a jogi szakszövegek tipológiáinak áttekintése után összegzi azokat a szempontokat, amelyek támpontul szolgálhatnak a jogi szakszövegek módszertani rendszerezéséhez és szakfordítóképzésben való felhasználásához.

Kulcsszavak: jogi szakfordítóképzés, műfaj, szövegtípus, műfajelemzés, fordítói stratégiák

1. Bevezetés

A szaknyelvi fordításokkal kapcsolatos kutatások egyértelműen kimutatják, hogy az egyes szakterületeken használt szövegtípusok eltérő mivolta eltérő fordítói stratégiák alkalmazását teszi szükségessé. A jogi szakfordítás esetében külön problémát jelent, hogy nem vonatkoznak rá a szakfordítás általános szabályai (Garzone 2000). A jogi szakfordítás legjellemzőbb szövegtípusa ugyanis a normatív szöveg, amelynek elsődleges célja a jogalkotó szándékának pontos átvitele és az azonos jogi hatás elérése. Bár a szakirodalomban számos szövegtipológián alapuló kutatás vizsgálja a fordítói stratégiák kérdését módszertani megközelítésben, olyan elemzés- és fordításközpontú szövegtipológia, amely célzottan a jogi szakfordítóképzésre alkalmazható, viszonylag kevés áll a rendelkezésünkre. Tanulmányomban ezért a műfajkutatásnak a jogi szakfordítás oktatásában betöltött szerepét vizsgálom, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy melyek azok a szempontok, amelyek alapján kiválaszthatjuk és módszertani céllal rangsorolhatjuk a jogi szakfordítók képzésében

felhasznált szövegeket. Kutatásom eddigi eredményeit és posztgraduális jogi szakfordító szakjogász képzésen szerzett oktatói tapasztalataimat felhasználva a műfaj és a szövegtípus fogalmainak tisztázása után először áttekintem a főbb fordításközpontú és jogi szövegtipológiákat, majd összefoglalom azokat a szempontokat, amelyek megfelelő kiindulási alapot teremthetnek a jogi szövegek szakfordítóképzésben való feldolgozásához és további elemzéséhez.

2. A jogi szövegek vizsgálatának összetett szempontrendszere

Az Európai Unió bővülésével és a globalizációval a jogi szakfordítás jelentősége, és ezzel együtt a jogi szaknyelvi kutatások intenzitása is jelentősen megnövekedett. Egyre terjedelmesebb szakirodalom áll rendelkezésünkre a jogi szaknyelv és a jogi szövegek jellegzetességeiről és azok fordításszempontú elemzéséről. A jogi szakfordítás egyedisége és az összetettségéből fakadó vizsgálati szempontok sokasága azonban rendkívüli módon megnehezíti a vizsgált jelenségek egységes rendszerbe való foglalását, hiszen már a jogi nyelvezet szűk és tág értelemben vett meghatározása is számos kérdést vet fel.

Azt mindenképpen leszögezhetjük, hogy mivel a jogi szaknyelvi diskurzus egyes szövegtípusai nagymértékben eltérő sajátosságokat hordoznak nemcsak retorikai és stilisztikai, de grammatikai és lexikai szinten is, és ezért a fordításukban is más és más szempontok dominálnak, a jogi szakfordítás oktatása során is célszerűnek tűnik az egyes jogi szövegtípusok szisztematikus elkülönítése és egyedi vizsgálata. Jól szemlélteti a fentieket az a tény, hogy a jogi szaknyelv hírhedt bonyolultsága, az úgynevezett *legalese* sem tekinthető minden jogi szövegtípus egységes jellemzőjének, az leginkább a jogi hatállyal bíró, normatív szövegek esetében nyer létjogosultságot. Következésképpen a jogi nyelv egyszerűsítését zászlajukra tűző mozgalmak (*plain English, clear writing*) is leginkább e szövegek laikusok általi könnyebb feldolgozhatóságát igyekeznek lehetővé tenni. A fordítói döntések azonban többtényezős folyamat eredményeként születnek, továbbá árnyalja a képet, hogy a célnyelvi szöveg a fordítás kommunikatív céljától vagy funkciójától függően változhat. Más stratégiát kell a fordítóknak alkalmaznia a szakemberek és laikusok közötti kommunikációs helyzetben, mint a szakemberek egymás közötti kommunikációjának esetében.

A jogi szövegek kategóriákba sorolása tehát eleve sem egyszerű feladat, és cseppet sem könnyíti meg az ezzel foglalkozó szakemberek dolgát az a tény, hogy a jogi műfajok jogrendszerenként, sőt nemzetenként is eltérő stílusjegyeket hordozhatnak (Gémar 1995).

3. A szövegtipológiák jelentősége a jogi szakfordítói kompetenciák szemszögéből

A jogi szakfordítás jelentőségének növekedése azt is eredményezi, hogy egyre nagyobb szükség van jogi szakfordítókra. A jogi szakfordítás kutatása számos érdekes kérdést vet fel, többek között azt is, hogy jogász vagy nyelvész legyen-e

az ideális jogi szakfordító. Ideális kombináció az EU által alkalmazott jogász–nyelvészek esete, de a nemzeti fordítóirodák gyakorlata azt mutatja, hogy Magyarországon inkább a nem jogi végzettségű fordítók végeznek jogi szakfordítást (Várnai 2007). Ennek a gyakorlatnak némiképp ellentmond az a megállapítás, hogy a célnyelvi szöveg műfaji identitásának megőrzéséhez a fordító nyelvi kompetenciája nem elég, annak ki kell egészülnie további kompetenciákkal, többek között a két kódrendszer megfelelő ismeretével, valamint a műfaji ismeretek elsajátításának és alkalmazásának képességével (Bhatia 1997). Šarčević (1994) a jogi szakfordítói kompetenciák elemzésekor szintén leszögezi, hogy a jogi szakfordítóknak tisztában kell lenniük a különböző jogi műfajok szövegezési konvencióival. A műfaji ismeretek jelentőségét támasztja alá Szikszainé Nagy (1999) kutatásának eredménye is, amely szerint a szemantikai szövegértés a szövegtípus és a műfaj felismerésétől is függ.

Több kutatás is felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a kezdő fordítók többsége nincs tisztában az egyes szövegtípusokra és műfajokra jellemző retorikai hagyományokkal, ezért a forrásnyelvi szöveg jellemzőit építi be a fordításba (Colina 1997). Emellett Klaudy rámutat arra, hogy a kezdő fordítók esetében még nem alakultak ki a globális szövegértési stratégiák, „nem felülről lefelé, hanem alulról felfelé építkeznek, nem a szövegből akarják megérteni a szavakat, hanem a szavakból a szöveget. Miközben az egyes mondatokat fordítják, nem gondolnak arra, hogy miről szól az egész szöveg, mi a szerző célja, kinek írja stb.” (Klaudy 2005: 57). Garcia Izquierdo (2000) kísérlete azt mutatta ki, hogy a kezdő fordítók többsége az anyanyelvén sem képes felismerni az egyes szövegtípusokat, de azok elméleti bemutatását követően megbízhatóan tudja azonosítani a különféle típusú szövegeket. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a műfaji ismeretek elsajátításának és alkalmazásának képessége releváns a jogi szakfordítóképzés szempontjából. A jogi szakfordítóknak a szakfordítói kompetenciák között jelentős pozíciót elfoglaló interkulturális kompetencia mellett – ami a jogi szakfordításban nemcsak a jogrendszerek, de a műfajok közötti átjárás képességét is jelenti – rendelkezniük kell műfaj-kompetenciával, vagyis a műfajok sajátosságainak felismerését és produkcióját lehetővé tevő nyelvi és nem nyelvi képességekkel.

4. Műfaj és szövegtípus

A műfaj és a szövegtípus meghatározása a nemzetközi szakirodalomban nem egységes. A német nyelvészek különbséget tesznek a funkcionalításra utaló szövegtípus („Texttyp” – informatív, meggyőző, leíró stb.) és a szövegek állandó helyzetekben való előfordulására utaló szövegcsoport („Textsorte” – időjárásjelentés, ételrecept, használati utasítás stb.) között. Az utóbbi elnevezés a magyar szakirodalom kontextusában a műfaj kategóriájának feleltethető meg. A magyar szakirodalom szerint szövegtípuson a szövegek szövegtani besorolását értjük (a szövegtípus tehát olyan tág kategória, amelybe az írott és a beszélt szövegek összes fajtái besorolhatók), míg a műfaj terminus főként az irodalmi szövegek osztályozását jelöli (a magyar szövegtipológiai kutatások

összegzéséről bővebben Tolcsvai Nagy 2006-ban megjelent kötetében olvashatunk).

Az angol nyelvű szakirodalom már kevésbé egységesen használja a két fogalmat: míg a szakirodalom egy része szövegtípusként (text type) utal a szöveg konkrét megvalósulási formáira (pl. Halliday és Hasan 1976), a műfajkutatás szakirodalma ezeket a konkrét megvalósulási formákat is műfajnak (genre) nevezi, tehát ugyanazt a fogalmat két különböző megnevezés takarja. Beaugrande és Dressler (1981) és McCarthy (1991) például szövegtípusként utalnak az olyan konkrét szövegekre is, mint a levél, az újságcikk vagy a hirdetés. Beaugrande (1980) definíciója szerint a szövegtípus kapcsolati dominanciák olyan megkülönböztető konfigurációja, amely (1) a felszíni szöveg; (2) a textuális világ; (3) tárolt tudásminták és (4) előfordulási helyzetek tényezői között érvényesül.

A modern műfajkutatás legátfogóbb műfaj-definícióját Swalesnek köszönhetjük, aki a műfajt komplex, nyelvi, kognitív és társadalmi tényezők által meghatározott jelenségnek tartja (Swales 1990). A fordításközpontú műfaji vizsgálatok többsége a swalesi hagyományt követi, amely szerint a szövegtípust a retorikai cél határozza meg. *Szövegtan és fordítás* című munkájában Károly (2007) is ezt a megközelítést alkalmazza, a továbbiakban tehát ennek megfelelően a szövegtípusokat sajátos retorikai stratégiájuk alapján különítjük el (elbeszélő, leíró, érvelő, összehasonlító stb.), míg műfajnak a szöveg konkrét megvalósulási formáját tekintjük (újságcikk, esszé, szerződés, bírósági ítélet stb.), amely adott céllal, meghatározott társadalmi kontextusban, adott közönség számára hajt végre egy konkrét retorikai cselekedetet.

5. A műfajelemzés relevanciája a szakfordításban

A fordítástudományban a 90-es években végbemenő paradigmaváltás, amelyet Vermeer (1978) „skopos-elmélete” indukált, a fordításban a célt a szöveghez való feltétlen hűségről (az ekvivalenciáról) a forrásnyelvi szöveg funkciójának a megőrzésére helyezte át. Vermeer elméletének érvényességét a szakszövegekre vonatkozóan sokan cáfolják, azzal érvelve, hogy a szakszövegek esetében a forrásnyelvi szöveg funkciója eleve azonos a célnyelvi szöveg funkciójával, ezért nem a funkció megőrzése, hanem a pontos jelentésátvitel a lényeg. A jogi szakfordítás ebben a vonatkozásban eltér a többi szakszöveg fordításától, mivel a jogi szakfordítónak, legalábbis a normatív szövegtípusok esetében, a funkció és a tartalom pontos megőrzése mellett elsősorban arra kell törekednie, hogy a célnyelvi szöveg a forrásnyelvivel megegyező jogi hatást váltson ki.

A funkcionalista szemléletű megközelítés előretörése azáltal, hogy előtérbe helyezte a szöveg kommunikatív funkcióját, mérföldkőnek számít a műfajkutatásban, mivel a szövegtípust és a műfajt is döntően a kommunikatív cél és szituáció határozza meg. A műfajelemzés alapvetően azt vizsgálja, hogy a diskurzusközösségek szakértő képviselői hogyan használják/írják a szövegműfajokat és miért (Bhatia 1997). A műfajkutatás célja tehát nem csupán a szövegek osztályozása, hanem a szövegek és műfajok retorikai, szerkezeti, tartalmi és

nyelvi sajátosságainak elemzése és leírása. A fordításkutatásban a műfajelemzés kiegészül annak a kérdésnek a vizsgálatával, hogy miként őrizhető meg a célnyelvben a forrásnyelvi szöveg műfaji identitása. A műfajok és szövegtípusok retorikai sajátosságainak ismerete mind a forrás-, mind a célnyelven – Bhatia (1997: 206) szavaival élve a két kódrendszer ismerete – elengedhetetlen ahhoz, hogy a fordító a szakmai közönség számára érthető és elfogadható szakszöveget tudjon létrehozni.

A műfaji identitás megőrzése akkor a legegyszerűbb, ha a műfaj mind a forrásnyelvben, mind a célnyelvben létezik, és sajátosságai megegyeznek. Ha a fordított szöveg műfaji sajátosságai eltérnek a célnyelvben és a forrásnyelvben, akkor a fordító további választási lehetőségekkel szembesül: első lépésben meg kell határoznia a fordítás célját és kontextusát, és további fordítói döntéseit ennek megfelelően kell alakítania. Abban az esetben például, amikor a forrásnyelvi műfaj a célnyelvben nem létezik, a fordító műfaj-behelyettesítéshez, vagy műfajátvitelhez folyamodhat, ami a forrásnyelvi műfaj célnyelvbe való átültetését, sok esetben annak meghonosítását jelenti. Ezt Trosborg (1997) forrásnyelvi kultúrához kötött fordításnak nevezi. Trosborg vezeti be a szakirodalomba a hibrid szöveg fogalmát is, amire később, az európai uniós szövegtípusok vonatkozásában még kitérek.

6. A szaknyelvi és a fordításszempon-tú szövegtipológiák történeti áttekintése

Bár a fordítástudományban a szövegtipológiai osztályozás leginkább a német kutatások eredményeire támaszkodik, Fjodorov (1953) volt az, aki először elkülönítette egymástól a tudományos, társadalmi-politikai és a szépirodalmi szövegeket. Fjodorov élen járt annak a kivívásában is, hogy a szakfordításra ne csak mint a műfordítás egy alacsonyrendű válfajára tekintsenek. Azt is hangsúlyozta, hogy szakszöveget csak akkor lehet jól fordítani, ha a fordító rendelkezik megfelelő szaktudással az adott témában. Casagrande (1954) Fjodorovval nagyjából egy időben dolgozta ki négy fő szövegtípusból álló rendszerét, amit Jumpelt fejlesztett tovább. Jumpelt (1961) négy kategóriát különít el: műszaki szöveg, természettudományos szöveg, társadalomtudományi szöveg és egyéb. A jogi szakfordítás az ő rendszerében mint a társadalomtudományi kategória egyik alcsoportja jelenik meg. Jumpelt szerint minden szakszöveg informatív funkcióval bír.

Katharina Reiss szövegtipológiája (1976) nagy előretörést jelentett, mivel ő nem a tartalom, hanem a funkció alapján osztályozta a szövegeket. Bühler (1984) háromszatátú funkcióalapú osztályozása alapján Reiss tartalomközpontú (informatív), formaközpontú (expresszív) és felhívásközpontú (konatív) szövegeket különböztet meg. Jumpelhez hasonlóan Reiss is minden szakszöveget, köztük a jogszabályt és a szerződést is az informatív kategóriába sorolja. Érdeemes megemlíteni Matt et al. (1978) és Thiel (1980) álláspontját, akik elutasítják azt az elgondolást, hogy a szövegeket egyértelműen be lehet sorolni egyik vagy másik kategóriába, szerintük a csoportosításnál változó tényezőket kell

figyelembe venni. Weber (1982) Halliday (1985) funkcionális alapú kategóriáival ért egyet, és kutatásai megerősítik Jumpelt és Reiss állításait, miszerint a szakszövegek szigorúan informatív funkcióval bírnak. Felhívja a figyelmet azonban arra, hogy a korábbi vizsgálatok kizárólag az egzakt tudományok szövegeire irányultak.

Sager (1990) tipológiájában fontos szerepet játszanak a kultúrák és nyelvek közötti műfaji eltérések. Véleménye szerint a szakszövegek az informatív funkció mellett kommunikatív funkcióval is rendelkeznek. Hatim és Mason (1990) tipológiája, amely a kifejtő, az érvelő és az utasító szövegtípust különíti el, azon a feltevésen alapul, hogy a szövegtípust a szöveg fő retorikai célja határozza meg. Göpferich (1995) pragmatikai szemléletű szövegtipológiája a fordítóképzés szempontjából is előrelépést jelent a már meglévő tipológiákhoz képest, mivel kutatási eredményei igazolták azt a feltevést, hogy azonos kategóriába tartozó szövegek hasonló nyelvi jegyekkel rendelkeznek, tehát a szövegen kívüli jellemzők meghatározzák a szöveg nyelvi jellemzőit. Göpferich tipológiája differenciáltabb, mint az elődei, és hierarchikus felépítésű, amelyben a struktúra tetején négy szövegtípus helyezkedik el: törvénykezési-normatív, fejlődésorientált-aktualizáló, didaktikus-tanító és gyűjteményszövegek.

7. Jogi szövegtipológiák eltérő szempontrendszerek alapján

A jogi szövegeket számos különböző szempont alapján csoportosíthatjuk. Ha a nyelvhasználat felől közelítjük meg a kérdést, akkor általános kiindulópontul szolgálhat Karcsay Sándor (1981) tipológiája, amely a jogi szaknyelvet a terminológiai pontosság és a közlésmód igényessége szerint a következő kategóriák szerint tagolta:

- a jogtudomány és részben a jogi oktatás nyelve;
- a jogszabályok, fontos okiratok, továbbá a színvonalas, elsősorban a felsőbbbírósági jogalkalmazás nyelve;
- a kisebb igényű jogalkalmazói nyelv, valamint a mindennapos igazgatási és rendészeti gyakorlatban használatos nyelv;
- a jogi konyha- vagy műhelynyelv, vagyis az a nyelv, amellyel a jogászok és a jogi-igazgatási munkát végzők munkájuk során egymással érintkeznek (ez a szint már szakmai zsargonnak nevezhető);
- a köznyelv és a jogi szaknyelv mezsgyéjén mozgó nyelvhasználat a maga pontatlanul és rosszul vagy homályosan használt fogalmaival, amely elsősorban a tömegtájékoztató nem szakmai fórumaira jellemző (Karcsay 1981: 329–330).

A jogelmélet hagyományosan két csoportra osztja a jogi szövegeket: szabályozó (preskriptív) és informatív (deskriptív) szövegeket különböztet meg (Kelsen 1991).

A jogi szövegeket a jogi szakma hagyományos felosztását követve jogágak szerint is csoportosíthatjuk (Mattila 2006), meg kell jegyeznünk azonban, hogy

ezzel a felosztással nyelvészeti szempontból elsősorban a lexikai különbségek szintjén mutathatók ki eltérések.

Gémar (1995) kategóriáinak alapja nem a funkció, hanem a tárgy: felosztása a szövegeket többek között azon az alapon osztályozza, hogy közjogi vagy magánjogi rendelkezéseket tartalmaznak-e. Gémar nyelvészeti megközelítésében a jog nyelve hat alcsoportra osztható: a jogalkotás, az ítélkezés, az adminisztráció, a kereskedelem, a magánjog és a tudományos munkák nyelvére. Véleménye szerint az utóbbit a legnehezebb fordítani.

Mivel minden jogrendszer külön jogi nyelvezettel rendelkezik, a fordítás szemszögéből nézve annak a szempontnak a figyelembe vétele is fontos, hogy jogrendszereken belüli fordításról vagy eltérő jogrendszerekre fordított szövegekről van-e szó, és ezt a tényezőt a fordítás nehézségének megítélésakor mindenképpen mérlegelni kell.

Az alkalmazási terület szerint a következő csoportosítás lehetséges:

- a tételes jog nyelve (a jogszabályok nyelve);
- a jogalkalmazói jog nyelve (pl. bírósági ítélet);
- a jogtudomány nyelve.

Logikailag hasonló felosztást követ Šarčević (1997) tipológiája, amely három nagy csoportra osztja a jogi szövegeket, és hangsúlyozza azok elsődlegesen kommunikatív funkcióját (1. táblázat).

1. táblázat

*A jogi diskurzus szövegtípusai funkció szerinti felosztásban
(Šarčević [1997] alapján)*

Jellemzően preskriptív	Jellemzően deskriptív, preskriptív elemekkel	Kizárólag deskriptív
jogszabályok normatív szövegek példák: törvények rendeletek törvénykönyvek szerződések nemzetközi szerződések és egyezmények	bírósági ítéletek bírósági és adminisztrációs eljárás lefolytatásához szükséges instrumentumok példák: bírósági keresetek perbeszédék fellebbezések kérvények, petíciók stb.	a jogra csak közvetetten ható, annak működésében nem használatos szövegek példák: vélemények jogi szakkönyvek tankönyvek és cikkek stb.

A jogi szakmai közösség által használt műfajok alkalmazási terület szerinti megkülönböztetése a kutatás felőli megközelítésben is indokolt, mert, mint ahogy arra Dobos (2007) is rámutat, a jogi szaknyelv belső tagolása a kutatási módszerek differenciált alkalmazását eredményezi. Míg például a jogalkalmazás, a

jogi eljárás folyamatának vizsgálatában elsősorban pragmatikai módszerek érvényesülnek, a tételes jog és a jogtudomány nyelve hatékonyabban vizsgálható a hagyományos nyelvészeti módszerek segítségével.

A fenti tipológiák kritikái közül mindenképpen említésre méltó Harvey (2002) megjegyzése, aki Šarčević (1997) tipológiájában azt kifogásolja, hogy nem veszi figyelembe az elsősorban expresszív funkcióval bíró szövegtípusokat, holott a meggyőzés a jogi szakmai kommunikációban is fontos szerepet játszik. Biel (2014) álláspontjával egyetértve pedig megállapíthatjuk, hogy a fenti jogi szövegtipológiák egységesek abban, hogy nem tükrözik a jogi szövegtípusok hierarchiáját és egymásra gyakorolt kölcsönhatásait. Biel (2014) szerint a jogszabály nyelvezete a jogi szaknyelv prototípusának tekinthető, és minden más jogi szövegtípus függő viszonyban áll vele, mivel vagy reprodukálja, vagy leírja azt.

Kjaer (2007) és Bhatia (2006) tipológiái már a Biel által kifogásolt hiányosságokat is pótolják. A jogi műfajok egyik legátfogóbb leírása Bhatia nevéhez kötődik, aki a jogi szövegek csoportosítását a következő fő szempontokra alapozza: a szöveg kommunikatív célja, a szöveg kontextusa, a kommunikatív cselekvések vagy események, amelyekhez a szöveg kötődik, a cselekvésekben vagy eseményekben résztvevők társadalmi és szakmai kapcsolatai és a résztvevők háttértudása (Bhatia 1987). Bhatia rendszere szerint a jogi szövegek rangsorában egyértelműen a jogszabály áll a csúcson, mint elsődleges műfaj, és ebből származtatható további három kategória: a másodlagos szövegtípusok, amelyek a jogszabály által felállított modell vagy elmélet gyakorlati megjelenési formái (pl. ítéletek, jogesetek és tárgyalótermi dokumentumok), az oktatási célú szövegtípusok (pl. tankönyvek, problémamegoldó esszé) és a professzionális műfajok (pl. szerződések, beadványok) (Bhatia 2006).

Kjaer (2007) tipológiája is összetett szempontrendszert alkalmaz. Az ő elmélete szerint minden jogrendszernek három alapvető funkciója van: az önmagát megalkotó, az önmagát leíró és az önmagát reprodukáló funkció. Ezek a funkciók három alapvető szövegtípusban realizálódnak: a jogszabályalkotó szövegekben, amelyek lefektetik a törvényeket (jogszabályok, törvények, rendelkezések), a deskriptív szövegekben, amelyek a joggal kapcsolatos kérdéseket tárgyalják vagy magyarázzák (tankönyvek, bírói vélemények), és a reprodukáló szövegekben, amelyek a jogi gyakorlatban keletkeznek a jog alkalmazásának során (perbeszédék, szerződések).

Az itt felsoroltak közül Bhatia (2006) tipológiája veszi figyelembe leginkább a fordítási környezet összetett szempontrendszerét, ugyanakkor funkcionális és kommunikatív megközelítésüknek köszönhetően a többi rendszer is jól alkalmazható a szakfordítóképzésben.

8. Az európai uniós szövegek: hibrid szöveg vagy önálló szövegtípus?

Mivel az európai uniós fordítási kontextusban egy egészen egyedi és sajátos nyelvezet van kialakulóban, és az EU-s szövegek fordításának szempontjai is lényegesen eltérnek az egyéb jogi szövegektől, a jogi szakfordítóképzésben is

érdemes elkülönítve kezelni az EU-s szövegtípusokat. Itt kell megemlítenünk Trosborg (1997) tipológiáját, amely a kulturális normákhoz való igazodás szerint különbséget tesz hibrid szöveg és nemzetközi szöveg között. Hibrid szöveg két vagy több kultúra találkozásakor, azok műfaji konvencióinak ötvözésével jön létre, és leginkább az európai uniós fordítási kontextusban érhető tetten, míg a nemzetközi szöveg nemzetközi környezetben, kultúrákon átívelően is megőrzi műfaji sajátosságait.

A Trosborg által bevezetett hibrid szöveg fogalmával egyre gyakrabban találkozhatunk az EU-s szövegek vonatkozásában, de a megnevezés létjogosultságát többen vitatják, köztük például Tirkkonen-Condit (2001), aki kutatása során az uniós és a finn pályázatok szövegeinek összevetésével kimutatta, hogy az uniós szövegek eltérnek a megszokott tagállami normáktól, és sajátos retorikát alkalmaznak. Mivel a sikeres pályázat az uniós norma követését feltételezi, döntő jelentősége lehet annak, hogy a pályázó a tagállami vagy az uniós normát követi, így Tirkkonen-Condit arra a megállapításra jut, hogy az uniós szövegek nem hibrid szövegnek, hanem önálló szövegtípusnak tekinthetők.

Annak ellenére, hogy az európai uniós szövegek jól elkülöníthető sajátosságokkal rendelkeznek, Šarčević (1997) beszámol arról, hogy számos uniós intézménynél tett látogatásának tapasztalata szerint nincs egységes bevett gyakorlat az egyes jogi műfajok fordítására, minden intézmény a saját szabályai és útmutatói szerint követeli meg a fordítótól a fordítást, ami azt eredményezi, hogy az egyes műfajokra vonatkozó formai és stilisztikai követelmények is teljesen eltérőek.

Az európai uniós szövegek vizsgálatát külön modulként érdemes beépíteni a jogi szakfordítóképzés tananyagába. Mivel ebben a kontextusban az anyanyelvre fordítás a jellemző fordítási irány, az EU-s szövegek elemzését érdemes párhuzamosan folytatni az egyéb jogi szövegek vizsgálatával, ez a módszer ugyanis alkalmat ad az EU sajátos fordítási mechanizmusának hatékonyabb megértésére.

9. A szövegtípusok oktatási célú rendszerezése – módszertani javaslatok

A szakfordítók képzésének kulcsa, hogy a számtalan aspektust hordozó fordítási kontextust olyan módon tudjuk rendszerezni és reprodukálni, amely a lehető leghatékonyabban fejleszti a szaknyelvi és szakfordítói kompetenciákat, ugyanakkor reálisan alkalmazkodik a piaci igényekhez. Az eddig elmondottak és a rendelkezésünkre álló szövegtipológiák alapján célszerűnek látszik egy szövegtípus-elemző tárgy beiktatása a jogi szakfordítóképzés tanmenetébe, amely egyrészt szisztematikus áttekintést nyújt az írásbeli jogi diskurzus leggyakrabban használt szövegtípusairól és műfajairól az adott nyelvpár vonatkozásában, másrészt, a Bhatia által javasolt kompetenciát fejlesztendő, készségszinten begyakoroltatja az egyes műfajok retorikai és stilisztikai eszköztárának jellemző megoldásait a leendő szakfordítókkal. A műfaji tudatosság fejlesztésével elérhető, hogy a leendő jogi szakfordítók felismerjék és megtanulják kezelni a

forrás- és a célnyelvi szövegstruktúra közötti eltérésekből adódó fordítási nehézségeket.

A szakfordítóképzésben felhasználandó szövegtípusok kiválasztásakor és oktatási célú rangsorolásakor a következő szempontokat együttesen érdemes figyelembe venni:

9.1. A fordítói piac által diktált igények

A leggyakrabban fordított szövegtípusok meghatározása (ehhez alapos piackutatás, empirikus kutatás, fordítóirodákvaló együttműködés, ügyvédi irodákvaló konzultáció szükséges). Fontos, hogy lehetőleg autentikus szövegeket válasszunk, ami a jogi szakfordítóképzésben sajnos nem minden esetben megoldható, ennek okaira később még kitérek.

9.2. A szövegek fordítási nehézsége

Mivel a fordítói díjakat általában a szöveg nehézsége határozza meg, célszerű ezt a szempontot a tanulási folyamat során is szem előtt tartani. De a szöveg nehézségének módszertani vonatkozásai sem elhanyagolhatóak, a kiadott szövegek nehézségi fokának differenciálásával ugyanis elérhetjük, hogy a hallgatók nem kedvetlenednek el a megoldandó problémák sokasága miatt (Nord 1991).

Nord (1991) beszámol arról, hogy a fordítási gyakorlókönyvek (pl. Gallagher 1985, Schneider 1976, Haensch 1982) általában 3 vagy 4 nehézségi szint alapján osztályozzák a szövegeket, de a legtöbbjük semmiféle támpontot sem határoz meg az osztályozás alapjául. A Heidelbergi Fordító- és Tolmácsképző Intézet vizsgáin a B nyelvre fordított szövegeknek minden esetben könnyebbeknek kell lenniük, mint az A nyelvre fordítandó szövegeknek. Reiss (1976) az egyes szövegfajták nehézségét indexszámokkal jelöli, de ez az osztályozás független a fordítóképzés hallgatóinak tudásszintjétől vagy kompetenciájától.

Nord (1991) a szakfordítás oktatására kidolgozott komplex módszerében elkülönítve kezeli a fordítási problémákat és a fordítási nehézségeket. A fordítási problémák közé sorolja azokat az objektív problémákat, amelyekkel minden fordító szembesül a fordítási feladat során (kompetenciától vagy technikai feltételektől függetlenül). A fordítási probléma, ami kezdetben nagy kihívás elé állítja a fordítót, akkor is fordítási probléma marad, amikor a fordító már el-sajátította a probléma kezelésének hatékony eszközeit. A fordítási problémák kezelése elsősorban a transzferkompetencia tanításának strukturálásában adhat segítséget. Nord a következő problémákat azonosítja:

- a forrásszöveg jellegzetességeiből fakadó problémák (szövegspecifikus, pl. szójáték);
- a fordítási feladat természetéből adódó problémák (pragmatikai jellegű problémák, pl. a szöveg befogadóorientáltsága);
- a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúra konvencióinak a különbségeiből adódó problémák (kulturális jellegű, pl. szövegtípus eltéréseiből adódó fordítási problémák);

- a forrásnyelv és a célnyelv szerkezeti eltéréseiből adódó problémák (nyelvi fordítási problémák, pl. az angol gerund németre fordítása). (Nord 1991: 151)

A fordítási nehézségek meghatározása viszont álláspontja szerint a szakfordítóképzéshez kiválasztott szövegek módszertani rangsorolásához szükséges. A fordítási nehézségek szubjektívak, a fordító személyéhez és egyéni munkakörülményeihez kapcsolódnak, és meghatározásukat erőteljesen befolyásolja a hallgatók nyelvi kompetenciája. További kritériumok a nehézség meghatározásában a fordító tudásának és kompetenciájának szintje, a fordítás céljának ismerete, vagy éppen a fordító munkafeltételei (elérhető szótárak vagy adatbázisok, határidők, elvárt utószerkesztési munkálatok stb.). Nord az alábbi nehézségi szinteket különíti el:

- szövegspecifikus nehézségek;
- fordítóspecifikus nehézségek;
- pragmatikai nehézségek;
- technikai nehézségek. (Nord 1991: 152–155)

A fejlesztendő nyelvi és fordítói kompetenciák arányának egészséges egyensúlyára is felhívja a figyelmet Nord, aki szerint ügyelni kell arra, hogy a szövegspecifikus nehézségek soha ne jelentsenek túl nagy kihívást a hallgatók nyelvi kompetenciájára nézve, mert ebben az esetben a fordítói képzés nyelvórává változhat.

A jogi szövegek nehézségi fokának meghatározásában a Nord által megállapított szempontok mellett hasznos támpontot adhatnak a következő, kifejezetten jogi szövegekre kidolgozott tipológiák:

De Groot (2002: 229–230), aki a jogi szakfordításban a fordítás nehézségét komparatív jogi megközelítés alapján határozza meg, 4 nehézségi fokozatot különböztet meg:

- a.) legkönnyebb fordítás: a forrás- és célnyelv rokonságban áll egymással és a forrásnyelv és célnyelv jogrendszere is hasonló (pl. spanyol–francia/ dán–norvég nyelvpárok);
- b.) könnyű fordítás: a jogrendszerek szoros kapcsolatban állnak egymással, de a nyelvek kevés közös vonást mutatnak (pl. francia–holland nyelvpár);
- c.) nehéz fordítás: a nyelvek rokonságban állnak egymással, de a jogrendszerek jelentősen különböznek (pl. angol–holland nyelvpár);
- d.) legnehezebb fordítás: a jogrendszerek is különböznek, és a nyelvek között alig mutatható ki hasonlóság (pl. angol–kínai nyelvpár).

Cao (2007) a jogi szövegtípusok és Kelsen (1991) kétpólusú (szabályozó-informatív) felosztása alapján a következő nehézségi fokozatokat állapítja meg, a legkönnyebbtől a legnehezebb felé haladva:

- a.) magánjogi dokumentumok fordítása
 - szabályozó jellegű szövegtípusok (pl. többnyelvű szerződések, amelyek mindkét, illetve az összes nyelven azonos jogi hatással bírnak);
 - informatív jellegű szövegtípusok (pl. születési, házassági stb. anyakönyvi kivonatok);
- b.) nemzeti törvénykezés dokumentumainak fordítása
 - szabályozó jellegű szövegtípusok (a két vagy több hivatalos nyelvű országokban);
 - informatív jellegű szövegtípusok (egy ország hivatalos nyelvéről egy másik ország hivatalos nyelvére fordított dokumentumok);
- c.) a nemzetközi jog hatálya alá eső jogi szövegtípusok
 - kötelező érvénnyel bíró szövegtípusok (pl. nemzetközi szerződések, egyezmények, megállapodások);
 - kötelező érvénnyel nem rendelkező szövegtípusok (pl. állásfoglalás, nyilatkozat) (Cao 2007: 7–9).

9.3. A fordítandó szövegek nyelve és a fordítás iránya

Bár a vélemények ebben a kérdésben is megoszlanak, a jogi szakfordítók képzésében az angol–magyar nyelvpár esetében az EU-ban bevált gyakorlatot érdemes követni, amely abból indul ki, hogy könnyebb az anyanyelvünkre fordítani. Az EU-s gyakorlattal ellentétben viszont a nemzeti fordítóirodák és ügyvédi irodák praxisában jellemzően angolra fordításra is szükség van, ezért célszerű először az angolról magyarra, majd magyarról angolra fordítást gyakoroltatni a leendő jogi szakfordítókkal.

9.4. A fordítási szituáció (a fordítás célja, célközönsége) pontos meghatározása

A forrásnyelvi szöveghez való hűség szemléletének megdőlését követően forradalmának bizonyult az a felismerés, hogy ugyanazt a szöveget többféleképpen is lehet fordítani attól függően, hogy ki a célközönség. Ez az elképzelés a fordítót szövegalkotói státuszba emelte és szabad kezet adott neki abban, hogy meghatározza a fordítói stratégiát egy adott kommunikációs szituáció elemzésével. Bár néhányan, köztük Šarčević (1997), vitatják a funkció elsődlegesen meghatározó mivoltát a jogi szakfordításban, nem zárhatjuk ki a jogi szakfordítás spektrumából a szakember és a laikus között zajló diskurzust. Bhatia (1997) például a jogi szöveg láthatatlanságát tartja a legnagyobb kihívásnak jogi szövegek fordításában, vagyis azt, hogy a jogi szakma képviselői a laikus számára kimondatlan konvenciók alapján használják a nyelvet. Ennek az ellentmondásnak a feloldására két pedagógiai módszert is javasol, a szakértő célközönség számára készített „könnyítést” és a laikus közönség számára készített fordítások esetén alkalmazható „egyszerűsítést”. Mindkét módszer hatékonyan alkalmazható a szakfordítóképzésben is.

Nord (1991) olyan szakfordítóképzésben alkalmazható szövegelemzési modellt dolgozott ki, amely elég általános ahhoz, hogy minden szövegtípusra alkalmazható legyen, és elég specifikus ahhoz, hogy kezelni tudja a lehető legnagyobb számú általános érvényű fordítási problémát, kulturális és fordítási univerzálét.

Elmélete szerint a szövegelemzésnek egy olyan átfogó modelljével, amely mind az intratextuális, mind az extratextuális tényezőket figyelembe veszi, a fordító meghatározhatja a forrásszöveg „kulturális funkcióját”. Ezt azután összevetheti a megbízó által elvárt célnyelvi szöveg kulturális funkciójával, és azonosíthatja, illetve elkülönítheti azokat a forrásnyelvi elemeket, amelyeket meg kell őriznie, vagy adaptálnia kell a fordítás során. Javaslatára szerint minden fordítási feladatot meg kell előznie a fordítási szituáció alapos megbeszélésének és a szöveg fordításspecifikus elemzésének.

További támpontokat nyújthat a fordítandó szövegek és fordításelőkészítő feladatok rangsorolásához az alábbi táblázat, amelyben Heltai (2006) a lehetséges szakmai kommunikációs helyzetek kombinációit foglalja össze. A jogi szakfordítás közegében a 2. táblázatban felsorolt tényezők több-kevesebb súllyal mind előfordulhatnak.

2. táblázat

Szakmai kommunikációs helyzetek (Heltai 2006 alapján)

szakember	kommunikál	szakemberrel	szakmai témáról	szakmai nyelven
szakember		nem szakemberrel	szakmai témáról	szakmai nyelven
szakember		nem szakemberrel	szakmai témáról	részben szakmai nyelven
nem szakember		szakemberrel v. nem szakemberrel	szakmai témáról	nem szaknyelven

9.5. A komplex készségek gyakoroltatásának igénye a fokozatosság elvének szem előtt tartásával

A kiválasztott szövegek műfaját és nehézségi szintjét, valamint a feldolgozásuk sorrendjét és módszereit alapvetően a képzési cél, a képzés szintje, a résztvevők nyelvtudása, szakmai tudása és a rendelkezésre álló óraszám határozzák meg, de akkor lehet hatékony a felkészítés, ha a képzésbe a reális fordítási szituációk minél szélesebb skáláját beépítjük, és a fordításra kiadott szövegek nehézségi szintjét fokozatosan emeljük. Kezdő szinten érdemes a lehető legalacsonyabb szinten tartani a lehetséges fordítási stratégiák számát, amit a képzés további szakaszaiban növelni kell, nyitva hagyva a lehetőséget a hallgatók előtt, hogy a saját döntésük érvényesüljön a fordítói stratégia kiválasztásában.

Mivel a fordítási nehézségek a legtöbb esetben szubjektívek, a szövegelemző órákat a fordítóképzésben minden esetben az adott képzés paramétereire

kell igazítani. Az itt felsorolt szempontok gyakorlati alkalmazhatóságát és az egyes szövegtípusok feldolgozásának lehetséges módjait egy adott képzési helyzetre vetítve konkrét módszertani példák és szövegtípusok segítségével is szeretném szemléltetni, de erre a terjedelem szabta korlátok miatt egy másik tanulmány keretei között fogok sort keríteni.

10. Az eddigi jogi műfajspecifikus kutatások tapasztalatai a fordítói stratégiák és a fordítói szabadság felőli megközelítésben

Végül – a teljesség igénye nélkül – áttekintjük, milyen fordítói stratégiákra tesznek javaslatot az egyes jogi műfajok vonatkozásában a témával foglalkozó szakemberek.

A jogi szakfordítóknak hagyományosan a szöveghűség a legfontosabb szempontjuk, ezért sokáig a szó szerinti fordítás volt a követendő módszer. Ma az ENSZ fordítók számára előírt utasításai lehetővé teszik ugyan a fordítói szabadságot stilisztikai kérdésekben állásfoglalás-tervezetek, egyes szerződések és jogi szövegek esetében, de elsődleges szempontként a szöveghűséget fogalmazzák meg.

Didier (1990) utal arra, hogy a bírósági ítéletek nagyobb szabadsággal fordíthatók, mint a rendelkező jogszabályok, amelyek esetében szigorúan szó szerinti fordítást javasol.

W. E. Weisflog (1987) hivatkozik Nida (1964) formális és dinamikus ekvivalencia-meghatározására: a nemzeti törvények és a nemzetközi szerződések esetében a formális megfeleltetést javasolja, és ugyanezt a módszert tartja követendőnek ügyviteli szabályzatok, irányelvek, gazdasági szerződések, memorandumok, licencek, adásvételi szerződések, társasági szerződések, részvényvásárlással kapcsolatos szabályok és rendelkezések és egyéb gazdasági okiratok esetében is. Szakkönyvek, jogi szaklapokban megjelent cikkek és előadások esetében Weisflog (1987) szerint a szerző üzenetét kell tolmácsolnia a fordítónak, ezért itt megengedhető a nem szó szerinti fordítás. Weisflog említést tesz a jogszabályok pusztán információs céllal készítendő fordításáról is, ez egyébként egyike az első olyan eseteknek, amikor egy jogász figyelembe veszi a szöveg funkcióját mint a fordítási stratégia kiválasztásának egyik eszközét.

Newmark (1982) is különbséget tesz az információs célból fordított és a célnyelvi kultúrában is jogerővel bíró jogi szövegek között. Az előbbinél a szemantikai fordítást javasolja – ebben egyetért Weisfloggal, míg az utóbbi esetben véleménye jelentősen eltér Weisflogétól, amikor úgy tartja, hogy a célnyelvi kultúrában egyenrangú jogi hatással bíró szövegek (EU-jog, szerződések, nemzetközi szerződések és szabadalmak) esetében a célnyelv bevett szerkezeit és struktúráit kell alkalmaznia a fordítónak.

Vermeer (1986) érdeme, hogy felismerte, hogy a jogi fordításnak nem minden esetben kell szó szerintinek lennie, azonban túlságosan leegyszerűsíti a jogi szakfordítók döntési mechanizmusát. Šarčević (1997) kifogásolja, hogy Vermeer figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a jogi szakfordítónak első-

sorban jogi szempontokat kell figyelembe vennie a stratégia kiválasztásánál. A szerződések esetében például a szerződést szabályozó jog határozza meg a forrásnyelvi szerkezetek használatának mértékét, ettől függ, hogy a szerződést a forrásnyelv vagy a célnyelv jogrendszere szerint fogják-e értelmezni.

A szerződések fordításáról is jelentős mennyiségű szakirodalom áll a rendelkezésünkre, és megoszlanak a vélemények a szerződések fordításának nehézségéről is. Várnai (2007) véleménye szerint Magyarországon a nem jogászok által végzett jogi szakfordítás a szerződések esetében azért is tűnik elfogadhatónak, mert ahogyan a Magyarországi Fordítóirodák Egyesületének meghatározásából is kiderül, a szerződésszövegeket fordító feladata abban rejlik, hogy a forrásszöveget egy másik nyelvre és ne egy másik jogrendszerre fordítsa. Vagyis a szakfordító feladata, hogy nyelvi átváltási műveletek segítségével koherens szöveget hozzon létre az adott célnyelven a forrásnyelvi szöveg tartalmi elemeinek és kommunikatív funkciójának megőrzésével, az egyértelmű beazonosítás miatt „tükörszerű” elrendezésben. Bár a szerződések minden esetben rendelkeznek az alkalmazandó jog rendszeréről az „irányadó jog” bekezdésben, az eltérő jogrendszerek közötti fordítás esetében nagyon óvatosan kell bánni a terminusokkal, és az is vitathatatlan, hogy de Groot (2002) fordítási nehézségi tipológiájának megfelelően kevesebb buktatót rejt magában az azonos, mint az eltérő jogrendszerek közötti fordítás.

11. Összegzés és további lehetséges kutatási irányok

A fentiekben bemutatott szempontrendszer, amely a jogi szakfordítóképzésben felhasznált szövegek kiválasztását és rangsorolását hivatott elősegíteni, természetesen csak egy a lehetséges módszertani megközelítések közül. Célja, hogy a jogi szakfordítók magabiztosabban eligazodjanak a jogi szakmai diskurzus közegeiben használt szövegtípusok műfaji követelményei között, és tisztában legyenek az azoktól való eltérés következményeivel. Az egyes jogi műfajok nyelvpár-specifikus (esetünkben magyar–angol és angol–magyar) összehasonlító elemzéséhez további kutatás szükséges, amely figyelembe veszi a műfajok jogrendszerenként eltérő tulajdonságait és a kiválasztott szövegek műfaji és retorikai sajátosságainak összevetésén túl kiterjed a témastruktúra, valamint a lexikai és grammatikai kohézió vizsgálatára is.

A jogi szövegtípusok eltérő sajátosságainak kutatását jelentősen elősegíthetik a korpuszalapú vizsgálatok, de ebben akadályt jelenthet az a tény, hogy míg bizonyos nyelveken kincsesbányát érő szövegtípusok állnak a kutatók rendelkezésére, a kevésbé kutatott nyelveken már nehéz megfelelő mennyiségű anyagot találni. A jogi szövegek esetében nehezítheti a kutatást a jogi anyagok bizalmas természete és a jogi szakfordítók ezzel együtt járó titoktartási kötelezettsége. Ennek egyenes következménye, hogy az elérhető forrásokban a tételes jog, a törvénykönyvek és a jogszabályok dominálnak, miközben a többi jogi műfaj, például a magánjogi dokumentumok alulreprezentáltak. A jogszabály dominanciája egyfelől indokolt, mert, mint ahogy azt a bemutatott szövegtípus-

lógiaiak némelyikében láthattuk, a jogi szövegek hierarchiájának csúcsán álló műfajról van szó, azonban a fordítandó jogi műfajok sokasága és eltérő retorikai sajátosságai indokolttá teszik a többi jogi műfaj retorikai felépítésének alapos feltérképezését és nyelvpárok szerinti összevetését is.

Irodalom

- Beaugrande, R. de Dressler, W. U. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Beaugrande, R. de 1980. The pragmatics of discourse planning. *Journal of Pragmatics* Vol. 4. No. 1. 15–42.
- Bhatia, V. K. 1987. Language of the Law. *Language Teaching* Vol. 20. No. 4. 227–234.
- Bhatia, V. K. 1997. Translating Legal Genres. In: Trosborg, A. (ed.) *Text Typology and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 203–214.
- Bhatia, V. K. 2006. Legal genres. In: K. Brown (ed.) *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2nd ed. Oxford: Elsevier. 1–7.
- Biel, L. 2011. *Why legal grammars are not, but should be, written on genre-based corpora? Review of The Grammatical Structure of Legal English by Bázlik, Ambrus and Bečlawski*. Letöltve: https://www.academia.edu/3504408/Why_legal_grammars_are_not_but_should_be_written_on_genrebased_corpora_Review_of_The_Grammatical_Structure_of_Legal_English_by_B%3%A1zlik_Ambrus_and_B%99c%5%82awski [2015. június 12.]
- Biel, L. 2014. *Lost in the Eurofog. The Textual Fit of the Translated Law*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bühler, H. 1984. Textlinguistische Aspekte der Übersetzungsdidaktik. In: *Wills and Thome* 250–259.
- Cao, D. 2007. *Translating Law*. New York: Multilingual Matters.
- Casagrande, J. B. 1954. The Ends of Translation. *International Journal of American Linguistics* Vol. 20. No. 4. 335–340.
- Colina, S. 1997. Contrastive Rhetoric and Text-typological Conventions in Translation Teaching. *Target* Vol. 9. No. 2. 335–353.
- Dobos Cs. 2007. A jogi szaknyelv struktúrája: A jogi szaknyelv tagolásának különböző lehetőségei. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – 2007*. Debrecen: DE ATC. 133–143.
- Didier, E. 1990. *Langues et langages du droit*. Montréal: Wilson & Lafleur.
- Fjodorov, A. V. 1953. *Vvegyenyije v tyeoriju perevoda*. Moszkva: Izd. lityeraturi na inosztrannih jazikah.
- Garzone, G. 2000. *Legal Translation and Functionalist Approaches: a Contradiction in Terms?* Letöltve: https://www.academia.edu/771698/Legal_Translation_and_Functionalist_Approaches_A_Contradiction_in_Terms [2015. június 12.]
- Gémar, J.-C. 1995. *Traduire ou l'art d'interpréter, Fonctions, statut et esthétique de la traduction*. Saint-Nicolas (Québec): Presses de l'Université du Québec.
- Göpferich, S. 1995. A Pragmatic Classification of LSP Texts in Science and Technology. *Target* Vol. 7. No. 2. 305–326.
- Groot, G.-R. de 2002. Rechtsvergleichung als Kerntätigkeit bei der Übersetzung juristischer Terminologie. In: Hass-Zumkehr, Ulrike (Hrsg.) *Sprache und Recht*. Berlin: de Gruyter. 222–239.
- Halliday, M. A. K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold: London.

- Halliday, M. A. K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Harvey, M. 2002. What's so Special about Legal Translation? *Meta* Vol. 47. No. 2. 177–185.
- Hatim, B., Mason, I. 1990. *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Heltai P. 2006. Szakmai kommunikáció és szaknyelv. In: Silye, M. (szerk.) *Porta Lingua – 2006*. Debrecen: DE ATC. 37–43.
- García Izquierdo, I. 2000. The Concept of Text Type and its Relevance to Translator Training. *Target* Vol. 12. No. 2. 283–295.
- Jumpelt, R. W. 1961. *Die Übersetzung naturwissenschaftlicher und technischer Literatur*. Berlin-Schöneberg: Langenscheidt.
- Karcsay S. 1981. Jog és nyelv. *Jogtudományi Közlöny* 36. évf. 4. sz. 325–338.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kelsen, H. 1991. *General Theory of Norms*. Oxford: Clarendon.
- Kjaer, A. L. 2007. Legal Translation in the European Union. A Research Field in Need of a New Approach. In: Kredens, K., Goźdz-Roszkowski, S. (eds) *Language and the Law: International Outlooks*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 69–95.
- Klaudy K. 2005. Általános fordítástechnika idegen nyelvről magyarra. Módszertani útmutató a tantárgy oktatásához. *Modern Nyelvoktatás* XI. évf. 1. sz. 57–64.
- Matt, P. et al. 1978. Übersetzungrelevante Typologie deutscher und französischer Texte. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* Vol. 6. 189–233.
- Mattila, H. E. S. 2006. *Comparative Legal Linguistics*. Aldershot: Ashgate.
- Newmark, P. 1982. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon.
- Nida, E. A. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
- Nord, Ch. 1991. *Text Analysis in Translation*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.
- McCarthy, M. 1991. *Discourse Analysis for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reiss, K. 1976. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der Operative Text*. Kronberg: Scriptor.
- Sager, J. C. 1990. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam: Benjamins.
- Šarčević, S. 1997. *New Approach to Legal Translation*. Hague: Kluwer Law International.
- Šarčević, S. 1994. Translation and the law: An interdisciplinary approach. In: M. Snell-Hornby, F. Pöchhacker, K. Kaindl (eds) *Translation Studies: An Interdisciplinary*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 301–307.
- Szikszainé Nagy I. 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris.
- Thiel, G. 1980. Vergleichende Textanalyse als Basis für die Entwicklung einer Übersetzungsmethodik, dargestellt anhand der Textsorte Resolution. In: Wills, W. (ed.) *Semiotik und Übersetzen*. Tübingen: Narr. 87–98.
- Tolcsvai Nagy G. (2006) (szerk.) *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Trosborg, A. 1997. Translating Hybrid Political Texts. In: Trosborg, A. (ed.) *Text Typology and Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 145–158.
- Tirkkonen-Condit, S. 2001. EU Project Proposals as Hybrid Texts: Observations from a Finnish Research Project. *Across Languages and Cultures* Vol. 2. No. 2. 261–264.
- Várnai J. Sz. 2007. Jogi szövegek fordítása és fordítója. Elhangzott: *Szent Jeromos-napi találkozások. Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem – Magyar Fordítók Egyesülete. 2007. szeptember 28.
- Vermeer, H.J. 1978. *A framework for a general theory of translation*. Heidelberg: Heidelberg University.
- Vermeer, H. J. 1986. Übersetzen als kultureller Transfer. In: Snell-Hornby, M. (ed.) *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung*. Tübingen: Francke. 30–53.

-
- Weber, H. 1982. Language for Specific Purposes, Text Typology and Text Analysis: Aspects of a Pragmatic-Functional Approach. In: Hoedt, J. et al. (eds) *Proceedings of the 3rd European Symposium on LSP, Pragmatics and LSP*. Copenhagen, August 1981. Copenhagen: Copenhagen Business School. 219–234.
- Weisflog, W. E. 1987. Problems of Legal Translation. In: *Swiss Reports Presented at the XIIth International Congress of Comparative Law*. Zürich: Schulthess. 179–218.

Az anyanyelvi fejlesztés szükségességéről a fordítóképzésben¹

Makkos Anikó

E-mail: makkos.aniko@gmail.com

Kivonat: A tanulmány egy friss empirikus kutatást mutat be, amely során 110 fordító szakos egyetemi hallgató eredeti anyanyelvi és angol nyelvről anyanyelvre fordított szövegeinek összehasonlítása történt egy előzetes kutatásban feltárt szövegalkotási problémák alapján. Bár a fordítások értékelésében ma már domináns a célnyelvi megközelítés, az anyanyelvre fordított szövegek minőségének meghatározásakor kevés szó esik az anyanyelvi szövegalkotási képesség szintjéről, amellyel a jövőbeni fordítók rendelkeznek, illetve nincsenek olyan empirikus vizsgálatok, amelyek feltárnák a két szövegalkotás közötti összefüggéseket. Ugyanakkor magyar és nemzetközi tanulmányok is bizonyítják, hogy a jövőbeni fordítók anyanyelvi szövegalkotási kompetenciája nem éri el a kívánatos szintet, és hogy feltétlenül szükség van anyanyelvi fejlesztésre is a fordítóképzésben. A tanulmány arra mutat rá, hogy egyértelmű összefüggések rajzolódnak ki a két szövegalkotási képesség között, és hogy vannak kiemelkedő területek, ahol különböző mértékben, de az anyanyelvi és az anyanyelvre fordított szövegekben is hasonló hiányosságok mutatkoznak. A vizsgálat alapján további fejlesztésre van szükség a szókincs esetében, a szöveg konnexitását létrehozó elemek alkalmazása terén és olyan helyesírási kérdésekben, amelyek a szövegszerkesztők hatókörén kívül esnek. Ez a tudás be kell, hogy épüljön a fordítóképzés mindennapjaiba, de más felsőoktatási szakokon is hasznosulhat, mivel a helyes anyanyelvi írásbeli szövegalkotás nélkülözhetetlen a tanulmányok sikeres végzéséhez és a diploma megszerzéséhez.

Kulcsszavak: fordítóképzés, párhuzamos korpuszok, célnyelvi megközelítés, anyanyelvi szövegalkotás, hibaelemzés

1. Bevezetés

1.1. A fordítás célja és oktatása

A fordítást ma már egyértelműen a befogadói oldal felől közelítjük meg, ezért a fordító a célnyelvi szöveg kommunikatív funkciójából indul ki, és annak megfelelően választja meg az alkalmazandó módszereket és stratégiákat (Nord 2006).

¹ A tanulmány a MANYE 25. kongresszusán 2015. április 1-jén elhangzott előadás írott változata.

Egyre inkább elterjedt megközelítés az is, hogy a fordítás nem reprodukció, hanem interpretáció (Gadamer 2003, Heltai 2014). A fordítás így párbeszéd-ként is felfogható, amelyet a fordító folytat a szöveggel, és amelynek során értelmet ad a szövegnek, annak megértését biztosítja egy másik nyelven. Károly (2014: 93) meghatározása is ebbe a sorba illik, mely szerint a nyelvi közvetítés „*dinamikusan változó mértékben produktív és reprodukzív természetű jelenség*” (kiemelés az eredeti szövegben). Összetettségét jól mutatja, hogy sokféle készséget igényel művelőjétől, „egyszerre tudomány is, művészet is, mesterség és ízlés is, [...] intuitív és kreatív jellegű gyakorlati tevékenység” (Bodnár és Simigné 2006: 56). Ezek a leírások összességében azt a fordításokkal szemben támasztott felhasználói igényt rajzolják ki, hogy azok „független, autonóm, önállóan funkcionáló” szövegek legyenek (Williams 2005: 124). Ezen a ponton nem nehéz belátni, hogy mennyi közös vonása van az eredeti anyanyelvi és a fordított szövegeknek.

Hogyan hatnak ezek a nyilvánvaló összefüggések a fordítás oktatásának gyakorlatára? Arnt Lykke Jakobsen már több mint 20 éve leírta, hogy „a fordítás a szövegalkotás egy típusa” (Jakobsen 1994: 145), csak annak egy nem hétköznapi formája. Ezért saját oktatási gyakorlata során olyan fordítókurzust tervezett, amely nem fordítással, hanem az íráskészség fejlesztésével és eredeti párhuzamos szövegek vizsgálatával kezdődött. Ez a módszer elősegítette a normák és szövegtípusok megismerését az anyanyelven és az idegen nyelven egyaránt. Tehát szerinte úgy fejleszthető legjobban a fordítási készség, ha a diákok nem a forrásnyelvi, hanem a célnyelvi oldalról közelítik meg a szöveget, így világos képet tudnak alkotni a célnyelvi szövegről. Ugyanakkor nem egyértelmű, hogy mi történjen olyankor, amikor az anyanyelvre fordítás oktatása a cél, mivel az egyetemi kurzusok legnagyobb arányban az idegen nyelvekre és azok fejlesztésére koncentrálnak.

Joggal merül fel a kérdés, hogy szükség van-e az anyanyelvi íráskészség fejlesztésére a fordítóképzés során akkor, ha a célnyelvi megközelítés a domináns, és ha az anyanyelvre fordítást tartjuk a professzionális fordítási irányának. Van-e olyan szinten a fordítónak készülő diákok szövegalkotási készsége, amire bátran lehet építeni az egyetemi képzés során?

1.2. Anyanyelvi íráskészség

Valójában az utóbbi bő egy évtizedben kezdett el komolyabban foglalkozni a szakirodalom az anyanyelv szerepével a fordításban, és hazai és külföldi szerzők egyaránt megerősítik azt a gyakorlati tapasztalatot, hogy még a fordítóképzésre jelentkező diákok anyanyelvi képességei és tudatossága is rendkívül alacsony. Az elsők között hívta fel a figyelmet a problémára Margaret F. Lang (1994), az edinburgh-i Heriot-Watt University oktatója, aki külön előadást is szentelt a témának. Lang ebben azt állítja, hogy amikor a fordítóképzésben részt vevő diákok az anyanyelvükre fordítanak, akkor eszükbe sem jut, hogy milyen sok mindent kellene még tanulniuk vagy fejleszteniük ezen a területen. A szerző azt állítja, hogy az anyanyelvi kompetencia hiányosságai sokkal nagyobb gondot jelentenek a brit képzőintézmények számára, mint azt korábban feltételezték,

ezért egyenesen azt javasolja, hogy az angol mint anyanyelv fejlesztésére ugyanannyi időt kellene fordítani képzéseik során, mint az idegen nyelvi ismeretek tökéletesítésére (Lang 1994).

David Bergen (2009) a fordítási kompetencia elsajátításával kapcsolatosan helyezkedik hasonló álláspontra. Azt írja tanulmányában, hogy a fordítóképzésnek mindig két célja kell, hogy legyen: a fordítás oktatása mellett ugyanúgy szükség van a hallgatók nyelvi képességeinek fejlesztésére, és nemcsak az idegen nyelvre kell gondot fordítani, de az anyanyelvükre is. Ugyanezen az állásponton van Margherita Ulrych (1995) is, aki a trieszti School of Modern Languages For Interpreters and Translators tanáraként írja le intézménye gyakorlatát. A harmad- és negyedéves hallgatóknak vizsgáik előtt egy portfóliót kell összeállítaniuk, és azt mintegy meg kell védeniük anyanyelvükön, azaz olaszul. A szerző nagy fontosságot tulajdonít ennek a mozzanatnak, amely lehetőséget biztosít a diákok anyanyelvi teljesítményének elismerésére. A szerző hivatkozik az Európai Bizottság által megfogalmazott kritikára (McCluskey 1987), amely szerint új alkalmazottaik nem eléggé jártasak az anyanyelvükben.

Pekka Kujamäki (2004) egy olyan empirikus kutatást végzett, amely kezdő fordítók elképzelését teszteli fordítási kompetenciájuk két összetevőjének szemszögéből. Az egyik az elméleti tudás fontossága, a másik az anyanyelvi kompetenciájuk szintje. A szerző tapasztalata szerint a fordítóhallgatóknak nagyon határozott, de gyakran téves elgondolásaik vannak arról, hogy fordítási kompetenciájuk milyen elemekből áll, és hogy hogyan fejleszthető. Anyanyelvi kompetenciájukról például azt gondolják, hogy tökéletes, és az idegen nyelvről anyanyelvre történő fordítás során a legnagyobb és egyedüli nehézségnek a forrásnyelvi, idegen szöveg megértését tartják. Anyanyelvi szövegükkel kapcsolatban eszükbe sem jut, hogy felmerülhet a fordításnyelv (Tirkkonen-Condit 2002) vagy az interferencia (Toury 1995) fennállásának lehetősége; úgy gondolják, hogy anyanyelvükön természetes és adekvát szöveget hoznak létre. A szerző célja az volt, hogy megmutassa diákjainak, hogy még olyan forrásnyelvi szövegek esetében, amelyek felszíni szerkezetei nem jelentenek fordítási nehézséget, sem egyszerű olyan célnyelvi szöveget létrehozni, amely mentes lenne idegen vagy a szokásostól eltérő formáktól.

Sajnos a magyarországi helyzet sem tér el jelentősen az eddig bemutatottaktól. Hasonló problémákról számol be Klaudy Kinga (2001) a hazai fordítóképzésben eltöltött több évtizedes tapasztalata alapján, valamint Salánki Ágnes (2004) is, aki a Miskolci Egyetemen 1992 óta oktat fordításméleletet és fordítástechnikát. Pollmann Teréz (2004) egy kutatást mutat be a témával kapcsolatban, melyben fordítókurzusra jelentkező olasz szakos egyetemi hallgatók olasz–magyar fordításait vizsgálja, szám szerint 28-at. A diákok anyanyelvi kompetenciáját illetően kiindulópontja a következő: „jogos elvárásunk, hogy bölcsészhallgatók ezt a tudást magas szinten használják” (Pollmann 2004: 83). Az elemzés után a szerző azonban arra a következtetésre jut, hogy a hallgatók anyanyelvi kompetenciáját mindenképpen fejleszteni kell, mivel „anyanyelvük sérelmére sokféle hibát elkövettek, ezek között nemegyszer meglepő, súlyos hibákat is” (i. m. 86). E kompetencia hiányára vezet vissza a kutató a helyesírási, a mondatszintű nyelvhelyességi és a stilisztikai hibákat, a jóhangzás ellen vétő

megoldásokat és az olyan helytelen szóválasztásokat, amelyek függetlenek a forrásnyelvi szövegtől.

Az eddig elmondottakon túl saját tapasztalatunk, hogy az anyanyelvi készségek fejlődésével és fejlettségével csak a közoktatás évei alatt foglalkoznak a szakemberek, a 12 éves oktatás lezárulása után már nem. A gyakorlatban tehát igazából nincs pontos képünk arról, hogy a felsőoktatásba bekerülő diákok milyen anyanyelvi kompetenciákkal rendelkeznek, hogy ezek megfelelőek-e felsőoktatási tanulmányaik sikeres végzéséhez. Úgy gondoljuk, hogy ez a kérdés egyre égetőbben jelentkezik a „nyelvigényes” képzéseken, mint amilyen a fordítás-tolmacsolás, média és kommunikáció, de közvetve minden egyéb képzőhelyet is érint. Az anyanyelvhasználat legösszetettebb terepe az írásbeli szövegalkotás, amely során szinte minden képességet meg kell mozgatni ahhoz, hogy a produktum megfeleljen a vele szemben támasztott sokoldalú elvárásoknak, különösen a felsőoktatásban. A nem kellően tudatosult, bizonytalan tudás komoly nehézségeket és hátrányt jelent a diákok számára tanulmányaik során.

2. Egy párhuzamos korpusz vizsgálata

A jelen tanulmányban bemutatandó kutatás legfontosabb célja az volt, hogy feltárja, van-e összefüggés egy személy eredeti anyanyelvi és anyanyelvre fordított szövegének minősége között. További kutatási kérdés volt, hogy megállapíthatóak-e a személyre jellemző, egyedi szövegalkotási sajátosságok, amelyek a szövegek nyelvi minőségére is hatnak. A vizsgálttól azt is vártuk, hogy rámutasson a leggyakoribb szövegalkotási hiányosságokra a két szövegtípusban az adott vizsgálati csoport esetében. Ezek az eredmények reményeink szerint a gyakorlatban is alkalmazhatóak általában a felsőoktatásban, speciálisan pedig a fordítóképzésben.

Az empirikus kutatás anyagát képező szövegek két korpuszt alkotnak: az elsődleges szövegalkotás eredményeképpen létrehozott magyar szövegek tartoznak az egyikbe, és az angolról magyarra fordított szövegek a másikba. Az anyanyelvi szövegek összesített szószáma 32 494, a fordított szövegeké 32 990, így a két korpusz egészében 65 484 szót tartalmaz, arányuk pedig 1,015.

A fordítások a következő körülmények között születtek. Az ELTE Fordító- és Tolmacsképző Tanszékén tanuló három diákcsoporttal (26, 43 és 41 fő) dolgoztunk, akik a mesterképzés első tanéve alatt, illetve annak lezárultával kapták szemináriumi feladatként a fordításokat. Így viszonylag homogénnek mondható az a kör, amely a mintákat szolgáltatta, ez pedig lehetőséget ad általános következtetések levonására az adott hallgatói populáció tekintetében. Az angol minden csoportban a diákok B nyelve volt, így a fordítások mindig a B nyelvről az anyanyelvre készültek. Ez teljes mértékben biztosította, hogy a forrásnyelvi szöveg megértéséből minél kevesebb hiba fakadjon.

A munka kivétel nélkül otthoni feladat volt, és elvégzésére körülbelül egy hét állt a hallgatók rendelkezésére. A szemináriumokat vezető oktató szakmai hozzáértése és több évtizedes gyakorlata biztosította, hogy a fordítandó szövegek nehézségi szintje megfeleljen az adott diákcsoportok idegen nyelvi tudásá-

nak. A szövegek minden esetben autentikusak voltak, és anyanyelvi beszélőktől származtak. A témák esetében az elsődleges szempont az aktualitás és érdekesség volt, ez biztosította a diákok szükséges motivációját.

A fordításra kiválasztott írások egyike sem volt szigorúan vett szakszöveg, mivel a képzés első évében a fordítástechnika szemináriumokon még nem a későbbi szaknyelvvvel dolgoznak a hallgatók. A kutatásba bevont, a rendelkezésre álló fordítási feladatokból e szempont alapján kiválasztott forrásnyelvi szövegek így egyöntetűen a művelt köznyelvbe sorolhatóak stílusukat tekintve. Mivel az anyanyelvi szövegeknél is hasonló elvárás érvényesült, az összehasonlított korpuszok stilisztikailag nem mutattak különbséget.

A kutatás céljainak megfelelően mindegyik fordítás mellé készült egy anyanyelvi fogalmazás is. Az önálló írásművek témájukban mindig eltértek a fordításoktól, és minden esetben egyfajta állásfoglalást, véleménykifejtést, esetleg érvelést tartalmaztak. Ez a személyes érintettség és megszólítotttság biztosította az írások spontaneitását és a hallgatók közlési kedvének felébresztését. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy sokan arról számoltak be a feladat kapcsán, hogy mivel egy idegen nyelvi alapidplomával érkeztek a mesterképzésre, ezért az érettségi óta akkor írtak először az anyanyelvükön fogalmazást. Már önmagában ez a tény is azt mutatja, hogy az anyanyelvi szövegalkotásra szükséges figyelmet fordítani a képzés során.

3. A szövegminőség összehasonlítása hibaelemzésen keresztül

A nagymintás empirikus kutatást megelőzően egy kisebb, előzetes vizsgálatra került sor, melynek során 18 fordító és tolmács szakos egyetemi hallgató egy anyanyelvi fogalmazásában és egy angolról magyarra fordított szövegében vizsgáltuk a szövegalkotási hibákat. A két szöveg hibaelemzése során alakultak ki az alapvető hibakategóriák, amelyeket azután nagyobb csoportokba soroltunk. Célunk az volt, hogy az eredmények tükrében kialakíthassuk a nagymintás kutatás során alkalmazandó közös értékelési rendszert, tisztázzuk és – a kezelhetőséget és a gyakorlati szempontokat is figyelembe véve – csökkenthessük az értékelés alapjául szolgáló hibakategóriákat és hibacsoportokat.

Tulajdonképpen úgy véljük, hogy nem annyira a csoportokon vagy azok elnevezésén és összetételén, hanem inkább az egyes hibatípusokon van a hangsúly a jelen vizsgálatban, mivel ezekre épülhet az oktatásban speciális fejlesztőmunka. Természetesen csak azokat a hibatípusokat tartottuk meg, amelyek mind a két szövegtípusban értelmezhetőek voltak, illetve amelyek értékelhető mennyiségben fordultak elő az írásművekben. A hibákat nem súlyoztuk hatásukat tekintve, mivel erre vonatkozóan nem találkoztunk egységes állásponttal a szakirodalomban. A végső elemzési kategóriákat az 1. táblázat foglalja össze.

Az elemzés gyors és megbízható rögzítésére az NVivo nevű tartalomelemző programot használtuk. Ez a rendszer arra is alkalmas, hogy kvantitatív eredményeket produkáljunk a segítségével, ezért döntöttünk a használata mellett. A szoftver tárolta minden egyes szöveg összes megjelölt hibatípusát, és lehetővé tette a jelölések utólagos, korlátlan számú módosítását is. Ezzel a segédeszköz-

1. táblázat

Fogalmazások és fordítások hibacsoportjai és hibatípusai

Hibacsoportok (fogalmazások és fordítások)	Hibatípusok
Szókincs	
	szóismétlés
	nem megfelelő szó
	helytelen szókapcsolat
	stílus
Mondatszerkesztés	
	mondattagolás
	hiányos szerkezet
	szórend
Konnexitás	
	utalás
	névelő
	kötőszó
	egyeztetés
Helyesírás	
	egybeírás-különírás
	idegen szó
	tulajdonnév
	központozás
	gépelés
	egyéb

zel az olvasással párhuzamosan lehetett végezni a hibák azonosítását, a rendszer pedig a beállításoknak megfelelően be is sorolta a hibatípusokat a fentebb már megnevezett csoportokba. A programból kinyert eredményeket végül Excel-táblázatokban tároltuk, és ezek alapján vontunk le következtetéseket az eredeti szövegek és a fordítások hibatípusait illetően, illetve végeztünk összehasonlításokat a két korpusz között.

4. A kutatás eredményei

Az eredeti anyanyelvi szövegek átlagos szószáma 296,21 szó volt, a fordításoké 300,27. Ez az egészen minimális eltérés lehetővé teszi a két korpusz közvetlen, szám szerinti összehasonlítását. Talán a legbeszédesebb adat arra vonatkozik, hogy a fent megnevezett szószámú szövegekben átlagosan hány szövegalkotási hibát regisztráltunk az elemzések során. Az eredeti anyanyelvi szövegekben átlagosan 14,5 hibát számoltunk meg, míg a fordított szövegekben 21-et. Ebből az arányból jól látszik, hogy a fordított szövegek minősége jócskán elmaradt

az eredeti anyanyelvi szövegektől: a fordítások körülbelül 50%-kal több hibát tartalmaztak. Most nézzük meg részletesebben az egyes hibakategóriák szerinti eredményeket! Csak a legjellemzőbb adatokat emeljük ki, a jelen írásban nem tudunk minden részletre kitérni. Először mindig az eredeti anyanyelvi szövegekre vonatkozó számadatokat adjuk meg, ezek után következnek a fordításokra vonatkozó eredmények.

4.1. Szókincs

Ahogy az várható volt, a leggyakoribb hibatípus a szövegek szóhasználata lett: az összes hiba 34, illetve 45%-a tartozott ide, szám szerint 546, illetve 1053 hibával. A csoporton belül kiemelkedtek a funkciótlan szóismétlések, amelyek feltűnőek és zavaróak voltak a szövegek olvasása során, illetve amelyek elkerülhetőek lettek volna szinonimák használatával. Az összes szókincshiba 55,9%-át soroltuk ebbe a típusba az eredeti szövegeknél. Ez részben annak volt köszönhető, hogy akadtak hallgatók, akik szinte teljesen figyelmen kívül hagyták írásukban ezt a hibaforrást, és így 10–12 zavaró szóismétlést is megszámlálhattunk szövegükben. További ok lehetett, hogy csak 19 hallgató fogalmazásában nem volt egyáltalán zavaró ismétlés, tehát 83%-uk valamilyen mértékben elkövette ezt a hibát.

Ha megvizsgáljuk, hogy milyen gyakori hibaforrás volt az angolról magyarra fordított szövegekben a szóismétlés, azt tapasztaljuk, hogy arányaiban kisebb volt a jelentősége, vagyis az összes fordítási szókincshibának 42,1%-a tartozott ide. Ugyanakkor míg a fogalmazásokban 305, addig a fordításokban 443 zavaró szóismétlést találtunk. Itt egyértelműnek látszik a forrásnyelvi szövegek hatása: a magyar nyelvű írásművekben megszokottnál és elfogadottnál sűrűbb ismétlések a fordított szövegekben rendre visszaköszönnek, tehát ennek a típusú hibának a célnyelvi emelkedése egyértelműen az interferencia körébe sorolható, de van anyanyelvi gyökere is.

Gyakoriságát tekintve a nem megfelelő szóhasználat volt a második legjellemzőbb szókincshiba a fogalmazásokban és a fordításokban egyaránt. Vizsgáljuk meg először az elsődleges, anyanyelvi szövegalkotást ebből a szempontból! Az összes, szókincshez köthető hiba 26,9%-a volt ide sorolható; a rossz szóválasztás tehát az anyanyelvi fogalmazásokat is jellemezte, de közel sem olyan mértékben, mint ahogy azt a szóismétléseknél láttuk. Viszont azt sem állíthatjuk, hogy a szóválasztás nehézségei ne lettek volna jellemzően kimutathatóak az anyanyelvi írásokban is, hiszen a fenti adatnak megfelelően a fordítóhallgatók 67%-a az elsődleges szövegalkotás során is ejtett ilyen jellegű hibákat. A fordításokban ugyanez a hibatípus arányát és darabszámát tekintve is messze jelentősebb volt. Ebben a korpuszban a nem megfelelő szóválasztás szorosan követte a szóismétléseket, összesen 419 regisztrált hibával, ez pedig az összes szókincsprobléma 39,8%-a. Csak 5 hallgató fordítását értékeltük hibátlannak ebben a kategóriában, vagyis a fordítási szövegalkotás nehézsége itt is ugyanúgy érződött, mint a szóismétléseknél. Érdemes megjegyezni, hogy a hibák elenyésző része volt információs jellegű, zömüket a forrásnyelvi szöveggel történő öszszvetés nélkül, a szövegek egyszerű értelmezésével fel lehetett fedezni.

A helytelen szókapcsolatok, azaz a frazeológiai egységek hiányos vagy bizonytalan ismerete tette ki a következő jelentősebb csoportot. Az összes szókinchiba 13,7%-a esett ebbe a kategóriába, ami szám szerint 75 esetet jelentett az anyanyelvi fogalmazásokban. A probléma súlyát tekintve a fordításokban is hasonló eredményekről tudunk beszámolni: az összes szókinchiba 17,3%-a volt ide sorolható, az esetek száma azonban több volt, összesen 182. Az egyéni teljesítményeket vizsgálva fontos megfigyelés, hogy a diákoknak egy kisebb csoportja (13%) egészen nagy számban (4–6 előfordulás fordításonként) követte el ezt a típusú szókinchibát. Vagyis vannak, akiknek az átlagosnál jóval nagyobb gondot okoz az állandósult szókapcsolatok pontos használata, ezért rájuk jobban hat a forrásnyelvi megfogalmazás.

Végezetül azt kell még megjegyeznünk, hogy az adott diákcsoport szövegalkotását a szókinch tekintetében nagyon kis mértékben jellemezték stílushibák. A fogalmazásokban 19, míg a fordításokban 9 hibát számoltunk meg, ami 3,5, illetve 0,9%-a volt az összes ilyen típusú problémának. Azt tehát bátran kijelenthetjük, hogy a vizsgált csoportokban a diákok nagy biztonsággal el tudták dönteni, hogy stílusérték tekintetében a megfelelő szavakat válogatták-e ki, fordított szövegeikre pedig mindez hatványozottan volt igaz, de mint azt már jeleztük, csak a művelt köznyelvre vonatkoznak eredményeink.

4.2. Konnexitás

A konnexitás alá soroltuk az utalás különböző típusait (névmásokkal, határozószókkal, ragokkal, jelekkel), a kötőszók és névelők használatát, valamint az egyeztetést. A konnexitás hatóköre kiterjed a szavak, tagmondatok, mondatok és bekezdések összekapcsolására is, és a szöveg lineáris előrehaladását, a szövegfollytonosságot biztosítja. Az anyanyelvi fogalmazások esetében az összes hiba 22,9%-a tartozott ebbe a körbe, így itt ez lett a harmadik legfontosabb hibaforrás, míg a fordításoknál ez az arány 25,9%, ezért ebben a korpuszban ez lett a második legjelentősebb hibacsoport. A konnexitás a többi hibacsoporttól abban tért el leginkább, hogy itt álltak egymáshoz legközelebb a hibatípusok belső arányai a fogalmazásokban és fordításokban. Ezeket a típusokat közelebbről megvizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy az utalás hiányosságai tették ki a legtöbb hibát mindkét korpuszban, a fogalmazásoknál 41,9%-ot, míg a fordításoknál 42,5%-ot. Ezt követték a kötőszók: ezek mindkét szövegtípusnál pontosan 29,3%-át adták a hibacsoportnak. A harmadik hibakategória az egyeztetés, az ilyen jellegű hibáknak a fogalmazásoknál 19,5%, a fordításoknál 17,9% volt az aránya. A sort a névelők zárták 9,3 és 10,4%-os részesedéssel.

Ezek az adatok leginkább arra világítanak rá, hogy a konnexitás megteremtésének egyes eszközeit mennyire azonos módon használták a diákok a két szövegtípusnál. Természetesnek mondható ugyanakkor, hogy anyanyelvi írásaikban szám szerint kevesebb (365) ilyen típusú hibát ejtettek, mint fordításaikban (598). A szókinchibákhoz képest a konnexitás megteremtésének hiányosságai talán kevésbé szembetűnőek, de ha az általunk feltárt gyakorisággal és változatossággal bukkannak fel, akkor rongálják a szöveg minőségét, nehezítik vagy lassítják a megértést. Főleg a kötőszavak és utalószavak alkalmazásánál volt

szembetűnő, hogy az előbeszéd hiányosabb szerkesztési megoldásai köszöntek vissza az írásművekben, illetve hogy az *ami* és *amely* kötőszavak közüli választáskor inkább a rohamosan terjedőben lévő *ami* került túlsúlyba az írott szövegekben is. Az egyeztetés pontatlanságai is sokban emlékeztettek az élőszóbeli közlések spontán, írott szövegekben hibásnak minősülő megfogalmazásaira.

4.3. Helyesírás

A helyesírás a szövegalkotás vizsgált jellemzőinek sajátos egységét képezi. Ez a képesség ugyanis teljes egészében átszövi a szöveget, ezért nem elhanyagolható, hogy milyen mértékben vét az író a szabályai ellen. Az anyanyelvi fogalmazások esetében a helyesírás körébe tartozó hibák jelentették a második leggyakoribb hibacsoportot 32,9%-os arányukkal. A fordításoknál az összes hiba 22,4%-a volt helyesírási jellegű, ez pedig abban a korpuszban a harmadik helyre sorolta ezt a problémahalmazt. Az arányok látható eltérése ellenére a hibaszámok nagyon közel álltak egymáshoz a két szövegcsoporthoz: 524, illetve 519 hibát azonosítottunk a fogalmazásokban és a fordításokban. Összesen nyolc hallgató fogalmazása nem tartalmazott helyesírási vétséget, a fordításoknál ugyanez a szám négy volt. A pontatlan helyesírás tehát valós, a szövegek túlnyomó többségében jelen lévő problémának bizonyult.

A csoporton belül messze kiemelkedtek a központozási hibák, átlagosan minden egyes hallgató 3,3, illetve 3,1 hibát ejtett ebben a kategóriában fogalmazásában és fordításában, ez 70,2, illetve 65,5%-ot jelentett az összes helyesírási hibán belül. Ennyire nagy eltérés valamelyik hibatípus javára egyetlen másik kategóriában sem volt megfigyelhető, és ez figyelemre méltó. A központozás után jócskán lemaradva, de még mindig jelentős kategóriaként álltak az egybeírás-különírás körébe tartozó hibák, 0,9 esett belőlük minden fogalmazásra és fordításra egyaránt. Ezt a problémát valószínűleg tovább súlyosbítja, hogy a szövegszerkesztő beépített helyesírás-ellenőrző programja gyakran pirosan aláhúzza az egyébként helyes megoldást. Az ilyen visszajelzések végképp elbizonytalaníthatják a szövegalkotókat, megingathatják szabálytudásukat, és egyenesen vezethetnek a helytelen írásmódhoz. Az összes többi, a helyesírás körébe tartozó hibatípus között lényegi eltérést nem találtunk sem egymáshoz viszonyítva, sem a korpuszok között. Egyértelmű, hogy ennél a kategóriánál mutatkozott meg leginkább, hogy a helyesírás egy személyre jellemző, nagyjából állandó készség.

4.4. Mondatszerkesztés

A mondatszerkesztési hibacsoportba a szónál és szókapcsolatoknál nagyobb nyelvi egység, a mondat, illetve az egymást követő mondatok szerkezeti hibáit különítettük el. A fogalmazásoknál és fordításoknál nagyon hasonló arányokat kaptunk: az összes hiba 9,9, illetve 6,1%-a esett ide, ezzel pedig a mondatszerkesztés bizonyult a legkevésbé jellemző hibának. A csoporton belül eltérő arányokat kaptunk a két szövegtípus esetén. Az elsődleges szövegalkotás során a leggyakoribb hibát a hiányos szerkezetek jelentették (43,9%), utánuk

következtek a rosszul tagolt mondatok (34,4%), végül pedig a szórendi problémák (21,7%). A fordításoknál a sorrend a következő volt: szórend (37,3%), hiányos szerkezet (33,8%) és tagolás (28,9%). A fordításokban tehát egészen kiegyenlített volt a szerkezeti problémák megoszlása, míg a fogalmazásokban nagyobb eltérések mutatkoztak az egyes típusok között.

A mondatszerkesztés az egyetlen hibacsoport, ahol a feltárt hiányosságok nagyobb számban (+10%) jelentek meg az anyanyelvi, mint a fordított szövegekben. Véleményünk szerint ennek az lehet az oka, hogy az önálló írásművekben a szerkesztést tekintve több döntést kell hozni, mint a fordításokban, ahol a hallgatók gyakran követik az eredeti mondattagolást és mondatfelépítést. Ehhez a magyarázathoz járulhat még kiegészítésként az is, hogy az élőbeszéd mondatfűzési sajátosságai is az önálló szövegalkotás során tudnak nagyobb hatást gyakorolni a mondatok szerkezeti felépítésére.

4.5. Korrelációs vizsgálat

A két korpuszon statisztikai elemzést is végeztünk, hogy lássuk, kimutathatók-e szignifikáns összefüggések az egyes hibacsoportok eredményei között, valamint a fogalmazások és fordítások összes hibaszáma között. Ennek megfelelően öt összehasonlítást végeztünk: szókincs, mondatszerkesztés, konnexitás, helyesírás és összes hiba. Az elemszám 110 volt. A jelen esetben alkalmazható Spearman-féle rangkorrelációs vizsgálat kimutatta, hogy a mondatszerkesztésen kívül minden kategóriában szignifikánsak az összefüggések a két korpusz között. Az eredmények a következők: a szókincsnél ($r = 0,251$, $p = 0,008$); a konnexitásnál ($r = 0,315$, $p = 0,001$); a helyesírásnál ($r = 0,313$, $p = 0,001$); az összes hibánál pedig ($r = 0,349$, $p < 0,001$). Ahogy látható, az összefüggés erőssége nagyon hasonló a vizsgált területeken; egyedül a szókincsnél gyengébb a mértéke, az összes többi esetben azonban többé vagy kevésbé, de meghaladja a közepes erősség alsó határát. Mindez azt jelenti, hogy pozitív, lineáris összefüggés állapítható meg a vizsgált területeken egy kivétellel, azaz statisztikailag nem véletlenszerű a két korpuszban regisztrált, azonos csoportba tartozó hibák közötti összefüggés.

5. Következtetések

Vizsgálatunk megmutatta, hogy a közoktatás a szövegalkotás terén nem készít fel teljes mértékben a sikeres felsőoktatási tanulmányokra, ezért szükség van az anyanyelvi képzés kiterjesztésére, sőt speciális, célzott nyelvfejlesztésre olyan szakokon, mint a fordítás-tolmacsolás. Megállapítottuk, hogy az anyanyelvi és az anyanyelvre fordított szövegek minősége összefügg; a szókincs és a grammatikai kohéziós elemek esetében a fordítások arányosan több hibát, míg a helyesírás esetében közel azonos mennyiségű hibát tartalmaztak, mint a fogalmazások, a mondatszerkesztésre visszavezethető hibák pedig 10% alatt maradtak mindkét korpuszban. Ezért a fordító-tolmács szakos hallgatók anyanyelvi képzésének hangsúlyosan a funkciótlan szóismétlések elkerülésének módszereire,

a szavak és frazémák jelentésének és használati körének pontosítására, az írott nyelv sajátosságainak tudatosítására a grammatikai kapcsolóelemek terén, a központozásra és az egybeírás-különírás területeire kellene kiterjednie.

A két szövegalkotás összefüggéseinek kimutatására alapozva úgy véljük, hogy ha a fejlesztőmunka eredményeképpen biztosabbá válik az anyanyelvi szövegalkotás, akkor csökken az interferencia, és a fordítások jobb minőségűek lesznek. Természetesen szükség van az idegen nyelvi ismeretek tökéletesítésére is, de a most feltárt hiányosságok egyértelműen a célnyelvi szövegalkotáshoz köthetőek. Eredményeinket egyazon értékelési eljárásnak mind a két szövegtípusra történő alkalmazásával kaptuk, és módszerünket célravezetőnek tartjuk nemcsak az anyanyelvi szövegek, de a fordítások minőségének megállapítására is, vagyis végeredményben a szövegalkotási problémák feltárására a szövegalkotás módjától függetlenül.

Vizsgálatunk fordító-tolmács szakos egyetemi hallgatók munkáira korlátozódott, akik számára a szövegalkotás mindennapi rutintevékenység lesz, tehát magas szinten kell tudniuk művelni. Ezért meggyőződésünk, hogy ezen a területen képességeik már most meghaladják más szakokon tanuló diáktársaikét. Szükségesnek tartanánk ezt a hipotézist további vizsgálatokkal tesztelni. A jelen kutatás eredményeiből azonban már most azt a következtetést vonjuk le, hogy az anyanyelvi készségeket tovább kell fejleszteni a középfokú oktatás lezárultával is.

Irodalom

- Bergen, D. 2009. The Role of Metacognition and Cognitive Conflict in the Development of Translation Competence. *Across Languages and Cultures* Vol. 10. No. 2. 231–250.
- Bodnár I., Simigné Fenyő S. 2006. A fordítói kompetencia. In: Geccső T. (szerk.) *Nyelvi kompetencia – kommunikatív kompetencia*. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, Budapest: Tinta Könyvkiadó. 56–70.
- Gadamer, H. G. 2003. *Igazság és módszer*. Budapest: Osiris.
- Heltai P. 2014. *Mitől fordítás a fordítás? Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Eötvös József Kiadó.
- Jakobsen, A. L. 1994. Starting from the (Other) End: Integrating Translation and Text Production. In: Dollerup, C., Lindegaard, A. (eds) *Teaching Translation and Interpreting 2. Insights, Aims, Visions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 143–150.
- Károly K. 2014. Szövegalkotás a fordításban: a retorikai szerkezet újrateremtése. In: Bárdosi V. (szerk.) *Szövegalkotó gyakorlatok, nyelvtերemő praktikák*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 83–95.
- Klaudy K. 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért”? *Magyar Nyelvőr* 125. évf. 2. szám. 145–152.
- Kujamäki, P. 2004. What happens to “unique items” in learner’s translations? In: Mauranen, A., Kujamäki, P. (eds) *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 187–204.
- Lang, M. F. 1994. The problem of mother tongue competence in the training of translators. In: Snell-Hornby, M., Pöschhacker, F., Kaindl, K. (eds) *Translation Studies*

- *An Interdiscipline: Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, 1992*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 395–400.
- McCluskey, B. 1987. The chinks in the armour: problems encountered by language graduates entering a large translation department. In: Keith, H., Mason, I. (eds) *Translation in the Modern Languages Degree*. London: Regent's College. 17–21.
- Nord, C. 2006. Translating as a Purposeful Activity. *TEFLIN Journal* Vol. 17. No. 2. 131–143.
- Pollmann T. 2004. A fordítói kompetencia elemei a fordítóképzésben. *Fordítástudomány* 6. évf. 1. szám. 82–95.
- Salánki Á. 2004. Hibalehetőségek hallgatók fordításaiban. In: Dobos Cs. (szerk.) *Miskolci Nyelvi Mozaik. Alkalmazott nyelvészeti és nyelvpedagógiai tanulmányok*. Budapest: Eötvös József Kiadó. 44–48.
- Tirkkonen-Condit, S. 2002. Process Research: State of the Art and Where to Go Next? *Across Languages and Cultures* Vol. 3. No. 1. 5–19.
- Ulrych, M. 1995. Real-world Criteria in Translation Pedagogy. In: Dollerup, C., Appel, V. (eds) 1996. *Teaching Translation and Interpreting 3. New Horizons*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 251–259.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Williams, I. A. 2005. Thematic Items Referring to Research and Researchers in the Discussion Section of Spanish Biomedical Articles and English-Spanish Translations. *Babel* Vol. 51. No. 2. 124–160.

A fordítói napló használata a fordítástechnikai ismeretek oktatásában

Tóth Zsuzsanna

E-mail: nyomban@yahoo.co.uk

Kivonat: A tanulmány a hangos gondolkodás (think-aloud protocol, TAP) írott formájának tekinthető fordítói napló fordítóképzésben történő használatának egy példájáról számol be esettanulmány formájában. A megfigyelés egy hónapon keresztül zajlott az ELTE Fordító- és Tolmácsoló Tanszékén, kilenc mesterszakos hallgató részvételével. A rövid szakirodalmi áttekintés után következő esettanulmány röviden vázolja a módszert, majd beszámol a hallgatók benyomásairól (kérdőívek alapján) és a szerző mint oktató megfigyeléseiről, majd a fordításoktatás szempontjából releváns példákat közöl (a példák a forrásnyelvi szegmenst, a célnyelvi szegmenst és a fordítói megjegyzést tartalmazták). Zárásként a szerző kitér a módszer fejlesztésének lehetséges módjaira, ezen belül arra, hogy a fordítói napló használata hogyan tehető a tanulási folyamat integráltabb részévé, és hogyan illeszthető progresszív módon a félév tanrendjébe.

Kulcszavak: fordítóképzés, folyamatorientált képzés, fordítói napló, fordítói stratégiák, hangos gondolkodás (think-aloud protocol, TAP)

1. Bevezetés

A fordítói naplóval mint a fordítóképzésben használt eszközzel először az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsoló Tanszékének (ELTE FTT) hallgatójaként, Sellei Iván fordítástechnika óráin találkoztam, majd – mivel a szakdolgozati követelményeknek része volt napló (vagy megjegyzések) írása – a képesítéshez szükséges fordítás elkészítése során is. Így amikor az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Fordítástudományi Doktori Programjának hallgatójaként a fordítóképzésben részt vevő mesterszakos hallgatóknak tartottam fordítástechnika kurzust, úgy láttam, hogy érdemes újra kipróbálni a módszert. Jelen tanulmányban – rövid szakirodalmi áttekintés után – közlöm a kilenc hallgató részvételével készült esettanulmányt, amely tartalmazza többek között a hallgatók személyes észrevételeit és az én benyomásaimat is. A kvalitatív megközelítésű elemzés végén kitérek arra, hogy a továbbiakban milyen – strukturáltabb és progresszív – formában alkalmaznám a módszert a fordítástechnika-órákon.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. Think-aloud protocol – a hangos gondolkodás mint megfigyelési módszer

Ahogy Jääskeläinen megjegyzi, az embereket valószínűleg azóta érdekli, hogy mi zajlik a fordító agyában, amióta csak létezik fordítás (Jääskeläinen 1998: 265). A fordítás folyamatorientált vizsgálatának egyik kiemelkedően érdekes területe annak megfigyelése, hogy a fordító agyában – a „fekete dobozban” – hogyan játszódnak le azok a folyamatok, amelyek „terméke” a célnyelvi szöveg. Am a forrásnyelvi szövegtől a célnyelvi szövegig vezető folyamat a kutatók, sőt maguk a fordítók számára is kevésbé ismert, és bizonyos elemei nem is feltétlenül tudatosak. Klaudy is rámutat, hogy a fordítási folyamat végtermékeként keletkezett, ellenőrzésen és szerkesztésen átesett írott szöveg elfedi a fordító mentális tevékenységét, ami különösen igaz a jó minőségű fordítások esetében. A fordítás mint folyamat tehát nem annyira a szövegből kiindulva, mint inkább a fordító „belső beszédének” elemzésével vizsgálható (Klaudy 1997: 47).

Az ilyen elemzés egyik lehetséges módszere a think-aloud protocol (TAP), azaz hangos gondolkodás mint eljárás, amely során a fordító a fordítással egyidejűleg verbalizálja bizonyos kognitív folyamatait anélkül, hogy utasítást kapna arról, hogy pontosan miről is kell beszámolnia. Ahogy Jääskeläinen kiemeli, a TAP-et az introspektív és a retrospektív beszámolóknál pontosabbnak és teljesebbnek tekinthetjük, mert kisebb a valószínűsége annak, hogy az adatközlő elfelejt bizonyos információkat. Jääskeläinen felhívja a figyelmet a módszer korlátaira is, hiszen az így nyert adatok szükségképpen hiányosak: az adatközlő csak azt tudja verbalizálni, aminek tudatában van, és így eleve kiesnek a fordítói tapasztalatgyűjtés során automatizálódott folyamatok. Hozzáteszi azonban, hogy a fordítási folyamat jellege miatt könnyebben verbalizálható, mint a nyelvhasználat egyéb formái (Jääskeläinen 1998: 267).

2.2. A TAP használata a fordítóképzésben

A TAP nem tárja fel teljes mélységében a fordítási folyamatot, mindazonáltal értékes információkkal szolgál arról, hogy milyen a fordítás (Jääskeläinen 1998: 267). Úgy vélem, hogy ebből egyértelműen következik, hogy a TAP bizonyos formái a fordítóképzés hasznos eszközének bizonyulhatnak.

A TAP alkalmazása mellett szól az, hogy a fordítóképzésben – legalábbis bizonyos szakaszaiban – fontos szerepet játszik a folyamatorientált megközelítés alkalmazása. Ahogy Kelly összegzi, többek között azért, mert: (1) a haladás gyorsabb így, mint a próba-szerencse alapú eredményorientált megközelítéssel, (2) a hangsúly a fordítói stratégiákon van, azaz a hallgatók a munkamódszert sajátítják el, nem pedig azt tudják meg, hogy az adott forrásnyelvi szöveg esetében sikeresen dolgoztak-e, (3) „a nyelvi elfogadhatóság és hűség kapcsán nagyobb rugalmasságot tesz lehetővé, ami különösen a képzés korai szakaszá-

ban fontos, amikor demotiváló [...] lenne az, ha a hallgató megoldásait a tanár »ideális« megoldásaival vetnénk össze» (Kelly 2005: 14).¹

A TAP pedagógiai célú használatával kapcsolatban Kussmaul és Sonja Tirkkonen-Condit (1995: 177–179) megjegyzi, hogy a hallgatókkal készített TAP-ek segítségével feltárhatók a problematikus területek, és ennek alapján általános pedagógiai következtetések vonhatók le. Hozzáteszik, hogy – jóllehet azt hihetjük, hogy a fordítást oktató tanárok többéves tapasztalataikból kiindulva már amúgy is tisztában vannak azzal, hogy hallgatóiknak milyen stratégiákat érdemes javasolni – a tanítási tapasztalat arra világít rá, hogy a tanárok esetenként helytelen következtetéseket vonnak le a hallgató fordításából, például azt hihetik, hogy a hallgatónak a szövegértéssel vannak problémái, míg a hallgató által adott információkból kiviláglik, hogy a célnyelvi megfogalmazás okoz neki nehézséget. A TAP többek között az ilyen jellegű félreértések eloszlásában segít.

Érdekes eszköz a párbeszéd formájában készülő TAP, amelyről Kussmaul és Tirkkonen-Condit megemlíti, hogy míg a monológ formájában készült TAP sokszor triviális információkat tartalmaz, és nem tér ki arra, hogy a fordító miért döntött egy adott megoldás mellett, a dialógus során az adatközlő kénytelen pontosabban megfogalmazni gondolatait (Kussmaul és Tirkkonen-Condit 1995: 180).

2.3. A fordítói napló használata a fordítóképzésben

Bizonyos szempontból a TAP írásos formában készített változatának tekinthető a fordítói napló (vagy fordítói megjegyzések gyűjteménye), amelyet a hallgató a fordítás során állít össze, és a házi feladatként elkészítendő fordítás részeként nyújt be az oktatónak. A napló lehet strukturálatlan, vagy készülhet pontosan megadott szempontok és szerkezet alapján. A fordítói naplót használó oktatók többek között a fordítói kompetenciák fejlődését várják tőle, ezen belül azt, hogy a hallgató képes lesz tudatos fordítói döntések meghozatalára, majd ennek köszönhetően képes lesz e döntések megindoklására. Az oktató számára a fordítói naplókból kapott információ bizonyos pedagógiai döntések meghozatala szempontjából lehet releváns.

Amint arról Veresné Valentinyi Klára (2013: 203–206) beszámol, a Szent István Egyetem Nyelvi Központjában a szakfordítóképzésben részt vevő hallgatóknak a házi feladatok (fordítások) és a képesítőfordítás készítésénél – az intézmény által meghatározott szerkezetű – fordítói naplót kell vezetniük, „hiszen a hallgató itt indokolja és dokumentálja fordítói döntéseit és stratégiáit, amelyek a hallgató fordítói gondolkodását, tudatosságát tükrözik, és betekintést nyújt a fordítás folyamatába”. Mint ilyenek, a fordítások értékelésének fontos eszközei, sőt, egyes oktatók szerint a képesítőfordítás legérdekesebb részét éppen a fordítói naplók teszik ki. Veresné Valentinyi Klára kiemeli, hogy az elvárt fordítói

¹ Az itt és a cikk további részében szereplő szakirodalmi idézeteket a cikk szerzője fordította magyarra.

kompetenciák közül a fordítói napló – amely megkülönböztetendő a fordítói szószedettől – a következőket fejleszti és méri:

- (1) Idegen nyelvi és anyanyelvi kompetencia
 - (2) Szövegértési és szövegelemzési kompetencia
 - (3) Pragmatikai kompetencia
 - (4) Szociolingvisztikai kompetencia
 - (5) Problémafelismerő kompetencia
 - (6) Problémamegoldó kompetencia
 - (7) Kutatási kompetencia
 - (8) Tudatos fordítói döntés meghozatalának kompetenciája
 - (9) A döntés magyarázata (érvelés)
- (Veresné Valentinyi 2013)

A fordítói napló képzési célokra történő használatáról számol be Eraković (2013: 149–155), aki 16 harmadéves angol nyelv és irodalom szakos hallgató által vezetett, strukturálatlan fordítói naplók kvalitatív elemzését végezte el. Úgy találta, hogy a fordítói naplónak köszönhetően – amelynek elkészítéséhez egyébként nincs szükség fordításelméleti tudásra – a hallgatók reflektívebben dolgoznak, és ugyanakkor az oktató is hozzáfér olyan információkhoz, amelyek a szokásos osztálytermi megbeszélések során nem jutnának tudomására. Ebből a szempontból a legkezdetlegesebb – azaz csak a problematikus forrásnyelvi részletet tartalmazó, és megoldást, megoldási lehetőséget, forrásmegjelölést stb. nem tartalmazó – bejegyzések is hasznosak. Eraković kitér arra is, hogy kezdők esetében hasznos lehet, ha az instrukciók specifikusak, és szorosan kötődnek az adott szövegrészlethez.

Huszonöt éves tapasztalata alapján Gile (2004, oldalszámok nélkül) is úgy találja, hogy a módszer – amely elsősorban a hallgatók részéről igényel erőfeszítést – fontos információkkal szolgál a hallgatók problémáiról, fordítási stratégiáiról, előmozdítja a fordítási folyamat egyes elemeinek tudatosítását. A „fókuszban a folyamat, nem pedig az eredmény áll, az eredmény hibáit alapvetően a fordítási folyamatra jellemző problémák indikátorainak tekintik”, ami „erősíti a hallgatók önbizalmát akkor is, amikor munkájuk eredménye még csak közepes színvonalú”. Gile e módszert IPDR-nek (Integrated Problem and Decision Reporting – „a problémák és megoldások integrált közlése”) nevezi, és kezdő és haladó csoportokban egyaránt alkalmazza.

Az IPDR lényege, hogy a hallgató lábjegyzetek, megjegyzések vagy magyarázatok formájában, a fordítási feladat szerves részeként készíti el a naplót, amelynek nincs megadott formátuma, de követelmény, hogy a hallgató minden problémát jelezzon, valamint hogy teljes formában hivatkozzon a forrásokra (ez utóbbi a források használatának módszertanának elsajátítása szempontjából hasznos). A módszer pozitívumai kapcsán Gile hozzáteszi, hogy bizonyos esetekben „pusztán a célnyelvi szövegből kiindulva nehéz megítélni, hogy mi hiba és mi stratégia – még ha olyan is az a stratégia, amelyet az oktató nem választana.” A helyesírási és nyelvtani hibák természetesen nem ilyenek, „de a kihagyások, kiegészítések és a forrásnyelvi szöveghez képest érzékelhető egyéb eltérések nem csupán a forrásnyelv hiányos ismeretéből, a forrásnyelvi szöveg

nem eléggé gondos elolvasásából stb. eredhetnek, hanem lehetséges az is, hogy a hallgató szándékosan próbál reagálni arra, ha valami szerinte magyarázatot igényel, vagy redundáns részek és irreleváns információk kihagyását teszi szükségessé [...]”; esetleg a tanárnál jobban ismeri a célközönség szociolektusát (Gile 2004). Az IPDR Gile meglátása szerint segít abban, hogy a hallgató új eljárásokat ismerjen meg, és felhívja a figyelmét arra, hogy a fordítás nem automatikus folyamat, hanem gondolkodást és döntéshozást követel meg. Az IPDR alkalmazása három szakaszban történik: (1) a hallgató elkészíti a bejegyzést, (2) a tanár elemzi az adatokat, majd (3) visszajelez a hallgatónak.

Gile a következőképpen foglalja össze módszerének további előnyeit: (1) pszichológiai hatás (a vélemény és döntések fontossága mint motiváció); (2) a hallgatók komolyabban dolgoznak (nem hagyhatják figyelmen kívül a problémákat); (3) adatokkal szolgálhat a kutatók számára.

A hallgatók reakcióját illetően a fent idézett szerzők tapasztalatai eltérnek. Következtetéseiben Eraković (2013: 155) közli, hogy tapasztalata szerint egy részletes és alapos fordítói napló elkészítése sok esetben több időt vesz igénybe, mint maga a fordítás, és nem feltétlenül „népszerű feladat hallgatók körében, különösen akkor, ha azt a fő feladathoz – vagyis az adott szöveg lefordításához – képest másodlagosnak tekintik.” Gile (2004) ezzel szemben azt tapasztalta, hogy a szükségszerűnek tűnő kezdeti értetlenség után a hallgatók szívesen végzik a feladatot, és előnyös pszichológiai hozadéknak tekinti, hogy a hallgatók pozitívabban látják saját magukat és a fordítási folyamatot is.

3. Esettanulmány

A fordítói napló használatát fordítást kiegészítő feladatként több okból találtam hasznosnak. Egyfelől biztos lehettem benne, hogy előmozdítja a fordítói döntések tudatosítását. Másfelől arról is meg voltam győződve, hogy tudatosan hozott döntéseit a fordító könnyebben indokolja meg, ami a fordítóképzésben és a fordítói piacon is hasznos készség. Az ELTE-hez kapcsolódó specifikus ok, hogy a hallgatóknak szakdolgozatukhoz (diplomafordításukhoz) körülbelül 30 000 leütés hosszúságú szakszöveget (azaz szakember által írt és szakmai közönségnek szóló, ötévesnél nem régebbi szöveget) kell idegen nyelvről magyarra fordítaniuk. A dolgozatnak a fordítási esemény körülményeinek feldolgozása és sajátosságainak ismertetése és a két- vagy háromnyelvű terminusjegyzék mellett tartalmaznia kell úgynevezett fordítói kommentárokat is a célnyelven (jelen esetben magyarul).¹ A 2014/15-ös őszi félévben a kommentárokat a követelményrendszer a következőképpen írta le:

A fordítás végén a fordító összefüggő szövegben vagy vázaltszerűen írja le (a problematikus részek idézésével vagy az oldalszám megadásával), hogy miért döntött az adott fordítói megoldás mellett (pl. kézikönyvekben való utánanézés, szakemberrel folytatott konzultáció, párhuzamos szövegek stb.). Leírhatja, miért okozott nehézséget az adott szövegrész fordítása, és hogyan próbálta azt kiküszöbölni. Meg kell

fogalmazni, mennyiben volt a fordítás nehezebb vagy könnyebb, mint ahogyan azt a szöveg első elolvasása után gondolta.

Figyelembe vettem azt a szempontot is, hogy a magyar fordítóirodák gyakorlatában nem ritka, hogy a kapcsolatfelvétel után kiadott próbafordításhoz fordítói megjegyzéseket is kérnek. Ezekben a fordító megadhatja az adott részlethez használt forrásokat, reflektálhat a forrásnyelvi szöveg jellemzőire (pl. az esetleges hibákra, kétértelmű szakaszokra), rávilágíthat kérdéses részekre, terminológiai problémákra stb. Előfordul az is, hogy munkája során a fordító a lektor számára szeretne figyelmeztető megjegyzéseket elhelyezni a szövegben, kiemelve azokat a problematikus részeket, amelyekre véleménye szerint érdemes külön figyelmet fordítani a lektorálás során.

Mindezek alapján úgy véltem, hogy a fordítói napló használatának időszakos bevezetése igen hasznos lehet a hallgatók későbbi kötelezettségei és munkái szempontjából, de mindenképpen úgy akartam alkalmazni, hogy a tanulási-tanítási folyamat szempontjából is pozitív hatásai legyenek. Elsősorban azt reméltem, hogy többet tudok meg a fordítói agy „fekete dobozában” végbemenő folyamatokról, és így biztosíthatom, hogy az órákon valóban a hallgatók számára releváns kérdéseket vitatunk meg. Arra is számítottam, hogy új kommunikációs csatorna nyílik meg köztem és a hallgatók között, és ugyanakkor intenzívebb lesz a hallgatók közötti kommunikáció is, amit egyéb okok mellett azért is láttam szükségesnek, mert úgy gondoltam, hogy ezzel enyhíthető az órai munka monotóniája (amely többek között abból fakad, hogy nagy mennyiségű fordítást kell áttekinteni).

Más szóval az volt a szándékom, hogy az alapvetően „magányos” fordítói tevékenységhez hozzáadódjon egy „társas” aspektus, amely a szeminárium céljaira megfelelőbb, azaz elősegíti a tanár és a hallgatók közötti, valamint a hallgatók közötti kommunikációt, és az újfajta dinamikának köszönhetően segít az órai figyelem fenntartásában és az órai munka interaktívabbá tételében is. A módszer bevezetésével azt is hangsúlyozni kívántam, hogy nem létezik „a” helyes fordítás, amelyet a hallgatók – akár az oktató segítségével, akár egymás támogatásával – megalkothatnak az órákon, hanem gyakorlatilag végtelen számú helyes megoldás van, amely minőségének megítélése már sok esetben személyes preferencia kérdése.² Tartottam viszont attól, hogy a hallgatók fölösleges feladatnak, plusz tehernek tartják majd, és hogy esetleg probléma lesz a folyamat verbalizálásával. Aggályként merült fel az is, hogy a közelebről meg nem határozott feladat problémát okoz, valamint hogy az oktatás szempontjából kevésbé releváns fordítói műveletekhez fűznek majd megjegyzéseket.

Mindezekre tekintettel úgy döntöttem, hogy a strukturálatlan fordítói naplót választom, amely a TAP módszerhez kapcsolódik annyiban, hogy a hallgatók nem kapnak specifikus utasítást azzal kapcsolatban, hogy milyen információt adjanak meg – azaz arra kértem őket, hogy lábjegyzetben közöljék velem mindazt, amit közölni szeretnének és a következő órán hajlandók kivetített formában megosztani csoporttársaikkal is –, viszont a fordítói naplóhoz hasonlít annyiban, hogy írásos formában készül. Ez a fordítói napló tekinthető írott formában történő hangos gondolkodásnak, bár elképzelhető, hogy a fordító a

megjegyzéseit nem feltétlenül a fordítással egy időben írja, de a fordítás és a megjegyzések írása között mindenesetre eléggé rövid idő telik el ahhoz, hogy a rövid távú memóriából előhívhatók legyenek a releváns információk.

3.1. A képzés, a hallgatók és a kurzus

A szemináriumi csoport az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének okleveles fordító és tolmács mesterszakán tanuló hallgatókból állt. A képzés célja a tanszéki tájékoztató szerint:

Olyan fordítók és tolmácsok képzése, akik képesek szakszerűen ellátni az írásbeli és a szóbeli nyelvi közvetítés feladatát idegen nyelvről magyarra és magyarról idegen nyelvre. Az írott vagy hallott forrásnyelvi szöveget tartalmilag pontosan és nyelviileg helyesen vissza tudják adni a célnyelven, tájékozottak a forrásnyelvi és célnyelvi országok, valamint az Európai Unió országainak politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életében, és ismerik a nyelvi közvetítés etikai és retorikai szabályait.³

A jelentkezés feltétele többek között a magyar nyelv anyanyelvi szintű ismerete, valamint egy felsőfokú és egy középfokú C típusú államilag elismert vagy azzal egyenértékű nyelvvizsga (angol, francia, német vagy kínai nyelvből). A sikeresen végző hallgatók oklevelében szereplő képzettség: „Okleveles fordító és tolmács ... nyelvből (első idegen nyelv megnevezése) és ... nyelvből (második idegen nyelv megnevezése)”.

A kurzus címe Fordítástechnika BA, és a mesterképzés gyakorlati törzsanyagának része (a Fordítástechnika AB, CA, a Tolmácsolástechnika BA, AB, CA, a Kontrasztív országismeret és a Számítógépes fordítástámogatás című tárgyakkal együtt, ahol az A nyelv az anyanyelv, a B nyelv az első idegen nyelv, a C nyelv pedig a második idegen nyelv). A hallgatók az első év elvégzése után döntenek arról, hogy fordítói szakirányra vagy tolmács szakirányra kívánnak továbbmenni.⁴

A hallgatók anyanyelve magyar, első idegen nyelve az angol volt. A csoport létszáma viszonylag alacsony (9 fő) volt, ennek az volt az oka, hogy osztott csoport volt, azaz a csoport másik részét másik tanár oktatta. A vizsgálatot a 2014/15-ös tanév tavaszi félévének közepén végeztem el; ekkor már második féléve tanítottam a csoportot, tehát összeszokott közösséggel dolgozhattam.

A félévi követelmények legfontosabb eleme a hétről hétre otthon elkészített fordítás volt: a hallgatóknak megadott határidőre kellett leadniuk a házi feladatként kiadott fordítást. Ez félévente 12 szöveget jelentett, amelyből minimum 9-et kellett benyújtaniuk. A fordítások közül 3 úgynevezett kiemelt fordítás volt, amelyek elkészítése kötelező volt. Ezekre három részjegyből álló jegyet kaptak, és e három osztályzat átlaga adta a félévi jegyet. A részjegyek a fordításnak a következő jellemzőit értékelték: tartalmi pontosság, helyesírás és nyelvhelyesség, stílus és fogalmazás.

Az első félévben az órákon elvégeztük a szöveg előkészítését, azaz megbeszéltük a várható problémákat, a lehetséges megoldásokat, kitértünk a használ-

ható forrásokra. A második félévben ilyen jellegű segítséget már nem kaptak a hallgatók. A cél a fordítói piacra a lehető legjobban hasonló körülmények kialakítása volt. Ennek részeként az e-mailben folytatott kommunikációban is a fordítóirodák és a fordítók közötti kommunikációt próbáltam imitálni. A határidő szigorú betartatása is ezt a célt szolgálta.

3.2. A szövegek

Mivel a kurzus célja, hogy a hallgatók gyakorlati fordítói készségeket sajátítsanak el, úgy véltem, hogy a leghelyesebb valódi szövegekkel és azoknak a hallgatók által elkészített fordításával dolgozni hétről hétre, és ezek kijavított változatát megbeszélni az órákon. A hallgatók tehát az e-mailben kézhez kapott szöveget lefordították, és határidőre elküldték nekem. A javított verziót néhány napon belül visszakapták, így az órára már át tudták nézni, és meg tudták fogalmazni kérdéseiket. Az órán először áttekintettük a forrásnyelvi szöveget, kiemelve azokat a szakaszokat és/vagy nyelvi elemeket, amelyek a legtöbb hallgató számára problémát okoztak, majd hallgatónként áttekintettük a fordításokat, kiemelve a hibákat és a kreatív megoldásokat. Ezen a ponton igyekeztem minél aktívabb részvételre ösztönözni a hallgatókat, hangsúlyozva, hogy javításaim egy része szubjektív, azaz érdemes megvitatni. A hallgatók aktív bevonása mellett ezzel az is volt a célom, hogy ne érezzék – tévesen – úgy, mintha minden fordítói problémára egyetlen helyes megoldás létezne csak, hanem tapasztalják meg, hogy a legtöbb esetben több megoldás is lehet megfelelő.

A legtöbb figyelmet a reáliákra, a kulturális és politikai ismeretekre, a szószaporítás, a képzavarok és a forrásnyelvi interferencia elkerülésére fordítottuk, valamint érintettük azokat a helyesírási szabályokat is (például az egybe- és különírás szabályait), amelyek láthatólag a legtöbb gondot okozták.

Úgy véltem, hogy a hallgatók tanulmányainak ezen a pontján erre a célra a leginkább az objektív hangvételű, szókincsükben és nyelvi jellegükben igen nehéz, a kurrens politikai, gazdasági és társadalmi eseményekhez, jelenségekhez vagy tudományos felfedezésekhez kapcsolódó szövegtípusok felelnek meg, így esett a választásom a *The Economist* című lapra. A kiválasztott szövegekből a hallgatók körülbelül 1000–1500 leütéses összefüggő szövegrészekkel dolgoztak.

A leadott szövegek gyors és áttekinthető javítására speciális rendszert vezettem be. Korrektúra üzemmódban javítottam a helyesírási és nyelvhelyességi hibákat, míg piros kiemeléssel jelöltem a szövegértelmezési/tárgyi hibákat. Szürkével emeltem ki azokat a célnyelvi részeket, amelyek érthetőek voltak ugyan, de – jellemzően a forrásnyelvi szöveg interferenciája vagy a nem megfelelően megválasztott regiszter miatt – véleményem szerint egy fordítóiroda lektora javította volna; zölddel jelöltem ki azokat a szakaszokat, ahol a fordítónak sikerült elkerülnie ezeket a „csapdákat”, és kreatív, érdekes és tartalmilag pontos megoldásokkal állt elő. A szinkódok mellé a margóra elhelyezett megjegyzéseket is írtam, ahol a pozitívumként vagy negatívumként kiemelt rész jellegére tettem utalást. E megjegyzések száma a félév előrehaladtával egyre csökkent, ahogy azt tapasztaltam, hogy a hallgatók maguk is meg tudják állapítani, hogy

egy-egy elemet miért jelöltem ki. A kiemelt (érdemjeggyel értékelt) fordításokat azonban az egész félév során részletesebb megjegyzésekkel láttam el.

Az óra során e javított szövegeket vetítettem ki, és ezek alapján vitattuk meg a fordítást készítő hallgató teljesítményét. Megítélésem szerint ez sokak számára – még a tapasztalt fordítók számára is – stresszes szituáció lehet, ezért a félév elején a hallgatók jóváhagyását kértem ahhoz, hogy a munkáikat kivetítsem. Mivel érzékelték ennek hasznosságát, beleegyeztek, és aztán a félév során mindenki a maga vérmérséklete szerint, de jól viselte munkájának elemzését.⁵

3.3. A vizsgált szövegek

A fordítói napló használatának vizsgálatához három részletet választottam ki három *The Economist*-cikkből:

- (1) *Measles returns. Of vaccines and vacuous starlets* (az oltásellenesség Egyesült Államokban tapasztalható következményeiről)
- (2) *The origin of eyelashes. Mote prevention* (az emberi szempilla funkciójáról)
- (3) *Anonymous social networking. Secrets and lies* (az internetes zaklatás [cyberbullying] jelenségéről)

A célközönség a művelt, de az adott témákban nem járatos érdeklődő olvasók tábora volt.

A szokásos fordítási feladat mellé a hallgatók azt a feladatot is kapták, hogy lábjegyzetben magyar nyelven közöljenek bármit, amit a fordítás kapcsán fontosnak tartanak megosztani velem és – mivel a megjegyzésekkel ellátott szövegeket vetítettük ki az órán – a többi hallgatóval. Szándékosan nem adtam közelebbi tartalmi és terjedelmi leírást, mert elsősorban az érdekelt, hogy milyen megjegyzések születnek akkor, ha nincsenek ilyen jellegű megkötések, de azt hangsúlyoztam, hogy a feladat nem opcionális, hanem a házi feladat kötelező része.

3.4. A beküldött fordítói megjegyzések áttekintése

A három kiválasztott szöveghez fűzött megjegyzések mennyiségi jellemzőit az 1. táblázat tekinti át, a 9 hallgató összesen 21 darab megjegyzésekkel ellátott fordítást nyújtott be, fejenként maximum hármat és minimum nullát.⁶ Az így leadott megjegyzések száma összesen 337 darab volt. A táblázat adataiból már látszik, hogy a hallgatók nagyon különbözően reagáltak a feladatra: (1) az egy fordításhoz csatolt megjegyzések maximális száma 43, minimális száma 2 volt; (2) a feladatot elvégző hallgatóknál az összes – a három szöveghez kapcsolódó – leadott megjegyzések számának két szélső értéke 9 és 110; és (3) a legrövidebb megjegyzések körülbelül 40 karakterből álltak, míg a leghosszabbak ennek több mint tízszeresei voltak.

1. táblázat

A fordítói megjegyzések mennyiségi jellemzői

hallgatók száma	9
megjegyzésekkel leadott fordítások száma	21 (hallgatónként maximum 3, minimum 0)
megjegyzések száma	337
legtöbb megjegyzés/fordítás (1500–2000 leütés)	43
legkevesebb megjegyzés/fordítás (1500–2000 leütés)	2
legkevesebb megjegyzés/hallgató	0 (vagy 9)
legtöbb megjegyzés/hallgató	110
a legrövidebb megjegyzés hossza	40 karakter
a leghosszabb megjegyzés hossza	kb. 450 karakter

Hasonló különbség a megjegyzések informatívitasában is megmutatkozott: egyes megjegyzések nem közöltek többet annál, mint hogy a hallgató nehéznek találta az adott fordítási problémát, míg mások részletesen bemutatták a döntési folyamatot, megadták a felhasznált forrásokat, és reflektáltak az eredmény minőségére. Ezek az adatok a reakciók sokféleségét mutatják, amelyek a kérdőíves felmérésben már nem jelentkeztek ennyire határozott formában.

A megjegyzések tartalmi kategóriáit a megjegyzések ismeretében alakítottam ki. Egy megjegyzés – amely, ahogy fent láttuk, akár 450 karakter hosszú is lehet – adott esetben több kategóriába sorolható információkat tartalmazott, így az információegységek végleges száma 478 lett. A kategóriák áttekintését és az egyes kategóriákba tartozó egységek számát a 2. táblázat foglalja össze.

2. táblázat

A fordítói megjegyzések tartalmi jellemzői

I. A forrásnyelvi (FNY) és a célnyelvi (CNY) szöveg közötti viszony	
kiegészítés/beszúrás a FNY szöveghez képest; explicitálás	38
kihagyás a FNY szöveghez képest	17
FNY mondatok felbontása/összevonása (mondathatárok módosítása)	15
központosítás változása a FNY szöveghez képest	11
szófajváltozás a FNY szöveghez képest	4

tagmondatok sorrendjének átrendezése a FNY szöveghez képest	4
igeidő változása a FNY szöveghez képest	2
a kulturális különbségekkel/reáliákkal kapcsolatos megjegyzések	2
<i>Összesen:</i>	93
II. CNY megfogalmazás	
CNY szóválasztással kapcsolatos megjegyzések (ezen belül: lehetséges CNY szinonimák: 56)	124
FNY kifejezés megtartásának indoklása	3
<i>Összesen:</i>	127
III. A fordítási folyamat	
korábbi ötletek, verziók és/vagy gondolatmenet közlése	109
önreflexió, saját megoldás értékelése	104
<i>Összesen:</i>	213
IV. Források	
a fordítás során használt források megjelölése ⁷	1
<i>Összesen:</i>	1
V. Problémák	
fordítási problémák (megoldással) ⁸	20
fordítási problémák (megoldás nélkül) ⁹	15
<i>Összesen:</i>	35
VI. Egyéb	
Egyebek	9
<i>Összesen:</i>	9

Meglepetésként ért, hogy a hallgatók rendkívül sokat foglalkoztak a szóválasztással, ami véleményem szerint azt jelenti, hogy az órai munka során a szöveg egyéb szintjeire is hangsúlyt kell fektetni. Megdöbbenve tapasztaltam, hogy nem jelzik a forrásaikat. A 478 egységből csupán egyetlen tartalmazott forrás-megjelölést, ebből azt a következtetést vontam le, hogy az órán kiemelten kell kezelni a kritikus forráshasználatot (többek között azért is, mert a szakdolgozat követelményrendszere ezt is tartalmazza), kitérve azokra a helyzetekre (pl. terminológiai bizonytalanságok), amikor a forrás(ok) megjelölése a fordítóirodának leadott anyagban is szükséges lehet. Viszonylag nagy számban találtam

olyan megjegyzéseket, amelyek úgymond „üresek” voltak, azaz nem tartalmaztak specifikus információt (pl. „ez nehéz volt”, a probléma típusa, nehézsége, oka, valamint a lehetséges megoldások megjelölése nélkül) – mindenesetre az oktatás céljaira ezek is felhasználhatók voltak.

Örömmel tapasztaltam, hogy a problémákat általában jól jelezték előre a hallgatók (vagyis ahol bizonytalanságról tanúskodó megjegyzések születtek, ott valóban voltak problémák a fordítással), hiszen ez az ismeret és tudatosság fontos alap, amelyre a később elsajátított fordítói készségek épülhetnek. Feltűnő volt, hogy – stílusbeli megkötések híján – a hallgatók igen személyes hangot ütöttek meg, amit az órai felhasználhatóság szempontjából hasznosnak tartottam, mivel segített oldottabb, nyíltabb légkört teremteni, de tény, hogy a szakdolgozat írása és később a fordítóirodáknak küldött anyagok elkészítése során más stílust kell majd használniuk – ezzel nyilvánvalóan a hallgatók is tisztában voltak, tehát ezt nem is tekintettem problémának. Kellemetlen meglepetésként ért viszont, hogy a megjegyzések helyesírás és nyelvhelyesség szempontjából a célnyelvi szövegnél jóval alacsonyabb színvonalat képviseltek, és nagyban rontották a szöveg egészének összhatását. A hallgatókat erre többször figyelmeztettem, és némi javulás tapasztalható is volt, de a megjegyzések színvonala soha nem érte el a célnyelvi szövegét.

3.5. A hallgatói kérdőívek elemzése

A fordítói naplóval kiegészített utolsó fordítás leadása után kérdőívet osztottam ki a hallgatók között. A kijelentésekre (amelyek között fordítói naplóval kapcsolatos negatív és pozitív vélemények egyaránt helyet kaptak) 1-től 5-ig terjedő skálán adható válaszokkal reagálhattak.

A fordítói napló készítése mint élmény kapcsán a többség arról számolt be, hogy a továbbiakban is szívesen készítené fordítói naplót, és hogy élvezték a napló készítését. Ezt a hozzáállást egyébként a megjegyzések hosszában és az egy hallgatóra levetített számában megmutató jelentős különbségek már előre vetítették. Pozitív eredményként könyveltem el, hogy a többség egyáltalán nem értett egyet azzal, hogy fölösleges időpocsékolás lett volna a feladat, és a legtöbben úgy nyilatkoztak, hogy örültek annak, hogy alkalmuk nyílt megmagyarázni fordítói döntéseiket. Ehhez kapcsolódóan a hallgatók nagy része úgy nyilatkozott, hogy akkor is szívesen készítené fordítói naplót, ha nem lenne kötelező.

Az új kommunikációs csatorna megnyílásának fogadtatása pozitív volt. A többség örült annak, hogy alkalmuk nyílt megmagyarázni fordítói döntéseiket, és nem érezték úgy, hogy „magyarázkodniuk” kellene a fordításuk miatt. A kognitív folyamatok verbalizációjának ismert nehézségei ellenére szerencsére senki nem számolt be arról, hogy ne tudta volna megfogalmazni azt, amit akart. A többség hasznosnak tartotta a napló írását, és úgy vélték, hogy a későbbi „éles” munkánk során fel tudják használni az így szerzett tapasztalatokat. A legtöbb hallgató úgy érezte, hogy a szakdolgozat írásában is segít majd ez a feladat, de a véleményük már megoszlott azzal kapcsolatban, hogy tapasztalták-e azt, hogy a fordítói napló készítése mellett tudatosabban fordítanak.

A feladattal mint a tanóra részével kapcsolatos kérdések nyomán is pozitív eredmények születettek. Várakozásaimnak megfelelően a hallgatók többsége úgy gondolta, hogy a megjegyzésekkel fel tudja hívni a figyelmemet azokra a kérdésekre, amelyek szerinte fontosak, de amelyekkel máskülönben talán nem foglalkoznánk az órán. Hasonlóan reagáltak arra a kijelentésre, hogy a fordítói napló segítette a tanárral folytatott kommunikációjukat. Visszatekintve kételyeim merültek fel azzal kapcsolatban is, hogy a megjegyzések jellegére és tartalmára vonatkozó pontos instrukciók hiányából adódó strukturátlanság zavaró lehetett a hallgatók számára, de a visszajelzés ezúttal is pozitív volt: a többség határozottan nem értett egyet ezzel a kijelentéssel. Hasonló megerősítés volt, hogy senki nem jelezte azt, hogy nem értette pontosan a feladatot. Érdekesnek tartottam, hogy míg számomra teljesen egyértelmű volt, hogy a fordítói napló írása előmozdítja a csoporttársakkal folytatott szakmai jellegű kommunikációt, többen nem értettek egyet ezzel a kijelentéssel.

Összefoglalásként elmondhatom, hogy örömmel tapasztaltam azt, hogy a hallgatók nem érzékelik nehéznek a feladatot (bár nem feltétlenül készítik el nagy lelkesedéssel), és nagyon is tisztában vannak a funkciójával, jóllehet az órai kommunikációra gyakorolt hatását másképp látják, mint én.

4. Példák

A következő példákkal azt szeretném szemléltetni, hogy a fordítói megjegyzések valóban felhívhatják a figyelmet a fordítói folyamat olyan aspektusaira, amelyekre az oktató nem gondol, mert pusztán a forrás- és célnyelvi szövegekből nem kikövetkeztethetők. Pedagógiai szempontból viszont informatívak lehetnek, hiszen betekintést adnak többek között a hallgatók kutatási módszereibe, a célnyelvi megfogalmazás nehézségeibe, a regiszterrel kapcsolatos problémákba, az egy-egy forrásnyelvi kifejezés kiválasztását megelőző hosszas folyamatba, valamint a forrásnyelvi szöveg problematikus elemeibe (a példában egy igen jól ismert kifejezés szerepel, amely egy kevésbé ismert jelentésében jelenik meg a forrásnyelvi szövegben).

A példák a 2.4. részben felsorolt megjegyzéstípusok kategóriái közül azokat szemléltetik, amelyek a leggyakoribbak vagy véleményem szerint a leginkább relevánsak. Ahol szükséges volt, a fordítói naplóbejegyzéseket helyesírás és nyelvhelyesség szempontjából javítottam, de stílusban, regiszterben stb. nem módosítottam. A példák (b) pontjában szereplő hallgatói fordításokat javítatlan formában teszem közzé; a fordítói megoldásokat és stratégiákat nem értékelem. A forrásnyelvi szövegek forrását rövidített címmel jelölöm.

4.1. Kiegészítés/beszúrás a FNY szöveghez képest; explicitálás

A fordítók gyakran kiegészítik a célnyelvi szöveget. Ezeket a kiegészítéseket indokolják a fordítói napló megjegyzései az (1c), (2c) és (3c) példában.

- (1a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
The app companies claim they have or are working on ways to deter slanderous or abusive posts. Secret says it removes such posts, although that rarely seems to happen quickly or consistently. (*Anonymous social networking*)
- (1b) A hallgató fordítása:
Az applikációk gyártói azt állítják, hogy már foglalkoztak – vagy foglalkoznak – a rágalmozó vagy sértegető bejegyzések kiküszöbölésével. A „Secret” például eltávolítja az ilyen bejegyzéseket, igaz, általában jókora késéssel vagy nem elég következetesen.
- (1c) A hallgató megjegyzése:
Az angolban nem szerepel, de szerintem idekíváncozik a „például”.
- (2a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
Media reports of “Facebook suicides” caused by cyberbullying are all too common. (*Anonymous social networking*)
- (2b) A hallgató fordítása:
Nap mint nap hallunk olyan esetekről a médiában, miszerint a Facebookon történő kiberzaklatás öngyilkossághoz vezetett.
- (2c) A hallgató megjegyzése:
Rákerestem. Magyarul is sok cikk foglalkozik ezzel a jelenséggel, de olyan, hogy „Facebook-öngyilkosság” még nem nagyon szerepel a köztudatban. Ezért inkább szétszedtem a szerkezetet.
- (3a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
These include wealthy and well-educated areas. (*Measles returns*)
- (3b) A hallgató fordítása:
Olyan területek is vannak ezek között, ahol jómódú, tanult emberek élnek.
- (3c) A hallgató megjegyzése:
Nem szívesen írtam volna azt, hogy a terület a jómódú és tanult, úgyhogy átszerkesztettem egy kicsit a megfogalmazást, és beleraktam, hogy itt ilyen emberekről, lakosságról van szó.

4.2. A célnyelvi szóválasztással kapcsolatos megjegyzések

A fordítók gyakran latolgatják a célnyelvi szavakat, kifejezéseket, és végül valamilyen szempontból választanak közöttük. Ezeket a szempontokat tükrözik a fordítói napló megjegyzései a (4c), (5c) és (6c) példában.

- (4a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
As Thomas Pebbles jabbed a needle into the arm of a sick student in 1954, he told him, “Young man, you are standing on the frontiers of science.” (*Measles returns*)

- (4b) A hallgató fordítása:
Amikor Thomas Peebles 1954-ben egy beteg diák karjába szúrta az injekciós tűt, így szólt: „Fiatalember, ön részese lehet egy tudományos áttörésnek.”
- (4c) A hallgató megjegyzése:
Próbáltam megkeresni, hogy van-e már fordítása ennek a mondatnak, de nem találtam magyar megfelelőt. (Sőt, magáról Peeblesről sem igazán volt sok minden.) Elég nehéz volt fordítani. Legszívesebben a „tudományos áttörés küszöbén áll” kifejezést használtam volna, de azt mégsem mondhatta a diáknak, hiszen nem a diák tett tudományos felfedezést, hanem maga Peebles. Az is nehéz volt benne, hogy magázza-e a fiút, de úgy gondolom, hogy ez akkoriban nem lett volna kirívó, illetve a „fiatalember” szó után elég furcsa lett volna a tegezés.
- (5a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
A recent review of the academic literature on cyberbullying suggests – conservatively – that at least a quarter of school-age children are involved as either victim or perpetrator. (*Anonymous social networking*)
- (5b) A hallgató fordítása:
Nemrég megjelent egy összefoglaló tanulmány az elektronikus zaklatással kapcsolatos szakirodalomról, amelyben az áll, hogy – óvatos becsléssel élve – legalább az iskoláskorú gyermekek egynegyedének köze van a jelenséghez – vagy áldozatként, vagy elkövetőként.
- (5c) A hallgató megjegyzése:
Tudom, hogy a suggest szó nem ennyire egyértelmű kinyilvánítást jelent, de nem találtam a magyar mondatba illő szinonimát rá. Végül „az óvatos becslés” kifejezést használva érzékeltettem mindezt, illetve azt, amit a „conservatively” szó jelenteni akar. (Bár, megmondom őszintén, hogy nagyon el kellett gondolkodnom, és több szótárban is megnéztem, hogy mégis milyen értelemben használhatta itt a „conservatively” szót a cikk szerzője.)
- (6a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
In the decade to 2013 the average number of annual cases dropped below 100. The disease is no longer endemic in America (though it still kills thousands abroad). (*Measles returns*)
- (6b) A hallgató fordítása:
A kanyaró már nem számít járványos betegségnek Amerikában (bár más országokban még mindig ezrek hálnak bele).
- (6c) A hallgató megjegyzése:
Egy ilyen semleges kifejezéssel tűnt legjobbnak feloldani azt a problémát, hogy honnan is nézzük az „abroad”-ot. A magyar olvasó nyilván nem az USA-t tekinti kiindulópontnak, hanem a saját országát.

4.3. A forrásnyelvi kifejezés megtartásának indoklása

A forrásnyelvi szöveg tulajdonnevei, intézménynevei, újságcímei gyakran változatlanul kerülnek át a célszövegbe. De ez is gyakran mérlegelés kérdése, ezt illusztrálja a (7c) és a (8c) megjegyzés:

(7a) Forrásnyelvi szövegrészlet:

The crucial observation that led Dr Hu to this conclusion, which he reports this week in the *Journal of the Royal Society Interface*, was that no matter what species of mammal he examined (and he studied 22 of them), the length of its lashes was on average a third of the width of its eye. (*The origin of eyelashes*)

(7b) A hallgató fordítása:

A döntő bizonyíték megszerzésében nagy szerepet játszott 22 különböző emlősfaj tanulmányozása, nyilatkozta Dr Hu a *Journal of the Royal Society Interface* című tudományos magazin e havi számában.

(7c) A hallgató megjegyzése:

Nem fordítottam le, mert magyarul nem jelenik meg ez az újság. Az angol cím után jeleztem, milyen újságról van szó.

(8a) Forrásnyelvi szövegrészlet:

A new generation of smartphone apps is unlikely to help. With names like Whisper, Secret, Wut, Yik Yak, Confide and Sneaky, they enable users to send anonymous messages, images or both to “friends” who also use the apps. (*Anonymous social networking*)

(8b) A hallgató fordítása:

A Whisper, Secret, Wut, Yik Yak, Confide és Sneaky nevezetű applikációk segítségével a felhasználók anonimitásukat megőrizve küldhetnek üzeneteket vagy képeket – esetleg mindkettőt egyszerre – olyan „barátaiknak”, akik szintén használják az alkalmazást.

(8c) A hallgató megjegyzése:

Elgondolkoztam, hogy – beszélő nevek lévén – talán zárójelben vagy egy fél mondatban meg lehetne magyarázni, hogy mit jelentenek ezek a nevek. De végül elvettem az ötletet, mert egyrészt nem fontos a lényeg megértéséhez, másrészt pedig néhol túl sok magyarázatra lett volna szükség, így elveszett volna a szöveg gördülékenysége.

4.4. Korábbi ötletek, verziók és/vagy gondolatmenet közlése

Az alábbi példák a fordítói döntések folyamatába engednek bepillantást: a változatok mérlegelése, majd a végső kiválasztása és a többi elvetése – ezt mutatta be már az előbbi (8c) példa is, és ezt látjuk az alábbi (9c), (10c) és a (11c) példában is.

- (9a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
Using blood collected at the boy's school, Peebles was able to isolate the measles virus, which John Enders then used to craft a vaccine in 1963. (*Measles returns*)
- (9b) A hallgató fordítása:
A fiú iskolájában gyűjtött vér segítségével Peebles izolálta a kanyaróvírust, és azt felhasználva állította elő John Enders 1963-ban az oltóanyagot.
- (9c) A hallgató megjegyzése:
Elgondolkoztam azon, hogy ezt explicitálom, és kiírom, hogy a fiú iskolatársaitól vett vért, de nem biztos, hogy csak a diákoktól vett vért, lehet, hogy tanárok, egyéb alkalmazottak is részt vettek a kutatásban. Végül úgy döntöttem, hogy ragaszkodom az eredeti megfogalmazáshoz.
- (10a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
Some adults go unprotected, too. (*Measles returns*)
- (10b) A hallgató fordítása:
A felnőttek egy része is inkább kiszolgáltatja magát a betegségeknek.
- (10c) A hallgató megjegyzése:
Talán túl hosszú lett, de a „go unprotected”-et így értelmeztem. „A betegségekkel szembeni védtelenséget választja” → „a betegségekkel szembeni kiszolgáltatottságot választja” → „kiszolgáltatja magát a betegségeknek”.
- (11a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
Although that is lower than in most rich countries, it is about the rate needed for herd immunity. (*Measles returns*)
- (11b) A hallgató fordítása:
Habár ez az arány alacsonyabb, mint a gazdag országok többségében, még így is nagyjából elegendő a nyájimmunitáshoz.
- (11c) A hallgató megjegyzése:
Először „annyi, amennyi a nyájimmunitáshoz szükséges” volt, de rájöttem, hogy így egyszerűbb, és tartalmilag kb. ugyanazt fejezi ki. A „nagyjából” először „körülbelül” volt. A „körülbelül megegyezik a nyájimmunitáshoz szükséges értékkel” túlságosan komplikált szerintem, ezért variáltam át annyira.

4.5. Önreflexió, a saját megoldás értékelése

A latolgatás, mérlegelés eredménye nem mindig pozitív. Néha a fordító beismeri, hogy nem találta meg az igazán jó megoldást, mint a (12c) példában.

- (12a) Forrásnyelvi szövegrészlet:
Of vaccines and vacous startlets (*Measles returns*)

- (12b) A hallgató fordítása:
Vakcinák és korlátolt celebek
- (12c) A hallgató megjegyzése:
Jó lett volna egy olyan melléknevet írni ide, ami hasonlít a vakcina szóra, de nem akartam annyira megőrizni ezt a kis szójátékot, hogy esetleg nevetségessé tegyem a címet.

4.6. A fordítói napló mint humorforrás

A fordítói napló használatának van egy további pozitív hozadéka is, amelyet a projekt előkészítésekor nem láttam előre: a fordítói megjegyzések órai áttekintése a tanár és a hallgatók számára szórakoztató lehet, és a szerzőnek alkalmat nyújthat humora megcsillantására is. Így az órai munka egy újabb aspektussal gazdagodik.

- (13a) A forrásnyelvi szövegrészlet:
Some people hypothesise that lashes protect eyes from falling dust. Others think that they act rather like an animal's whiskers—detecting foreign bodies before they can do harm, and triggering a protective blink. (*The origin of eyelashes*)
- (13b) A hallgató fordítása:
Egyesek azt feltételezik, hogy a szempillák a levegő porától védik a szemet, míg mások szerint inkább úgy működnek, mint az állatok bajsa: észlelik az idegen testeket már azelőtt, hogy azok sérülést okozhatnának, és védekezésül pislogást indítanak be.
- (13c) A hallgató megjegyzése:
A „védekező pislogás” és szimpla pislogás között aligha van különbség. Ha mégis van, akkor valószínűleg Chuck Norris legújabb gyilkos technikájáról van szó.

5. Összegzés és kitekintés

A fordítói napló mint a fordítástechnika oktatásának eszköze alapvetően beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Betekintést nyertem a hallgatók problémáiba, gondolkodásmódjába, fordítói stratégiáiba; további pozitívumnak tartom, hogy az órák élvezetesebbé váltak, és a hallgatók órai aktivitásának fenntartása könnyebb volt, többek között azért, mert érzékelhették, hogy az érdeklődésem nemcsak a fordításra mint eredményre, hanem a fordítási folyamatra (azaz a hallgatók kognitív folyamataira) is kiterjed. A fordítói napló olyan eszköz, amelynek megvannak a maga korlátai – például nem tér ki minden olyan folyamatra, amely az oktatás szempontjából hasznos lehet –, de más eszközökkel (pl. csoportos és párban történő megbeszéléssel) kiegészítve hatékony módszer lehet a legtöbb csoport esetében.

A fentiek alapján úgy vélem, hogy ha a jövőben tanítanék, kísérletet tennék arra, hogy a fordítói napló szervezesebben és progresszívan illeszkedjen

a tanulási-tanítási folyamatba. Kelly (2005: 14) és Gile (2004) egyetért abban, hogy a fordítói naplóhoz hasonló folyamatorientált megközelítés a fordítóképzés kezdeti szakaszában hatásos, de a képzés előrehaladtával, ahogy a hallgatók már magabiztosan alkalmazzák az elsajátított technikákat, érdemes a hangsúlyt az eredményre – a célnyelvi szövegre – áthelyezni. Úgy gondolom, hogy ez mindenképp megszívlelendő, tekintettel arra, hogy a fordítói piac és az ügyfelek is inkább eredmény-, semmint folyamatorientáltak.

Véleményem szerint a fordítóképzés bevezető szakaszában tehát érdemes lehet strukturálatlan fordítói naplók írásával kezdeni (hiszen ezek szolgálnak a lehető legváltozatosabb információkkal), majd a Gile-féle IPDR-módszer felé közelítve (a fordítási probléma definíciójából kiindulva) arra kérni a hallgatókat, hogy kizárólag a fordítói problémákról számoljanak be, és ugyanakkor teljes formában hivatkozzanak a felhasznált forrásokra (ez utóbbi a források használatának módszertanának elsajátítása szempontjából hasznos) (Gile: 2004). E folyamat során stílusban és tartalomban közelítenénk a szakdolgozati elvárások felé, hiszen a tapasztalat azt mutatja, hogy ez sok hallgató számára okoz problémát. A folyamat lezárásaként a hallgatók a fordítóirodák számára megfelelő tartalmú és stílusú megjegyzések írását sajátítanák el – azaz csak a legszükségesebb esetben készítenének a lehető legszükszavúbban megfogalmazott fordítói megjegyzéseket. Ahhoz, hogy ez a folyamat végbe tudjon menni, a fordítói naplóval végzett munkát már az első félév elején megkezdzenénk, és az egész első évben folytatnánk.

Irodalom

- Eraković, B. 2013. The Role of Translation Diaries in the Acquisition of Theoretical Translation Concepts at the Beginner Level. *Professional Communication and Translation Studies* Vol. 6. No. 1–2. 149–155.
<http://www.cls.upt.ro/files/maria-nagy/SITE/Publicatii/18%20Eratovici.pdf>
- Gile, D. 2004. Integrated Problem and Decision Reporting as a Translator Training Tool. *JoSTrans. The Journal of Specialised Translation* Vol. 1. No. 2. (oldalszámok nélkül) http://www.jostrans.org/issue02/art_gile.php
- Jääskeläinen, R. 1998 Think-aloud protocols. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York: Routledge. 265–269.
- Kelly, D. 2005. *A Handbook for Translator Trainers*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítás-technikai példatárral*. 3. átdolgozott, bővített kiadás. Budapest: Scholastica.
- Kusssmaul, P., Tirkkonen-Condit, S. 1995. Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies. *Orientations européennes en traductologie* Vol. 8. No. 1. 177–199.
<http://erudit.org/revue/ttr/1995/v8/n1/037201ar.pdf>
- Veresné Valentinyi K. 2013. Fordítói napló a szakfordítóképzésben. In: Tóth Sz. (szerk.) *Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében*. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14. Budapest–Szeged: MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 203–209.
<http://mek.oszk.hu/11700/11730/11730.pdf>

Források

Measles returns. Of vaccines and vacuous starlets

<http://www.economist.com/news/united-states/21641277-rise-anti-vaccine-sentiment-has-put-everyone-risk-vaccines-and-vacuous-starlets>

The origin of eyelashes. Mote prevention

<http://www.economist.com/news/science-and-technology/21644989-hairs-fringe-eyelids-create-aerodynamic-armour-eye-mote>

Anonymous social networking. Secrets and lies

<http://www.economist.com/blogs/schumpeter/2014/03/anonymous-social-networking>

Jegyzetek

- ¹ Témavezetői munkám során azt tapasztaltam, hogy e megjegyzések írása komoly nehézségek elé állíthatja a hallgatókat, adott esetben magánál a fordításnál is több gondot okozhat. Ezért érdemes már a tanulmányok korai szakaszában figyelmet fordítani rá.
- ² A félév során végig figyelmet fordítottam arra, hogy megkülönböztessem a „szubjektív” és az „objektív” hibákat. Az objektív hibák közé tartoztak többek között a forrásnyelvi szöveg értelmezésével kapcsolatos problémák, valamint a helyesírási és a nyelvhelyességi hibák. Ezt a megkülönböztetést a javítás során használt színek is segítették. Az általam „szubjektívnek” tekintett hibák esetében viszont azt közöltem, hogy ha én lektorként kapnám a szöveget, akkor javítanám – megengedve, hogy más lektorok esetleg másképp döntenének.
- ³ <http://www.elteft.hu/hu/kepzesek/fordito-es-tolmacs-mesterszak>
- ⁴ Az ELTE FTT honlapja alapján: <http://www.elteft.hu/hu/kepzesek/fordito-es-tolmacs-mesterszak>
- ⁵ Kísérletet tettem a fordítások anonim módon történő kivetítésére, de azt tapasztaltam, hogy a fordító kiléte nem marad titokban, mivel a visszajelzéseimre csaknem minden esetben reagálni szerettek volna, és ezzel beszélgetés indult meg (amit pozitív jelnek vettem). Mivel fontosnak tartottam, hogy a hallgatók a teljes kijavított szöveget lássák kivetítve (azaz nem csak részleteket), ekkor kértem a jóváhagyásukat a teljes fordítás névvel történő kivetítésére.
- ⁶ Egy hallgató a hiányzásai miatt egyáltalán nem adott le megjegyzésekkel ellátott fordításokat, tehát az ő esetében ez a szám 0.
- ⁷ A pontatlan utalásokat nem soroltam ide. Pontatlannak tekintettem a túl általános, konkrét információt nem tartalmazó kijelentéseket (pl. „rákerestem”, „utánanézttem”, „megtaláltam interneten”). Ezekből összesen 9 volt.
- ⁸ A fordító megjegyzi, hogy problematikus volt az adott művelet, és megoldással is szolgál; például: „Nehezen tudtam lefordítani a cyberbullying szót, igyekeztem több kifejezést is használni, pl. csúfolódás, gúnyolódás, zaklatás.”
- ⁹ A fordító megjegyzi, hogy problematikus volt az adott művelet, de megoldással nem szolgál; például: „Szerintem az angol jóval frappánsabban megoldotta az alcímet, de magyarul ezt nem tudtam visszaadni.”

Magyar és angol absztraktok retorikai szerkezetének elemzése

Götz Andrea

E-mail: gotzandrea@caesar.elte.hu

Kivonat: Az egyes nyelveket és kultúrákat jellemző műfaji normák tudatosítása azért fontos, mert egyes műfajok, ahogy az absztrakt is, nemcsak tudományos, hanem promóciós (Hyland 2004) szerepet is ellátnak. A jelen tanulmány ezzel a problémával foglalkozik, az absztrakt mint tudományos műfaj nyelvspecifikus normáit kutatva autentikus magyar, fordított és eredeti angol absztraktok retorikai szerkezetének összehasonlításán keresztül, a KTM-modellt (Swales 1990) és Hyland (2004) modelljét alkalmazva. A vizsgálat kvantitatív eredményei nem mutatnak szignifikáns eltérést az egyes nyelveken íródott absztraktok szerkezete között, a kvalitatív vizsgálat azonban bizonyos különbségeket mutat egyes retorikai mozzanatok használatában, ami arra utalhat, hogy a magyar és a nemzetközi szerzők más eszközökkel hangsúlyozzák kutatásuk jelentőségét.

Kulcsszavak: retorikai szerkezet, tudományos műfaj, műfajkutatás, absztrakt mint tudományos műfaj, KTM-modell, Hyland-modell

1. Bevezetés

„A nemzetközi publikáció angol nyelvű publikációt jelent” – állapítja meg Hyland (2012: 58). A kutatók számára ezért elengedhetetlenül fontos az angol nyelvterületen kialakult tudományos műfajok normáinak ismerete, mivel ezek szabják meg a nemzetközi publikáció normáit. Nyelvtanulók és második nyelvükön publikálók tudományos műfajú szövegalkotása régóta képezi kutatás tárgyát. Az angol dominanciáját a tudományos életben, státusát mint lingua francát, megítélését és hatását más nyelvekre sokan méltatták (pl. Jenkins 2007), magyar viszonylatban is (Kontráné Hegybíró és Csizér 2011). Az utóbbi időkben ez megjelent a fordítás, fordítóképzés, fordítói munka oldaláról is, beleértve a fordítói pályán dolgozók témához fűződő attitűdjének mérését (Pisanski Peterlin 2013), valamint a fordítói hivatást érő, e jelenség okozta kihívások feltárását (Taviano 2013), olykor az angol befolyásának káros következményeit kiemelve (House 2013, Bennett 2013). Ez a fejlemény azért jelentős, mert a fordításnak a tudományos életben játszott szerepét gyakran elhanyagolják (Pisanski Peterlin 2014).

A jelen kutatás vizsgálati tárgyát képező tudományos műfaj, az absztrakt jellegzetességeit még nem tanulmányozták behatóan magyar–angol vonatkozás-

ban a fordítás jelenségét is figyelembe véve, ami pedig kétségtelenül releváns téma, hiszen magyar kutatók gyakran mellékelnek magyar nyelvű tanulmányukhoz angol absztraktot is vagy kizárólag azt.

Hazai kutatások már vizsgálták a magyar anyanyelvűek angol, tudományos műfajú szövegalkotását (Károly 2006, Futász 2006). Kutatták a szerzői jelenlét kifejezését (Károly 2009) a tudományos műfajokat tekintve, valamint születtek összehasonlító tanulmányok a magyar és angol tudományos cikkek bevezetőinek (Árvay és Tankó 2004, Neumayer 2009), valamint magyar szerzők magyarul és angolul írt konferenciaelőadás-absztraktjainak (Márta 2004b) eltérő tulajdonságairól. A rendelkezésre álló szakirodalom azonban mégsem elégséges ahhoz, hogy a magyar és a nemzetközi kutatás angol nyelvű tudományos műfajainak jellemzőiről átfogó képet kapjunk. Az sem világos, hogy a fordítás révén létrejött szövegek hogyan árnyalhatnák ezt a képet.

A jelen kutatás ezt a hiányt igyekszik pótolni, megvizsgálva és összevetve autentikus magyar, valamint fordított és eredeti angol absztraktok retorikai szerkezetét, kitérve arra is, miről árulkodhatnak a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek között észlelt eltérések. A jelen tanulmány összességében arra keresi a választ, hogyan viszonyulnak egymáshoz az absztrakt tudományos műfajának szövegei egyazon tudományos területen, a magyar (magyar és angol nyelvű) és a nemzetközi kutatásban.

2. Az absztrakt mint tudományos műfaj

A jelen dolgozatban az absztrakt tudományos műfajának felépítését, vagyis retorikai szerkezetét vizsgáljuk. Az absztraktot hagyományosan összefoglaló, a tanulmányról tömör áttekintést nyújtó szövegtípusnak tartják. Ennek fényében szerkezete az összefoglalt tanulmányét követi, és ennek tartalmát ismerteti (Bhatia 1993). E leíró modellt a tanulmány részei után IMRD-modellként (vagyis „introduction”, „methods”, „results”, „discussion” – bevezető, módszerek, eredmények, tárgyalás) szokás emlegetni.

Az absztrakt mint műfaj, vagy alműfaj, szerepe azonban nem merül ki a tanulmány szerkezetének egyszerű követésében, tartalmi elemeinek rövid bemutatásában, hanem azokat bizonyos megfontolások szerint, rendezetten tárlja (Hyland 2004). Szerepe a – Samraj (2005) által – „műfajcsomag”-nak („genre set”) nevezett tudományos műfajok együttesében bonyolultabb, mint a hagyományos megközelítés sugallja. Az absztrakt mint műfaj a tanulmány viszonylatában létezik, csupán arra utal, önmagára nem. Szerepét egyre inkább a kutatói és tudományos promócióban, önreklámozásban, figyelemfelkeltésben, a diskurzusközösség bizalmának elnyerésében, illetve az abban való tagság bizonyításában keresik (Hyland 2004). Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a tudományos műfajok tudományterületenként nagyfokú eltéréseket, az absztrakt (Hyland 2004: 70, Samraj 2002a) és például a bevezető tekintetében is (Samraj 2002b) szerkezeti és súlyponti változatosságot mutatnak (ami időben is változik, l. Hyland 2004: 81–84), ezért a modellek és általánosítások csak bizonyos keretek között érvényesek. A műfajok vizsgálatának kontrasztív, interkulturális

(Connor 2004, Belcher 2014) megközelítésével számos tanulmány foglalkozik, a fordítás gyakran elhanyagolt szerepét is méltatva (Pisanski Peterlin 2014). Az absztrakt műfajában ezenkívül kutatták már például az egyes nyelvészeti folyóiratok absztraktjaira jellemző retorikai szerkezetet is (Lorés 2004), tehát a műfajok akár folyóiratonként is változatosságot mutathatnak.

A tudományos műfajok közül hazánkban leginkább a bevezetőket vizsgálták (Árva és Tankó 2004, Futász 2006, Neumayer 2009), Swales (1990) KTM-modelljét alkalmazva. Neumayer (2014) a tanulmányok kulturális különbségeiről nyújt szakirodalmi áttekintést, míg az absztraktokat Márta (2004a) tekinti át, aki a műfajt „kivonat”-nak nevezi.

A jelen vizsgálat anyagához és módszereihez legközelebb Márta (2004b) kutatása áll, aki magyar szerzők magyar és angol konferenciaelőadásainak absztraktjait vizsgálta a retorikai szerkezet (IMRD-modell szerint), a szövegek lexikogrammatikai tulajdonságai, a kohézió, valamint a szerzői jelenlét vonatkozásában. Eredményei szerint a magyar előadásabsztraktok retorikai szerkezete eltér – az általa összehasonlítási alapul használt – Kaplan et al. (1994) amerikai eredményeitől. A vizsgált absztraktok kb. harmada követi az „IMRD” struktúráját, az eredményekre és következtetésekre vonatkozó mozzanatot viszont „a magyar szerzők sokkal nagyobb arányban hangsúlyozzák” (Márta 2004b: 149).

3. Kutatás célja, kutatási kérdések és hipotézisek

A jelen tanulmány magyar és angol absztraktok retorikai mozzanatszerkezetét elemzi, célja hármas. Egyrészt megvizsgálja a retorikai mozzanatszerkezet változását magyarról angolra fordított absztraktok esetében, másrészt összeveti a fordított angol és eredeti angol szövegek mozzanatszerkezetét, harmadrészt összehasonlítja a két elemzési modell (KTM- és Hyland-modell) alkalmazhatóságát. Arra keresi a választ, hogy a korpusz egyes alcsoportjaiban eltér-e az absztraktok mozzanatszerkezete, tehát különbözik-e az egyes modellek szerint a mozzanatok száma és típusa, valamint terjedelme. Ezenkívül azt kutatja, mennyiben felelnek meg egymásnak a két modellel nyert eredmények.

Mivel a magyar kutatásban az absztraktot – jelentősége ellenére – keveset kutadják (l. Márta 2004b: 41), és a műfajkutatásban leginkább a KTM-modellt alkalmazzák (vö. Márta 2004b, aki IMRD-modellt használt), szükséges a modell alkalmazhatóságát megvizsgálnunk, az így kapott eredményeket pedig hasznos lehet alternatív modellel, amely a jelen esetben Hyland (2004), nyert adatokkal egybevetni, hogy a vizsgálat módszeréből származó torzításokat minimalizáljuk, és az elemzési eljárásokat megalapozottan fejleszthessük tovább. Ennek révén tehát nemcsak a KTM, hanem Hyland (2004) elemzési lehetőségeit is fel tudjuk tárni. Ezenkívül a modellek alkalmazhatóságának vizsgálata a további kutatások számára is tanulságokkal járhat, hiszen a két modell egymáshoz viszonyított eredményei segíthetnek a modellek módosított változatainak kidolgozásában. A kutatásban ezenfelül fordítási adatokat is használunk, hogy a célnyelvi normák magyar környezetben készült szövegekre gyakorolt hatását

is tanulmányozhassuk, az ilyen irányú elemzések pedig a műfajkutatáson túl a fordítástudomány szempontjából is relevánsak.

A műfajkutatás jelentőségét a fordítástudomány szempontjából Károly (2007: 129–219, 2014: 40–50) ismerteti. Röviden azt mondhatjuk, hogy egy bizonyos műfajba tartozó szöveg fordításának meg kell felelnie a célnyelvi műfaj elvárásainak és jellemzőinek ahhoz, hogy célnyelvű, e műfajba tartozó szövegekkel egyenértékű legyen, vagyis velük azonos funkciót tölthessen be. Mivel az angol absztraktokat magyar kutatók gyakran tanulmányukra vagy magyar absztraktjukra alapozva fogalmazzák meg, a forrásnyelvi és célnyelvi műfajkritériumok tudatosítása segíthet a fordítás-fogalmazás folyamatából eredő, a célnyelvnek nem megfelelő jegyek kiküszöbölésében. A mindkét nyelvi közeg diskurzív jellegzetességeit felmutató szöveget Tirkkonen-Condit (2001) „hibrid” szövegnek hívja, a fordítási adatok bevonása az elemzésbe e probléma vizsgálatára is alkalmas.

Az absztrakt mint tudományos műfaj jellemzőire – promóciós szerepére (Hyland 2004), tartalmi elvárásaira (Bhatia 1993), terjedelmi korlátaira – alapozva (a tudományos írásgyakorlat áttekintéséhez l. Bennett 2009), valamint tekintettel a vizsgált anyag jellegére (fordítástudományi folyóiratokból származó tanulmányok absztraktjai), a magyar és angol absztraktok retorikai szerkezetének különbségére, a célnyelvi és eredeti angol absztraktok hasonlóságára számíthatnánk. Ebből kifolyólag a következő hipotéziseket állítottam fel: 1. a magyar és célnyelvi angol absztraktok szerkezete a fordítás során nem változik lényegesen, 2. a célnyelvi és eredeti angol absztraktok mozzanatszerkezete hasonló, 3. a magyar alkorpusz retorikai mozzanatainak terjedelmét lényegesen meghaladja a célnyelvi angol alkorpusz, 4. a korpusz célnyelvi és eredeti angol szövegeit magában foglaló csoportjában a mozzanatok terjedelmét tekintve nem áll fenn lényeges különbség.

4. Anyag, módszer

A *Fordítástudomány* (rövidítve: FT) magyar és angol, valamint a *The Translator* (rövidítve: TTr) absztraktjaiból összesen 4765 szavas korpuszt állítottunk össze (l. 1. táblázat), mindkét folyóiratból 10–10 absztraktot választva ki, a következő szempontok alapján: 1. az absztraktok bemutatta kutatás hasonló vagy megegyező témával foglalkozzon, 2. empirikus és elméleti kutatások hasonló arányban legyenek jelen a két korpuszban.

Fontosnak találtuk a tudományterületet tekintve megegyező folyóiratok kiválasztását, mivel – ahogy Samraj (2002b) kimutatta –, még egymáshoz viszonylag közel álló diszciplínák absztraktjai is eltéréseket mutatnak. Nagyban befolyásolhatja az eredményeket, ha nem közel azonos tudományterületet és témákat bemutató anyaggal dolgozunk, azt kockáztatva, hogy esetleg nem tudnánk elkülöníteni egymástól a vizsgált témából eredő és a nyelvek normái okozta különbségeket. Ezért a magyar és nemzetközi tudományos publikáció viszonyában a *Fordítástudomány* és a *The Translator* megfelelő anyagot szolgáltat, különösen, hogy a *Fordítástudomány* magyar nyelvű cikkeihez magyar és angol

absztrakt is tartozik, míg sok rangos hazai tudományos folyóirat gyakran csak angol absztraktot közöl magyar nyelvű cikkei mellé, ami korlátozza a fordítási anyagot is kínáló folyóiratok számát – és így választási lehetőségeinket.

A célnyelvi angol alkorpusz a magyar absztraktok angol nyelvű változatát tartalmazza. A *The Translator* angol absztraktjait a tanulmányban „eredeti” angol megjelöléssel különböztetjük meg a *Fordítástudomány* „fordított” jelzővel illetett angol célnyelvi szövegeitől, amelyek kiindulópontjául a magyar absztraktok, illetve a magyar nyelven írt tanulmányok szolgáltak.

Amíg Márta (2004b) mondatszámot és az egyes mozzanatok előfordulásának számát emeli ki, addig a jelen kutatás az absztraktok és mozzanatok-lépések szószámára koncentrál, és az egyes mozzanatok hangsúlyosságát a szószám arányában méri.

1. táblázat

A korpusz szószáma és megoszlása

	Fordítástudomány		The Translator
	<i>Forrásnyelvi magyar</i> (HU FT)	<i>Célnyelvi angol</i> (EN FT)	<i>Eredeti angol</i> (EN TTr)
Szószám	1479	1672	1614
Össz. szószám	4765		

A statisztikai elemzés (2. táblázat) szerint a magyar és célnyelvi angol csoport szószámában ($\alpha = 0,05$ szignifikanciaszint mellett) szignifikáns különbséget észlelünk. A célnyelvi angol szövegek változását, terjedelmében és szerkezetében bekövetkezett módosulásokat a továbbiakban érdemes tehát vizsgálni. A célnyelvi és eredeti angol csoportok között ilyen eltérést nem észlelünk.

2. táblázat

A korpusz szószámának statisztikai elemzése

	HU (FT) – EN (FT)		EN (FT) – EN (TTr)	
	Átlagos szószám	147,9	167,2	167,2
t-érték	-2,48		0,361	
p-érték	0,02		0,36	

Hyland (2004) különböző színű szövegkiemelő tollal jelölte a szövegekben az egyes retorikai mozzanatokot. Ebben az elemzésben szintén így jártunk el,

azonban nem papíron dolgozva. A kiemelt egységek számlálása, szószámainak megállapítása és statisztikai elemzése a LibreOffice táblázatkezelő programjának segítségével történt. A két modell módszertani nehézségeiről a 4.3. pontban értekezünk részletesen.

4.1. Az alkalmazott elemzési modellek

A jelen kutatásban Swales (1990) tudományos tanulmányok bevezetőire kidolgozott, széles körben használt és elterjedt KTM-modelljét és Hyland (2004, rövidítve: HM) absztraktok leírására létrehozott modelljét használjuk.

A jelen vizsgálatban e két modellt alkalmazzuk annak érdekében, hogy a magyar és magyar forrásszöveggel rendelkező, angol nyelvű absztraktok kevéssé kutatott területét kellő alapossággal vizsgálhassuk, hiszen a témában végzett korábbi kutatások híján nem világos, mely módszer megfelelőbb, illetve képes jobban a két nyelven íródott, azonos műfajba tartozó szövegek tulajdonosságainak, különbségeinek érzékelésére és kimutatására. Mivel a tudományos tanulmányok bevezetői és az absztraktok egyaránt a tanulmány szerkezetével és tartalmával állnak összhangban, Swales (1990) bevezetőkre kidolgozott modellje alkalmas lehet ilyen irányú vizsgálatokra. A korábban említett IMRD-modellhez képest, amelyet magyar kutatók is használtak (l. Márta 2004), Hyland (2004) modelljének előnye, hogy a cél meghatározását is külön mozzanatba sorolja, és a „termék” mozzanattal kellően tág mozzanatot kínál arra, hogy a kutatásnak az absztraktban megfogalmazott, tágan értelmezett eredményeit felölelje, vagyis mindazt, „amit elért” (Hyland 2004: 67) a kutatás. A két modell összevetése továbbá azt is lehetővé teszi, hogy ezek használatát és más-résről, elvonatkoztatva a jelen kutatástól, az egyes modelleket egyedül alkalmazó kutatások eredményeit könnyebben összehasonlíthatóvá tegyük.

Swales (1990) magyarul ún. KTM, vagyis a „kutatás terének megalkotása” (Károly 2007: 153) néven ismert modelljét (eredetileg: *CARS model*: „Create a Research Space” (Swales 1990: 140) Károly (2007: 154) fordításában ismertetjük, és az 1. ábrában hasonlítjuk össze Hyland (2004: 67) rendszerével (az ábra csupán a vizsgált korpuszban előforduló lépéseket mutatja). Mindkét modell mozzanatokra (M: *move*, mozzanat) osztja a műfajok (bevezető, absztrakt) retorikai szerkezetét, Swales (1990) ezt további lépésekre (S: *step*, lépés) tagolja. Swales (1990) modelljében a tanulmány bevezetőjének célja a kutatási tér megteremtése, ennek megalapozása, szűkebb kijelölése és a kutatás elhelyezése. Ennek megfelelően az első két mozzanat bevezeti a témát, valamint pozicionálja a megelőző kutatások, a szakirodalom szempontjából, majd a megalapozott kutatási térben létrejött tanulmányra, ennek céljára és eredményeire helyezi a hangsúlyt. Hyland (2004) az absztraktot elsődlegesen promóciós, diskurzív eszközökkel manipuláló szövegnek látja, amely kiélezett versenyhelyzetben létezik, az olvasó érdeklődését kívánja felkelteni, és meggyőzni arról, hogy a kutatás figyelmére érdemes, fontos eredményekkel szolgál, vagy jelentős problémával foglalkozik, továbbá szerzője kompetens tagja a kutatói közösségnek, kutatása megbízható. Ezt a szemléletet tükrözi a „termék” (*product*) mozzanat elnevezése, amely a „piacképes” eredményeket ismerteti. Az általa kidolgozott modell

„bevezető” (*introduction*, rövidítve: I), „cél” (*purpose*, rövidítve: P), „módszerek” (*methods*, rövidítve: M), „termék” (*product*, rövidítve: Pr) és „következtetés” (*conclusion*, rövidítve: C) mozzanatokból áll.

A KTM-modellen, egyes lépéseinek egymástól eltérő funkciója miatt (1. M3S1 és M3S2), a későbbi elemzés során a következő módosításokat hajtottuk végre: az M3S1 és az M3S2 lépéseket nem vontuk egy mozzanatba, az M1 és M2 mozzanatot viszont gyakran egy mozzanatként kezeltük, ez utóbbira a „korrigált” jelző használatával utalunk. Az 1. ábrában a két modell szerkezeti egységeit feleltettük meg egymással, a jelen kutatás eredményeiből levezethető funkcionális megfelelésük szerint.

1. ábra

A KTM-modell (Swales 1990: 141) és Hyland (2004: 67) modellje

Hyland (2004: 67)		Swales (1990: 141)		
Bevezető	Megalapozza a tanulmány kontextusát	1. mozzanat	1. lépés M1S1	A téma központi jellegének megállapítása
			2. lépés M1S2	Általánosítások megfogalmazása a témában
		2. mozzanat	1A lépés M2S1A	Ellentétes állítások megfogalmazása
			1B lépés M2S1B	Kutatási űr megjelölése
Cél	Ismerteti a tanulmány célját, hipotéziseit, a kutatói szándékot	3. mozzanat	1A lépés M3S1A	Célok meghatározása
			1B lépés M3S1B	A kutatás bejelentése
Módszer	Ismerteti a kutatást, módszereit, eljárásait, feltevéseit, megközelítését, adatait		1B lépés M3S1B	
Termék	Ismerteti a kutatás fő eredményeit, kimenetelét, érveit, amit elért		2. lépés M3S2	A kutatás fő eredményeinek bejelentése
Következtetés	A kutatás eredményeit, kimenetelét, érveit, tanulságát kiterjeszti a kutatás határain túl, vagy azon túl értelmezi			
			3. lépés	A tanulmány felépítésének áttekintése

Amint az 1. táblázatból látszik, Hyland „bevezető”-jének a KTM 1. és 2. mozzanata felel meg, a „cél”, „módszer” és „termék” mozzanatokkal Swales 3. mozzanata párhuzamos, ennek 3. lépése azonban nem hozható kapcsolatba egyetlen Hyland által javasolt mozzanattal sem. Amikor tehát Hyland modelljével elemzünk, a KTM 3. mozzanatának 3. lépését nem tudjuk elkülöníteni, és az M3S3 lépést jelző részletet Hyland aktuális mozzanatába soroljuk, amely az M3S3-nek tulajdonítható nyelvi elemeket éppen magában foglalja.

4.2. Mintaelemzés

Az alábbiakban a két modellel végzett elemzés különbségeit mutatjuk be a korpusz anyagából (a *Fordítástudomány* folyóiratból, rövidítés: FT) származó absztrakton. A szöveget először a KTM-, majd a Hyland-modell szerint elemeztük. A mozzanatok és lépések típusát zárójelben tüntetjük fel, a mozzanatok, illetve lépések határait kettős ferde vonallal választottuk el egymástól.

Megfigyelhetjük az (1) és (2) példa elemzésében, hogy Hyland (2004) „cél” mozzanata felöleli Swales (1990) M31B és M3S1A lépését, továbbá a „módszer” mozzanat beékelődését tapasztaljuk a „cél” mozzanatba a (2) elemzésben, az (1) példában viszont nem találunk ezzel párhuzamos beékelődést a mozzanatszerkezetben. A két modell eltérő, de átfedéseket eredményező elemzéshez vezet, amelyek különbségeik ellenére is jól összehasonlíthatók.

(1) // **(M3S1B)** A cikk az uniós HÉA-irányelv preambulumbekkezdéseinek téma-struktúráját elemzi angol–magyar párhuzamos korpuszon. // **(M3S1A)** Abból a hipotézisből kiindulva, hogy az azonos joghatás kiváltása érdekében egyazon jogszabály különböző nyelvű változatainak különösen koherensnek kell lenniük, két kérdésre keresi a választ: 1) az angol és a magyar változat azonos témastruktúra-mintázatot követ-e; 2) a mintázatok egybeesése vagy eltérése összefügghet-e a célnyelvi szöveg minőségével. // **(M3S1B)** A mondattopikok jelentés-konstruáló szerepének feltárására módszerként a Connor és Schneider által finomított Lautamatti-féle modellt használja. Vizsgálja a témaegységek egymáshoz való viszonyát, a témaegységek fejlődését és a tematikus mélységet, // **(M3S2)** és megállapítja, hogy a párhuzamos korpusz témastruktúrája igen nagymértékű azonosságot mutat. Ez arra enged következtetni, hogy a fordítók/lektorok stratégiája főként jogi szempontú volt, ami felveti azt az igazolásra váró feltételezést, hogy jogszabályok esetén a pragmatikai ekvivalencia követelménye szorosan összefügghet az azonos/nagyon hasonló téma-szerkezettel. A témastruktúra kvalitatív elemzése főként a determinánsok eltérő értelmezése miatt már jelentős eltéréseket mutat, mely összefügghet a célnyelvi szöveg minőségével. (FT6H, KTM-modell)

(2) // **(CÉL)** A cikk az uniós HÉA-irányelv preambulumbekkezdéseinek téma-struktúráját elemzi angol–magyar párhuzamos korpuszon.

Abból a hipotézisből kiindulva, hogy az azonos joghatás kiváltása érdekében egyazon jogszabály különböző nyelvű változatainak különösen koherensnek kell lenniük, két kérdésre keresi a választ: 1) az angol és a magyar változat azonos témastruktúra-mintázatot követ-e; 2) a mintázatok egybeesése vagy eltérése összefügghet-e a célnyelvi szöveg minőségével. A mondatpikok jelentéskonstruáló szerepének feltárására **// (MÓDSZER)** módszerként a Connor és Schneider által finomított Lautamatti-féle modellt használja. **// (CÉL)** Vizsgálja a témaegységek egymáshoz való viszonyát, a témaegységek fejlődését és a tematikus mélységet, **// (TERMÉK)** és megállapítja, hogy a párhuzamos korpusz témastruktúrája igen nagymértékű azonosságot mutat. Ez arra enged következtetni, hogy a fordítók/lektorok stratégiája főként jogi szempontú volt, ami felveti azt az igazolásra váró feltételezést, hogy jogszabályok esetén a pragmatikai ekvivalencia követelménye szorosan összefügghet az azonos/nagyon hasonló téma-szerkezettel. A témastruktúra kvalitatív elemzése főként a determinánsok eltérő értelmezése miatt már jelentős eltéréseket mutat, mely összefügghet a célnyelvi szöveg minőségével. (FT6H, Hyland-modell)

4.3. A modellek felvetette módszertani problémák

A KTM-modell elemzéséhez Swales (1990) mozzanatmeghatározásai és meta-nyelvi példái szolgáltak alapul. Külön a módszereket taglaló részekre kidolgozott lépés hiányában ezeket az M3S1B lépéshez soroltuk. Hyland modelljében a „cél” mozzanattal jelöltük a kutatás explicit és implicit célját megfogalmazó lépéseket. A „cél” mozzanat elkülönítése a „termék” és a „módszer” mozzanattól is olykor problematikusnak bizonyult az elemzés során.

A célt Hyland (2004: 66) a kutató vagy a kutatás céljaként határozza meg, azonban nem minden esetben találkozunk explicit célhatározós szerkezetekkel, így olyan kifejezések is, mint „in this article we argue that/review”, és „this paper is a critical engagement” (Hyland 2004: 72) szintén a „cél” mozzanatot valószínűsítették meg, ezeket a KTM-modell az M3S1A vagy 1B lépéséhez sorolta volna.

A „termék” mozzanat megfogalmazása valamelyest tág: „Essentially a product is an outcome, or what the paper achieves” (Hyland 2004: 69). E meghatározás alapján a „cél” mozzanatba sorolt számos, implicit célt kifejező szövegrészt akár „termék”-nek is tekinthetnénk, hiszen a kutatás akkor is elért, létrehozott valamit, ha például megvizsgálta az adott problémát vagy áttekintette a szakirodalmat.

Összességében azokat a szövegrészeket, amelyek az eredmények kinyeréséhez szükséges folyamatot, eljárást írnak le, a „cél” mozzanat körébe soroltuk, és csupán azokat a részeket tekintettük a „termék” megjelenésének, amelyek valamely kutatási folyamat végeredményére utaltak.

A „termék” és „következtetés” elválasztása sokszor interpretáció kérdése. Hiába említi például egy adott szöveg a „kutatás végkövetkeztetés”-ét, ha

a benne foglaltak nem terjednek az adott vizsgálat határain túl, és nem is sugallnak ezen túlmutató általánosításokat – a mozzanatot „termék”-ként és nem „következtetés”-ként értelmezzük.

5. Eredmények

A következőkben az absztraktok retorikai szerkezetét és tulajdonságait a KTM-, majd a Hyland-moddal (2004) elemezve is bemutatjuk, kiemelve a két modellel végzett elemzés különbségeit, mivel a modellek együttes vizsgálata nemcsak árnyalhatja az eredményeket, hanem olyan különbségekhez is vezethet, amelyek nem a vizsgált anyagból, hanem magukból a vizsgálati eszközül választott modellekből is eredhetnek.

A következőkben megvizsgáljuk az absztraktokat alkotó (5.1.) és a korpuszban található lépéseket és a mozzanatok számát és típusát (5.2.), szerkezetét (5.3.), a fordítás erre gyakorolt hatását (5.4.), valamint a lépések és mozzanatok terjedelmét (5.5.), végül pedig a statisztikai elemzés eredményeit mutatjuk be (5.6.).

5.1. Az absztraktokat felépítő lépések száma és típusa

Az absztraktok KTM-modell szerint megállapított lépésszámát (a külön kezelt lépések miatt lépés- és nem mozzanatszámról beszélünk) a 3. táblázat mutatja, az absztraktokat alkotó lépések száma, az egész korpuszt tekintve, 2–7-ig terjed. A „korrigált” lépésszám a korábbiakban (4.1.) taglalt mozzanat-összevonásra (M1 és M2 egyesítése) vonatkozik.

A forrásnyelvi magyar absztraktok 2–5 retorikai lépésből állnak, a leggyakoribb a négy lépésből álló szerkezet. Ha az értékeket korrigáljuk, továbbra is ez marad a leggyakoribb. Az angol célnyelvű absztraktokat 2–4 lépés alkotja,

3. táblázat

Az absztraktok lépéseinek száma (KTM)

HU (FT)			EN (FT)		EN (TTr)	
Lépés-szám	Absz. szám	Korr.	Absz. szám	Korr.	Absz. szám	Korr.
2	2	2	4	4	2	2
3	2	3	1	2	1	3
4	5	4	5	4	4	2
5	1	1	0	0	0	1
6	0	0	0	0	2	1
7	0	0	0	0	1	1

a legtöbb absztrakt ebben a csoportban szintén négy lépést tartalmaz. Az eredeti angol absztraktok szerkezetében több lépést, 2–7-et figyelhetünk meg, a négy a leggyakoribb lépésszám, amely az M1 és M2 mozzanat korábban tárgyalt (1. 1.3.) összevonása után 3-ra módosul.

Hyland modelljével elemezve az absztraktok 1–6 mozzanatot tartalmaznak (1. 4. táblázat). A négy mozzanatból felépülő szerkezet bizonyult a leggyakoribbnak.

4. táblázat

Az absztraktok mozzanatainak száma (HM)

	HU (FT)	EN (FT)	EN (TTr)
<i>Mozzanatszám</i>	<i>Absz. szám</i>	<i>Absz. szám</i>	<i>Absz. szám</i>
1	0	0	1
2	1	1	1
3	2	2	1
4	5	5	4
5	2	1	2
6	0	1	1

Az 5. táblázat mutatja, a korpuszban a KTM-moddal azonosított lépések hány absztraktban jelennek meg. A korrigált M1–M2 mozzanatot, amely a bevezetést fogalmazza meg, az alcsoportok közel azonos számú cikkében találjuk meg. Kifejezett kutatási célt meghatározó lépést (M3S1A) a szövegek mintegy felében azonosíthatunk (a magyar absztraktok 50%-ában, a célnyelvi angol absztraktok 40%-ában, az eredeti angol absztraktok 60%-ában).

A harmadik mozzanat 1B lépése, „A kutatás bejelentése” (Károly 2007), mindhárom csoport összes szövegében jelen van. Az eredményeket (M3S2) a magyar és a fordított angol absztraktok 70%-a, az eredeti angol absztraktok 80%-a tartalmazza.

A Hyland-modellt alkalmazva hasonló képet kapunk (1. 6. táblázat). Bevezető mozzanatot a magyar szövegek 40%-a, a célnyelvi angol absztraktok 30%-a és az eredeti angol csoport fele tartalmaz. A magyar és célnyelvi angol alkorpuszban 9–9 esetben találunk „cél” mozzanatot, szemben az eredeti angol anyaggal, amelyben ez a mozzanat minden absztraktban előfordul. Érdemes megjegyezni, hogy a magyar és célnyelvi angol szövegek 70%-ában találjuk meg a „módszer” mozzanatot, amíg ez az eredeti angol csoport 40%-ában van jelen. E modell segítségével az is kiderül, hogy a magyar és a célnyelvi angol csoportban 3–3, az eredeti angolban négy absztrakt az adott kutatás eredményein túlmutató következtetéseket is levont.

5. táblázat

Az egyes lépéseket tartalmazó absztraktok száma az alkorpuszokban (KTM)

Lépéstípus	HU (FT)	Korrigált	EN (FT)	Korrigált	EN (TTr)	Korrigált
M1S1	1	4	1	3	2	5
M1S2	2		2		2	
M2S1A	1		0		0	
M2S1B	1		1		5	
M3S1A	5	5	4	4	6	6
M3S1B	10	10	10	10	10	10
M3S2	7	7	7	7	8	8
M3S3	1	1	0	0	2	2

6. táblázat

Az egyes mozzanatokot tartalmazó absztraktok száma az alkorpuszokban (HM)

Mozzanattípus	HU (FT)	EN (FT)	EN (TTr)
I	4	3	5
P	9	9	10
M	7	7	4
Pr	7	8	8
C	3	3	4

5.2. A korpuszban található lépések száma és típusa

A korpusz egyes alcsoportjai eltérő számú lépést tartalmaznak mindkét modell szerint elemezve. Az „újranelhasználás” jelensége (Hyland 2004: 69) miatt az egyes retorikai lépéseket tartalmazó cikkek száma nem egyenlő az alkorpuszokban található retorikai lépések összesített számával. A KTM-modellt használva a magyar alkorpuszban 35, a célnyelvi angolban 31, az eredeti angolban 42 lépést különítettünk el (korrekció után rendre 34, 30, 40). A korpuszban azonosított lépések számát és típusát a 7. táblázatban láthatjuk (korrigált adatokat lásd a 6. táblázatban), amely az egyes lépések az adott alkorpusz összes lépéséhez számított arányát is feltünteti.

Mindhárom alkorpuszban a M3S1A, M3S1B, M3S2 lépések, vagyis a kutatás céljának, főbb jegyeinek és eredményeinek bemutatása szerepelt a legnagyobb arányban.

7. táblázat

A korpuszban található lépések típusa és száma

Típus	HU (FT)		EN (FT)		EN (TTr)	
	Lépések száma		Lépések száma		Lépések száma	
M1S1	1	2,86%	1	3,23%	2	4,76%
M1S2	2	5,71%	2	6,45%	2	4,76%
M2S1A	1	2,86%	0	0,00%	0	0,00%
M2S1B	1	2,86%	1	3,23%	5	11,90%
M3S1A	6	17,14%	4	12,90%	8	19,05%
M3S1B	14	40,00%	14	45,16%	15	35,71%
M3S2	9	25,71%	9	29,03%	8	19,05%
M3S3	1	2,86%	0	0,00%	2	4,76%
Össz.	35		31		42	

A korrigált adatok tanúsága szerint feltűnő különbséget észlelünk az egyes csoportok között a „bevezetés” mozzanat alkalmazásának arányában. Az eredeti angol absztraktok 15%-át tette ki az egyesített M1–M2 mozzanat, összesen pedig kilenc idetartozó lépést alkalmaztak, az eredeti angol csoportban az absztraktok fele tartalmazza az M21SB lépést, amely a „kutatási úr”-t (Károly 2007) jelöli meg. Az öt előfordulásból háromszor a lépés az M1S1 lépést – vagyis a téma központi jelentőségét megalapozó lépést – követi, egy alkalommal pedig az M21SB lépés az absztrakt első lépését képzí.

8. táblázat

A korpuszban található mozzanatok típusa és száma (KTM)

	HU (FT)		EN (FT)		EN (TTr)	
	<i>Mozzanatok száma</i>		<i>Mozzanatok száma</i>		<i>Mozzanatok száma</i>	
M1S1						
M1S2	4	11,76%	3	10,00%	6	15,00%
M2S1A						
M2S1B						
M3S1A	6	17,65%	4	13,33%	8	20,00%
M3S1B	14	41,18%	14	46,67%	15	37,50%
M3S2	9	26,47%	9	30,00%	9	22,50%
M3S3	1	2,94%	0	0,00%	2	5,00%

A korpusz mozzanatelemzését – a Hyland-modellt használva – a 9. táblázatban láthatjuk, amelynek eredménye szerint a magyar csoport 38, a célnyelvi angol 39 és az eredeti angol 38 mozzanatot tartalmaz. Mind a három csoport a „cél” mozzanatból tartalmazza a legtöbbet. Ezt követi a „termék” és a „módszer” mozzanata, meg kell említenünk azonban, hogy a „termék” és „következtetés” mozzanat szorosan összetartozik. E szerint az elemzés szerint is az eredeti angol absztraktok helyezték a legnagyobb hangsúlyt a bevezető mozzanatra. A magyar csoporthoz képest a célnyelvi angol absztraktokban több „termék” mozzanatot találunk.

9. táblázat

A korpuszban található mozzanatok típusa és száma (HM)

	HU (FT)		EN (FT)		EN (TTr)	
	<i>Mozzanatok száma</i>		<i>Mozzanatok száma</i>		<i>Mozzanatok száma</i>	
I	4	10,53%	3	7,69%	6	15,79%
P	15	39,47%	14	35,90%	14	36,84%
M	7	18,42%	8	20,51%	6	15,79%
Pr	9	23,68%	11	28,21%	8	21,05%
C	3	7,89%	3	7,69%	4	10,53%
Össz.	38		39		38	

5.3. Az absztraktok mozzanatszerkezete

A következőkben a KTM-modell alkalmazásával kirajzolódott lépésmintázatot ismertetjük (l. 10. táblázat). A mintázatok kinyeréséhez a modell mozzanatainak és lépéseinek módosítására volt szükség, amely a következőképpen történt: M3S1A és M3S1B lépéseket összefoglaló néven (M3) egy mozzanatként értelmeztük, mivel mindkét lépés ugyanazt a funkciót látja el, azzal a különbséggel, hogy a módszereket taglaló szövegrészeket is az M3S1B jelöléssel láttuk el (l. 1.3.). Ezenkívül az M1 és M2 mozzanatok lépéseit szintén összevontuk (M1–M2), mivel, az előbbiekhöz hasonlóan, ugyancsak azonos funkciót töltenek be (a kutatás bevezetését). Továbbá külön mozzanatként értékeltük az M3S2 lépést, mivel szerepe az M3S1-től alapvetően eltér, az eredményeket közli. Az így megállapított mintázatok eloszlását a 10. táblázat szemlélteti.

A magyar és a célnyelvi angol absztraktokban az összevont M3-ra és az eredményeket bemutató M3S2 lépésre alapozó szerkezetek dominálnak, az eredeti angol csoportban a bevezetést megvalósító mozzanattal kezdő szerkezetből annyit találunk, mint az M3-mal kezdőkből.

10. táblázat

Az absztraktok szerkezete (KTM)

Mozzanatszerkezet	HU (FT)	EN (FT)	EN (TTr)
M1–M2–M3–M3S2	1	1	3
M1–M2–M3–M3S2–M3	0	0	1
M1–M2–M3	2	2	1
M3	1	1	1
M3–M1–M2–M3–M3S2	0	0	1
M3–M3S2	4	4	3
M3–M3S2–M3–M3S2	0	2	0
M3–M3S2–M3–M3S2–M1–M2	1	0	0
M3S2–M3–M3S2	1	0	0

A KTM-modellben kialakult kilenc mintázattal ellentétben Hyland modelljét alkalmazva 19 szerkezeti mintázatot különíthetünk el a korpuszban. Ennek okát főleg az önálló „módszer” mozzanatban kereshetjük, ugyan a következtetések szétválasztása a „termék” mozzanattól is újabb szerkezettypusokat

eredményezett. A szerkezetek sokféleségéből következően jellemző mintázatokról nem beszélhetünk, azonban azt megállapíthatjuk a mozzanatok újrahasonosítását figyelembe véve, hogy az eredeti angol absztraktok több „bevezető” mozzanattal kezdődő szöveget tartalmaznak a másik két csoportnál, ezek között az I-P-Pr(-C) tekinthető a leggyakoribbnak 4 előfordulással. A magyar absztraktok szerkezetének törzsét a „cél”, „módszer” és „termék” mozzanat variációi adták.

11. táblázat

Az absztraktok szerkezete (HM)

Mozzanatszerkezet	HU (FT)	EN (FT)	EN (TTr)
I-M-P	1	0	0
I-P	0	0	1
I-P-Pr	0	0	1
I-P-Pr-C	1	1	3
I-P-M-P	1	1	0
I-Pr-M-P	0	1	0
P	0	0	1
P-I-M-P-Pr	0	0	1
P-Pr	1	1	0
P-Pr-P-Pr	0	1	0
P-Pr-P-Pr-I	1	0	0
P-M-P	1	1	0
P-M-P-M-Pr	0	0	1
P-M-P-M-P-Pr	0	0	1
P-M-P-Pr	2	0	0
P-M-P-Pr-C	1	1	0
P-M-P-Pr-M-Pr	0	1	0
P-M-Pr	0	1	0
Pr-M-Pr-C	1	1	1

5.4. A forrás- és célszövegek szerkezete

Érdeemes azt is megvizsgálunk, hogy a célnyelvi absztraktok szerkezete hogyan változott a forrásnyelviekéhez képest. A 2–3. ábra mutatja az egyes magyar és célnyelvi angol absztraktok felépítését. Az absztraktok szerkezete hat alkalommal változatlan maradt, három szöveg törölt összesen négy lépést, egy pedig betoldást hajtott végre.

2. ábra

A forrásnyelvi magyar absztraktok lépésszerkezete (KTM)

(1)	M3S1B	M3S1A	M3S1B	M3S2	
(2)	M3S1A	M3S1B			
(3)	M1S2	M3S1B	M3S3	M3S1B	
(4)	M3S1B	M3S2	M3S1B	M3S2	M2S1A
(5)	M3S1B	M3S1A	M3S2		
(6)	M3S1B	M3S1A	M3S1B	M3S2	
(7)	M1S2	M3S1B			
(8)	M3S2	M3S1B	M3S2		
(9)	M1S1	M2S1B	M3S1B	M3S2	
(10)	M3S1A	M3S1B	M3S1A	M3S2	

3. ábra

A célnyelvi angol absztraktok lépésszerkezete (KTM)

(1)	M3S1B	M3S1A	M3S1B	M3S2	
(2)	M3S1A	M3S1B			
(3)	M1S2	M3S1B	törlés (M3S3)	törlés (M3S1B)	
(4)	M3S1B	M3S2	M3S1B	M3S2	törlés (M2S1A)
(5)	M3S1B	törlés	M3S2		
(6)	M3S1B	M3S1A	M3S1B	M3S2	
(7)	M1S2	M3S1B			
(8)	M3S1B (beszúrás)	M3S2	M3S1B	M3S2	
(9)	M1S1	M2S1B	M3S1B	M3S2	
(10)	M3S1A	M3S1B	törlés (M3S1A)	M3S2	

4. ábra

A forrásnyelvi magyar absztraktok lépésszerkezete (HM)

(1)	P	M	P	Pr	C
(2)	P	M	P		
(3)	I	P	M	P	
(4)	P	Pr	P	Pr	I
(5)	P	M	P	Pr	
(6)	P	M	P	Pr	
(7)	I	M	P		
(8)	Pr	M	Pr	C	
(9)	I	P	Pr	C	
(10)	P	Pr			

5. ábra

A célnyelvi angol absztraktok lépésszerkezete (HM)

(1)	P	M	P	Pr	C	
(2)	P	M	P			
(3)	I	Pr	M	P		
(4)	P	Pr	P	Pr	törlés: I	
(5)	P	M	törlés: P	Pr		
(6)	P	M	P	Pr	beszúrás: M	Pr
(7)	I	beszúrás: P	M	P		
(8)	Pr	M	Pr	C		
(9)	I	P	Pr	C		
(10)	P	Pr				

A magyar és célnyelvi angol csoport szövegeinek szerkezetét, a Hyland-moddal elemezve, a 4. és 5. ábra mutatja. Ezt a modellt alkalmazva két törlést, két beszúrást és egy mozzanat típusának módosulását (l. részletesen 5. ábra) figyelhetjük meg. Mivel Hyland modellje nem választja szét a „cél” mozzanat különböző megvalósulásait, ahogy a KTM-modell teszi (M3S1A, M3S1B), a 10. szöveg szerkezetében végbement változást ez a modell nem érzékelteti (4–5. ábra).

5.5. A korpusz mozzanatainak, lépéseinek terjedelme

A lépések számán kívül ezek szószámában mért terjedelme is árulkodik az absztraktokban betöltött szerepükről, jelentőségükről. A 12. táblázat az egyes lépések összesített szószámát és a korpusz egészéhez viszonyított arányát ábrázolja (a korrigált M1–M2 mozzanat adataihoz l. a 13. táblázatot). Az angol eredeti absztraktok bevezetést megvalósító mozzanatának terjedelme, a szószámot tekintve, majdnem két és félszerese a célnyelvi angol absztraktokénak, amely megközelítőleg 10%-kal kevesebb szót tartalmaz a magyar forrásnyelvi csoportnál, és meghaladja a tanulmány céljára utaló M3S1A arányát is. A kutatási úrt megjelölő M2S1B lépés az eredeti angol szövegekben a magyar csoporthoz viszonyítva mintegy 5 és félszer, a fordított angol absztraktokhoz képest 7-szer több szóban valósult meg. Az eredmények ismertetése viszont az angol eredeti alkorpuszban rövidebb terjedelemre szorítkozott, az összesített szószám 28%-át téve ki, ellenben a másik két csoport 40%-ot meghaladó arányával.

12. táblázat

A lépések terjedelme és aránya a korpuszban (KTM)

Lépés	HU (FT)		EN (FT)		EN (TTr)	
	Szószám	<i>A korpusz arányában</i>	Szószám	<i>A korpusz arányában</i>	Szószám	<i>A korpusz arányában</i>
M1S1	9	0,61%	10	0,60%	46	2,85%
M1S2	50	3,38%	64	3,83%	62	3,84%
M2S1A	18	1,22%	0	0,00%	0	0,00%
M2S1B	25	1,69%	18	1,08%	132	8,18%
M3S1A	173	11,70%	131	7,83%	232	14,37%
M3S1B	533	36,04%	742	44,38%	667	41,33%
M3S2	667	45,10%	707	42,28%	458	28,38%
M3S3	4	0,27%	0	0,00%	17	1,05%
Össz. szó	1497		1672		1614	

Ha a fentieket összehasonlítjuk a Hyland-moddal végzett elemzéssel (l. 14. táblázat), igen hasonló képet kapunk, az összevont M1–M2 mozzanat megfelel a Hyland-modell „bevezető” mozzanatának. Ezen modell „cél” mozzanata felöleli az M3S1A-lépést és az M3S1B egy részét, hiszen ez utóbbi a Hyland-modell módszerek lépését is magában foglalja. A „termék” és „következtetés” mozzanatok az M3S2 lépéssel hozhatók összefüggésbe, figyelembe véve, hogy a KTM-modell a tanulmány felépítésére utaló lépése (M3S3) Hyland modelljében nem különül el, ezért az éppen ezt az utalást tartalmazó lépésbe számít

13. táblázat

A korrigált lépések terjedelme és aránya a korpuszban

Lépés	HU (FT)		EN (FT)		EN (TTr)	
	Szószám	A korpusz arányában	Szószám	A korpusz arányában	Szószám	A korpusz arányában
M1S1	102	6,90%	92	5,51%	240	14,87%
M1S2						
M2S1A						
M2S1B						

bele. Hyland modelljében is világosan megfigyelhető az eredeti angol csoport „bevezető” mozzanatára fektetett hangsúly, szemben a magyar és célnyelvi angol csoporttal. A többi mozzanat tekintetében azonban más képet mutat.

A módszerek különválasztásával csökkent a célt kifejező mozzanat nagysága, egyszersmind egy kisebb terjedelmű „módszer” mozzanatot eredményezve. A módszerek kifejtettségének változásának megfigyelését a KTM-modell nem tette volna lehetővé, Hyland modellje azonban a mozzanat növekedését jelzi a magyar és fordított absztraktok között, és kitűnik az is, hogy az eredeti angol csoport szentelte a legnagyobb szószámot a korpuszban e mozzanathoz. Szükségesnek tartottuk a Hyland-modell „termék” és „következtetés” mozzanatának egységét érzékeltetni, egyrészt azért, mert ennek révén vethető össze a KTM-modell M3S2 lépésével, másrészt azért, mert a „termék” és „következtetés” megkülönböztetése sok esetben jelentésbeli árnyalatokon múlik (l. 1.3., 3.1. módszerek). Ugyanakkor, a két mozzanatot külön kezelve, kisebb eltérések tűnnek ki az egyes alcsoportok között, a magyar absztraktok „következtetés”

14. táblázat

A lépések terjedelme és aránya a korpuszban (HM)

Lépés	HU (FT)		EN (FT)		EN (TTr)	
	Szószám	A korpusz arányában	Szószám	A korpusz arányában	Szószám	A korpusz arányában
I	102	6,90%	92	5,50%	240	14,87%
P	631	42,66%	600	35,89%	700	43,37%
M	79	5,34%	194	11,60%	211	13,07%
Pr	591	39,96%	704	42,11%	370	22,92%
C	76	5,14%	82	4,90%	93	5,76%
Össz. szó	1479		1672		1614	

mozzanata éri el a legnagyobb szószámot és az alcsoport egészéhez mért arányt. Amíg a KTM-moddal elemezve a szövegeket mindhárom csoportban, viszonylag egységesen – az eredeti angol absztraktokat leszámítva, amelyekben az összevont „bevezető” mozzanat nagyobb szószámot ért el a többi csoportnál – a harmadik mozzanatba tartozó M3S1A, M3S1B és M3S2 lépés tette ki a korpusz legnagyobb részét, addig a Hyland-modell kevésbé egységes képet rajzol. Ennek értelmében a „bevezető” mozzanat a magyar forrásnyelvi szövegek körében is a legnagyobb terjedelmű mozzanatok közé lépett (megközelítőleg 7%), ugyan továbbra is kisebb szószámmal és arányban, mint az eredeti angol csoportban.

5.6. Az alkorpuszok Hyland-modell szerint megállapított mozzanatainak terjedelmében mért eltérések statisztikai vizsgálata

A KTM-modell korábban jelzett hiányosságát szem előtt tartva (a módszerek leírását az M3S1B lépésbe kell sorolnunk), továbbá azt, hogy a Hyland-modell

15. táblázat

*A mozzanatok számának statisztikai vizsgálata az alkorpuszok között (HM (szignifikanciaszint: * $p < 0,05$))*

	HU (FT) – EN (FT)		EN (FT) – EN (TTr)	
	I		I	
Átlag (szószám)	0,4	0,3	0,3	0,6
t-érték	1		-1,406	
p-érték	0,172		0,097	
	P		P	
Átlag (szószám)	1,5	1,4	1,4	1,4
t-érték	0,557		0	
p-érték	0,296		0,5	
	M		M	
Átlag (szószám)	0,7	0,8	0,8	0,6
t-érték	-1		0,802	
p-érték	0,17		0,222	
	Pr		Pr	
Átlag (szószám)	0,9	1,1	1,1	0,7
t-érték	-1,5		1,309	
p-érték	0,084		0,111	
	C		C	
Átlag (szószám)			0,3	0,4
t-érték	Megegyező eloszlás		-0,557	
p-érték			0,296	

16. táblázat

A mozzanatok terjedelmének statisztikai vizsgálata az alkorpuszok között (HM)
(szignifikanciaszint: * $p < 0,05$)

	HU (FT) – EN (FT)		EN (FT) – EN (TTr)	
	I		I	
Átlag (szószám)	10,2	9,2	9,2	24
t-érték	0,395		-1,529	
p-érték	0,351		0,08	
	P		P	
Átlag (szószám)	63,1	66,667	60	70
t-érték	0,5		-0,526	
p-érték	0,315		0,306	
	M		M	
Átlag (szószám)	7,9	19,4	19,4	21,1
t-érték	-2,487		-0,117	
p-érték	0,017*		0,455	
	Pr		Pr	
Átlag (szószám)	59,1	70,4	70,4	37
t-érték	-1,889		1,75	
p-érték	0,05		0,057	
	C		C	
Átlag (szószám)	7,6	8,2	8,2	9,3
t-érték	-0,301		-0,259	
p-érték	0,385		0,401	

alkalmazva a „módszer” mozzanatban szignifikáns eltérést figyelhettünk meg a magyar és célnyelvi angol csoportok között, valamint azt, hogy ha az M3S1B lépést erre nézve korigálnánk, akkor az M3S1A lépéssel megegyező funkciójú mozzanatot kapnánk, tehát ezeket összeadva, a Hyland-modell „cél” mozzanataival megegyező szerepű mozzanat keletkezne – ezen a ponton pedig lényegében már a Hyland-modell egy változatával dolgoznánk –, az alkorpuszok egyes absztraktjaira vonatkozó összesített statisztikai vizsgálatot a Hyland-modellt alkalmazva végeztük el és közöljük az alábbi, 15. és 16. táblázatban.

A mozzanatok alkorpuszokban mért eloszlásában nem tapasztalunk számottevő különbséget. A mozzanatok terjedelmét tekintve azonban, ugyan egyedül a módszerek mozzanat esetében, a vizsgálat szignifikáns eltérést mutatott ki a magyar és angol célnyelvi alkorpuszban. A mért érték több esetben (l. „termék” és „cél” mozzanata) megközelítette a szignifikanciaszintet.

6. Következtetés

6.1. Hipotézisvizsgálat

Következtetésképp elmondhatjuk, hogy a korpusz alcsoportjai között nem tapasztaltunk lényegi különbséget a mozzanatok eloszlását és terjedelmét tekintve, és bár a magyar és célnyelvi angol csoport szószáma szignifikáns terjedelmi eltérést mutatott, a retorikai mozzanatszerkezet terjedelmi tulajdonságait tekintve csupán a „módszer” mozzanat esetében beszélhetünk szignifikáns eltérésről, bár több mozzanat is megközelítette a szignifikanciahatárt (l. 16. táblázat).

A magyar és angol célnyelvi absztraktok szerkezetének hasonlóságára vonatkozó 1. hipotézis igazolódott. Továbbá a célnyelvi és az eredeti angol absztraktok szerkezetében sem tapasztaltunk statisztikailag jelentős különbséget, ezért a 2. hipotézis is igazolódott, amely a célnyelvi és eredeti angol absztraktok mozzanatszerkezetének hasonlóságát mondta ki. Nem igazolódott a 3. hipotézis, amely a magyar és célnyelvi angol mozzanatszerkezet terjedelmi aspektusának lényeges különbségével számolt, mivel csak egy mozzanat („módszerek”) esetében volt erre példa. A 4. hipotézis, amely értelmében a mozzanatok terjedelmében a célnyelvi és eredeti angol nyelvű absztraktok csoportját összehasonlítva nem találunk szignifikáns eltérést, igazolódott.

A kis korpuszon végzett kvantitatív és kvalitatív vizsgálat nem mutatott ki lényeges eltérést a különböző absztraktok (forrásnyelvi magyar, célnyelvi angol, eredeti angol) retorikai mozzanatszerkezetében, az egyes mozzanatok és lépések statisztikailag nem szignifikáns eltéréseit viszont tanulságos lehet közelebb-ről szemügyre venni, hiszen ezek a kis korpuszon tapasztalt statisztikailag nem szignifikáns különbségek nagyobb, reprezentatív korpuszon vizsgálva akár jelentős eltérésekre is utalhatnak. Az absztrakt sikeres promóciós használatához kimerítőbb ismeretekre van szükségünk a magyar és magyar szerzők angol nyelvű absztraktjainak retorikai szerkezetét illetően.

6.2. Az egyes lépések, mozzanatok szintjén észlelt különbségek

Többször utaltunk rá, hogy az eredeti angol absztraktok csoportja több lépésben és szóban valósította meg a „bevezető” mozzanatot (l. 5–9., 12–14. táblázatot). A KTM-modellt alkalmazva pedig azt látjuk, hogy az öt „bevezető” mozzanatot tartalmazó absztraktból négy az M1S1 és M2S1B lépések együttesével nyitja a szöveget, ezenkívül pedig még két kutatási úrt megjelölő M2S1B lépést találunk az alkorpuszban. Ezt összehasonlítva a magyar és célnyelvi angol csoporttal, amelyekben 1-1 M2S1B lépést figyelhetünk meg, mindkét esetben az M1S1 lépést követve, arra következtethetünk, hogy a *The Translator*ból származó absztraktok nagyobb hangsúlyt fektettek a kutatási téma kijelölésére és a bemutatott tanulmány jelentőségnek megalapozására. Ez mutathatná azt, hogy ez utóbbi csoport az absztraktot nagyobb mértékben kezeli, Hyland (2004) kifejezésével élve, promóciós műfajként. A korpusz méretéből adódóan azonban nem vonhatunk le általánosításokat.

Megfigyelhettük azt is, hogy a célnyelvi angol absztraktok a „módszer”-t és a „következtetés”-t magasabb szószámban fogalmazták meg a magyar eredeti absztraktokhoz képest, ami érdekes eredmény, figyelembe véve, hogy a hazai folyóirat célközönsége vélhetőleg továbbra is a magyar absztraktot olvassa elsődlegesen. Ebből gondolhatnánk arra – tekintettel a „bevezető” mozzanatok szószámának csökkenésére –, hogy a fordított absztraktok az eredményekre és a használt módszerekre helyezik a hangsúlyt, és ezzel kívánják közvetíteni az olvasónak a tanulmány fontosságát, a szerzők kutatói kompetenciáját. Hyland (2004) is többször kiemeli az eredmények fontosságát mind az olvasók érdeklődésének felkeltésében, mind a kutató kompetenciájának bizonyításában és a kutatás hasznosságának megalapozásában. Feltűnik továbbá az is, hogy az eredeti angol csoport eredményeket ismertető mozzanata a másik két alkorpuszhoz képest kevesebb szót tartalmazott. Ezen eredmények értékelésekor figyelembe kell vennünk, hogy ugyan a korpuszt hasonló témájú és módszereket alkalmazó szövegekből válogattuk (l. függelék), a különbségek a kis korpusz anyagának aránytalanságából is adódhatnak.

7. A modellek összehasonlítása

Mint korábban láttuk, a KTM-modell esetében az M1 és M2 mozzanat egyesítésére volt szükség, hogy egymással szemléletesebben összehasonlíthassuk az adatokat, arra a megfigyelésre alapozva, hogy e két mozzanat funkciója lényegesen nem tér el egymástól. Az így keletkező egyesített M1–M2 bevezetést megvalósító mozzanat pedig összevethető Hyland „bevezető” mozzanatával.

A KTM-modell harmadik mozzanatának két lépését (M3S1A, M3S1B) szintén összevonhatnánk és megfeleltethetnénk Hyland „cél” mozzanatával, azzal a kitételrel, hogy az elemzés során a módszerekre utaló részeket is az M3S1B lépéshez soroltuk. Itt megemlítendő, hogy a KTM-modell M3S1B lépése volt az, amelyhez a nehezen osztályozható lépéseket legtöbbször soroltuk. Ebből a szempontból Hyland modelljéből a „cél” mozzanat felel meg ennek a lépésnek. Mint utaltunk rá, hasznosnak bizonyult a „módszer” mozzanat különválasztása Hyland modelljében, amely szignifikáns különbség regisztrálására volt képes. A KTM-modellben a módszerek is az M3S1B alá tartoznak, ezért az M3S1A és MS1B lépéseket, mint láttuk (3.2, 3.5.), csak akkor vethetjük össze Hyland rendszerének „cél” mozzanatával, ha erre korrigálunk. A Hyland-modell „cél” lépése ezek után megegyezik az M3S1A és MS1B lépésekkel, amelyekről elmondhatjuk, hogy explicit és implicit kutatási célt fogalmaznak meg. A KTM-modell M3S2 lépése megegyezik Hyland „termék” és „következtetés” mozzanatával, ennek kapcsán arra kell figyelemmel lennünk, hogy Hyland „következtetés” mozzanata is lényegében eredményeket fogalmaz meg, a kettő között a különbség jelentésbeli, amelyet sokszor nehéz elhatárolni. Összességében megállapíthatjuk, hogy a tanulmányok bevezetőjére kidolgozott Swales-féle KTM-modell, kisebb korrekciókkal, megfeleltethető Hyland absztraktokra kidolgozott modelljével. Ez a műfajcsomagok (Samraj 2005) kutatásának szükségességét, a műfajok összefüggését jelzi.

7.1. A modellek továbbfejlesztése

Hyland (2004) „módszer” mozzanatának elkülönítése a „cél” mozzanattól nem várt nehézségeket okozott. Hyland (2004: 68) maga is beszél beékelte mozzanatokról, erre a következő példát adja:

- (3) // (METHOD) To study the expression of ALDHs in plants we isolated and characterized a cDNA coding for a putative mitochondrial ALDH (TobAldh2A) in *Nicotiana tabacum*.

Az (3) példát Hyland (2004) „módszer” mozzanatként jelöli meg, és megemlíti, hogy a „cél” mozzanat ebbe van beágyazva. Ennek ellenére a részletet nem bontotta két mozzanatra. Vessük össze ezzel a következő (4) példát (Hyland 2004: 69):

- (4) // (PURPOSE) This article outlines the author’s proposals for how to remedy the problem, // (PRODUCT) giving an initial outline and an analysis of the current state of handicapped people in China.

A (4) példát az elemzés két mozzanatra osztotta. Ez felveti a kérdést, mi alapján döntjük el, hogy két mozzanatról vagy egy mozzanatra egy másikba való beágyazódásáról van-e szó. A jelen kutatás lehetőség szerint felbontotta a beékelte mozzanatokot, és az első példát a következőképpen osztotta volna fel:

- (5) // (PURPOSE) To study the expression of ALDHs in plants // (METHOD) we isolated and characterized a cDNA coding for a putative mitochondrial ALDH (TobAldh2A) in *Nicotiana tabacum*.

A vizsgált korpuszból származó (6) és (7) példa azt szemlélteti, hogy a fordítás miatt megváltozhat a mozzanatok értelmezése. A (6) magyar példában a „módszer” megjelenítése nem tűnt elég hangsúlyosnak ahhoz, hogy önállóan kezeljük, az angol célnyelvi változatban (7) viszont az *on the other hand* adverbális kötőszó (Halliday és Matthiessen 2014: 612) kitételével, aminek célja, hogy szembeállítsa a kvantitatív és kvalitatív megközelítésű elemzés eltérő eredményeit (ez esetben a kvantitatív vizsgálat nem állapított meg számottevő különbséget), a „módszer” ismertetése önálló mozzanattá vált.

- (6) (PRODUCT) A témastruktúra kvalitatív elemzése főként a determinánsok eltérő értelmezése miatt már jelentős eltéréseket mutat, mely összefügghet a célnyelvi szöveg minőségével. (FTH6)
- (7) (METHOD) On the other hand, the qualitative analysis of the topical structure of the two texts // (PRODUCT) displays some considerable differences owing to the divergent interpretation of determinants, which can possibly relate to the quality of the target text. (FTE6)

Az efféle beékel, beágyazott mozzanatok megbízható elemzéséhez területi és szerkezeti korlátok megszabására van szükség. A KTM-modellt alkalmazva, mivel ez nem különíti el „módszer” mozzanatot, az egész részletet az M3S2, tehát eredmények megvalósulásaként értelmeztük, és a részletnek módszerre vonatkozó részét nem tekintettük az M3S1B lépés megjelenésének.

A lépések és mozzanatok közti eligazodást az egyes retorikai egységek metanyelvének feltárása is segítené.

8. Összefoglalás

Az eredmények alapján összegzésképp elmondhatjuk, hogy a kis korpuszon végzett retorikaiszerkezet-elemzés nem mutatott szignifikáns eltérést sem a magyar és magyarról angolra fordított, sem pedig a fordított és eredeti angol absztraktok között, annak ellenére, hogy a magyar és az angolra fordított absztraktok szószámában szignifikáns különbséget észleltünk. Ennek ellenére meg kell azonban jegyeznünk, hogy a „bevezetés” mozzanata hangsúlyosabbnak mutatkozott az eredeti angol absztraktokban, szemben a magyar folyóiratból származó magyar és angol szövegekkel. Mivel a „bevezető” mozzanat nagyban hozzájárulhat a kutatás megfelelő pozicionáláshoz a nemzetközi kutatásban és szakirodalomban, e mozzanat használatát különösen érdemes lenne további kutatásokban elemezni. Ezenkívül megfigyelhettük a fordított angol absztraktokban a „módszerek” és az „eredmények” mozzanatok szószámának növekedését a magyar absztraktokhoz képest.

A jelen tanulmány a kétféle modell együttes használatának révén összevethette a széles körűen használt KTM-modell és Hyland (2004) modelljének eredményeit – így a két modell alkalmazhatóságát az absztrakt műfajának esetében. Míg mindkét modell jól használhatónak bizonyult, a KTM-modell bizonyos módosításokra szorult, hogy a vele nyert eredményeket szemléletessé, illetve a Hyland-moddellel összehasonlíthatóvá tehessek.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a KTM két „bevezető” mozzanatát egy mozzanattá vonhatjuk össze, azonban ezen mozzanatok különböző lépéseit érdemes külön kezelni, vagy legalábbis utalni rájuk – amire a Hyland-modellben nincs lehetőség –, mivel képesek voltak különbségek regisztrálására a „bevezető” mozzanat megvalósításában, és így az adott kutatás helyének kijelölésében az adott tudományos területen. Az absztraktokat tekintve a KTM-modell harmadik mozzanatának a kutatást bejelentő két lépését elkülöníteni nem jár előnnyel az elemzés részletességét tekintve, valamint önálló „módszer” mozzanat hiányában az M3S1B lépés nyelte el az ide vonatkozó részeket.

Ebből kifolyólag az elemzés alapján az absztraktok elemzésére legjobban Hyland modellje felelhet meg, kiegészítve a KTM „bevezető” mozzanatának (M1–M2) a tanulmány elhelyezését árnyaló lépéseivel. Továbbá, a módszereket tekintve, az egyes mozzanatok és lépések szószámának mérése igen hasznosnak bizonyult, és olyan különbségeket világított meg, amelyek rejtve maradtak volna, ha csupán a mozzanatok és lépések számát vizsgáljuk.

Irodalom

- Árvey, A., Tankó, Gy. 2004. A Contrastive Analysis of English and Hungarian Theoretical Research Article Introductions. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* Vol. 42. No. 1. 71–100.
- Belcher, D. 2014. What We Need and Don't Need Intercultural Rhetoric for: A Retrospective and Prospective Look at an Evolving Research Area. *Journal of Second Language Writing* Vol. 25. No. 1. 59–67.
- Bennett, K. 2009. English academic style manuals: A survey. *Journal of English for Academic Purposes* Vol. 8. No. 1. 43–54.
- Bennett, K. 2013. English as a Lingua Franca in Academia: Combating Epistemicide through Translator Training. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 7. No. 2. 169–193.
- Bhatia, V. K. 1993. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman.
- Connor, U. 2004. Intercultural rhetoric research: Beyond texts. *Journal of English for Academic Purposes* Vol. 3. No. 4. 291–304.
- Futász, R. 2006. Analysis of theoretical research article introductions written by undergraduate students: a genre-based approach. *Acta Linguistica Hungarica* Vol. 53. No. 2–3. 97–116.
- Halliday, M. A. K., Matthiessen, Ch. M. I. M. 2014. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. Fourth Edition. London: Routledge.
- House, J. 2013. English as a Lingua Franca and Translation. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 7. No. 2. 279–298.
- Hyland, K. 2004. *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hyland, K. 2012. Welcome to the Machine: Thoughts on Writing for Scholarly Publication. *Journal of Second Language Teaching and Research* Vol. 1. No. 1. 58–68.
- Jenkins, J. 2007. *English as a Lingua Franca: Attitude and Identity*. Oxford Applied Linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- Kaplan, R. B., Cantor, S., Hagstrom, C., Kamhi-Stein, L. D., Shiotani, Y., Boyd Zimmerman, Ch. 1994. On abstract writing. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse* Vol. 14. No. 3. 401–426.
- Károly, K. 2006. The rhetorical move structure of English academic discourse. A comparative analysis of expert and EFL student writing. In: Heltai, P. (szerk.) *A XVI. Országos MANYE Kongresszus előadásainak gyűjteményes kiadása*. Gödöllő: Szent István Egyetem, GTK.
- Károly, K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly, K. 2009. Author identity in English academic discourse: A comparison of expert and Hungarian EFL student writing. *Acta Linguistica Hungarica* Vol. 56. No. 1. 1–22.
- Károly, K. 2014. *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kontráné Hegybiró E., Cszér K. 2011. Az angol mint lingua franca a szaknyelvet tanuló egyetemisták gondolkodásában. *Modern Nyelvoktatás* 17. évf. 2–3. szám. 9–25.
- Lorés, R. 2004. On RA abstracts: from rhetorical structure to thematic organisation. *English for Specific Purposes* Vol. 23. No. 3. 280–302.
- Márta A. 2004a. A kivonat mint önálló műfaj. *Modern Filológiai Közlemények* 6. évf. 2. szám. 37–56.

- Márta, A. 2004b. *Előadás-kivonatok műfaji jellemzői magyar–angol összevetésben*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE. Kézirat.
- Neumayer D. 2009. Tudományos közlemények a fizikában: műfaj alapú vizsgálat. In: Váradi T. (szerk.) *III. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 109–122.
- Neumayer D. 2014. Kulturális különbségek a tudományos cikkek szerkezetében. *Fordítástudomány* 16. évf. 2. szám. 37–54.
- Pisanski Peterlin, A. 2013. Attitudes towards English as an Academic *Lingua Franca* in Translation. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 7. No. 2. 195–216.
- Pisanski Peterlin, A. 2014. Academic discourse in translation: Trainee translators' performance, experience and perception of rhetorical conventions. *English for Specific Purposes* Vol. 36. No. 1. 60–73.
- Samraj, B. 2002a. Disciplinary variation in abstracts: The case of Wildlife Behaviour and Conservation Biology. In: Flowerdew, J. (ed.) *Academic Discourse*. London: Pearson. 40–56.
- Samraj, B. 2002b. Introductions in research articles: Variations across disciplines. *English for Specific Purposes* Vol. 21. No. 1. 1–17.
- Samraj, B. 2005. An Exploration of a Genre Set: Research Article Abstracts and Introductions in Two Disciplines. *English for Specific Purposes* Vol. 24. No. 2. 141–156.
- Swales, J. M. 1990. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taviano, S. 2013. English as a *Lingua Franca* and Translation: Implications for Translator and Interpreter Education. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 7. No. 2. 155–167.
- Tirkkonen-Condit, S. 2001. EU Project Proposals as Hybrid Texts: Observations from a Finnish Research Project. *Across Languages and Cultures* Vol. 2. No. 2. 261–264.

Források

A következőkben a magyar és a célnyelvi angol, valamint az eredeti angol korpusz forrását, a kutatás fajtáját (EM = empirikus, EL = elmélet) és központi témáját (esetleg módszerét) (szny = szövegnyelvészet, okt = fordításoktatás, av = audiovizuális, min = fordítási minőség, irod = irodalom, korp = korpuszalapú, stíl = stílus) adjuk meg.

Fordítástudomány korpusz

- Albert S. 2012. Az Anna Karenina magyar fordításairól. 14. évf. 2. sz. 80–92. (EM, irod)
- Boldog Gy. 2009. Célközönség és fordítói stratégiák (Esettanulmány). *Fordítástudomány* 11. évf. 1. sz. 84–100. (EM, irod, stíl)
- Dróth J. 2011. A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány* 13. évf. 2. sz. 5–36. (EM, min, okt)
- Farkas I. 2011. Egy uniós irányelv témastruktúrája. *Fordítástudomány* 1: 40–57. (EM, szny)
- Károly K., Ábrányi H., Kovalik Deák Sz., Laszkács Á., Mészáros A. É., Seresi M., 2012. Szövegkohézió és sajtófordítás: Kohéziós eltolódások a hírszövegek magyar–angol fordításában. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. sz. 30–67. (EM, szny)

- Makkos A. 2010. Szöveggrammatikai eszközök fordítása és alkalmazása nyelvvizsgálók fordításaiban. *Fordítástudomány* 12. évf. 2. sz. 96–121. (EM, szny)
- Nagy J. 2012. A funkcionális mondatperspektíva fogalmának felhasználása a fordításkutatásban. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. sz. 68–79. (EL, szny)
- Polcz K. 2009. Oh my God! – Ó, te jó ég! Vallási tartalmú indulatszók és indulati kifejezések az angol nyelvű filmszövegek magyar fordításában. *Fordítástudomány* 11. évf. 2. sz. 36–55. (EM, av)
- Reményi A. Á. 2010. Kollokációk korpuszalapú vizsgálata. *Fordítástudomány* 12. évf. 2. sz. 67–95. (EM, korp)
- Sermann E. 2011. A terminológiai szabványosítás szerepe a lokalizáció folyamatában. *Fordítástudomány* 13. évf. 2. sz. 72–87. (EM-EL, term)

The Translator korpusz

- Bowker, L. 2000. A Corpus-Based Approach to Evaluating Student Translations. *The Translator* Vol. 6. No. 2. 183–210. (EM, korp, okt, min)
- Brunette, L. 2000. Toward a Terminology for Translation Quality Assessment: A Comparison of TQA Practices. *The Translator* Vol. 6. No. 2. 169–182. (EL, term, min)
- Colina, S. 2008. Translation Quality Evaluation: Empirical Evidence for a Functional-ist Approach. *The Translator* Vol. 14. No. 1. 97–134. (EM, EL, min)
- Di Giovanni, E. 2003. Cultural Otherness and Global Communication in Walt Disney Films at the Turn of the Century. *The Translator* Vol. 9. No. 2. 207–223. (EM, av)
- Guillot, M–N. 2010. Film Subtitles from a Cross-cultural Pragmatics Perspective: Issues of Linguistic and Cultural Representation. *The Translator* Vol. 16. No. 1. 67–92. (EM, av)
- Károly, K. 2013. Translating Rhetoric. Relational Propositional Shifts in Hungarian-English Translations of News Stories. *The Translator* Vol. 19. No. 2. 245–273. (EM, szny)
- Lauscher, S. 2000. Translation Quality Assessment: Where Can Theory and Practice Meet? *The Translator* Vol. 6. No. 2. 149–168. (EL, EM, min)
- Mackintosh, F. J. 2010. Alejandra Pizarnik as Translator. *The Translator* Vol. 16. No. 1. 43–66. (EM,) (irod)
- Rogers, M. 2003. Structuring Information in English: A Specialist Translation Perspective on Sentence Beginnings. *The Translator* Vol. 12. No. 1. 29–64. (EM, szny)
- Saldanha, G. 2011. Translator Style: Methodological Considerations. *The Translator* Vol. 17. No. 1. 25–50. (EL, stíl)

Frazeológia – az emberi világkép tükrözője
A Modern Filológiai Társaság Konferenciája
(ELTE BTK, Budapest, 2015. június 24)

Seres Nóra

E-mail: noraseres@freemail.hu

Idén 2015. június 24-én került sor a Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társaságának nyári konferenciájára. A konferencia idei témája „**Frazeológia – az emberi világkép tükrözője**”. A konferencia két részből állt, egy délelőtti és egy délutáni ülésből, az előadások magas száma miatt (27) 15 perc jutott az előadóknak. A konferenciát Dezső Tamás, az ELTE BTK leköszönő dékánja nyitotta meg, majd Nyomárkay István akadémikus, az MFT elnöke, átadta a *Pro Neophilologia in Hungaria* érdemérmét, melyet 2015-ben Ráduly Zsuzsanna, az ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet Lengyel Filológiai Tanszékének docense vehetett át.

Az első előadó a frissen kitüntetett **Ráduly Zsuzsanna** volt. *A barát és barátság fogalma a magyar és a lengyel frazeológiában* című előadásában a barát és a barátság fogalmát járta körbe, először a frazeológiai szótár értelmezése, majd különböző szókapcsolatok segítségével. Több szólást hozott példaként, melyekben a barát, illetve a barátság pozitív vagy negatív értéként jelenik meg. (*A jó barát drágább az aranynál. Ritka madár a jó barát. Borbarát van, de bajbarát nincs. Adj kölcsön, oda a barátság. Új barátért el ne hagyd a régit.*) Ezeket lengyelül is elmondta a közönségnek, hiszen több lengyel anyanyelvű, lengyelül tudó résztvevő is ült a közönség soraiban.

A második előadó, **Bañcerowski Janusz** *Madárnevek a magyar frazeológiában* címmel tartott előadást. Előadásában arról beszélt, hogy a madárnevek gazdag képet mutatnak a frazeológiában. A madarak népi, köznyelvi kategorizációja alapján három csoportot különítünk el, melyek közt a határok elmosódnak, nem élesek: 1. házi, tenyésztett madarak (tyúk, kakas, liba, pulyka, páva), 2. ember közelében élő, nem ragadozó vadmadarak (veréb, galamb, gólya), 3. nem ragadozó és ragadozó madarak, melyek az embertől nagyobb távolságra élnek (sas, héja, bagoly). Több pozitív, illetve negatív minősítésű frazémával illusztrálta a három kategóriát.

Gósy Mária *Minták és frazémák az anyanyelv-elsajátításban* című előadásában 26 gyerek nyelvhasználatát vizsgálta, akik közt a legfiatalabb egy, a legidősebb pedig hat éves volt. A lejegyzett szavak, mondatok között csak 0,3%-ban talált gyermeknyelvi frazémákat, melyeket négy csoportba osztott (dajkanyelvi, gyereknyelvi, önálló frazémák és hasonlatok). Elmondta, hogy akkor lenne az elemzés még izgalmasabb, ha rendelkezésre állna az anyai vagy az apai szöveg

is. Következtetésként levonta, hogy az állandósult szókapcsolatok meghatározása és osztályozása eltér a felnőttek nyelvétől, hiszen a kezdetekben a környezet mintáit tükrözi. Az önálló használat már két éves kortól megjelenik, de évek, évtizedek kellene, hogy helyesen használják és értsék az elsajátított frazémákat, és különbséget tudjanak tenni aközött, hogy például a *petrezselymet árul* kifejezés mikor vonatkozik a piaci kofára és mikor a bálban egyedül ülő lányra.

A negyedik előadást **Klaudy Kinga és Kovács Marietta** tartotta a *Frazeologizmusok a szótárban és a fordításban – a fordítói kreativitásról* címmel. Klaudy Kinga a szépirodalomban, míg Kovács Marietta európai parlamenti szövegekben előforduló frazeologizmusok fordításáról beszélt. Klaudy a frazeologizmus jelentésének megadásával kezdte az előadását, majd megvizsgálta, hogy milyen műveleteket végeznek a szépirodalmi művek fordítói a frazeologizmusok fordításakor. Megállapította, hogy a teljes átalakítás és a globális kompenzáció következtében a szépirodalmi művek fordítói jóval több frazeologizmust használnak, mint amennyit a kétnyelvű szótárak tartalmaznak, és mint amennyi a forrásműben található. **Kovács Marietta** egy másik műfajnak, az Európai Parlament szövegeinek vizsgálata alapján viszont azt állapította meg, hogy a forrás-szövegek frazémái eltűnnek a magyar fordításban.

Jeremiás Éva *Perzsa Evangélium-fordítások: történeti vagy szociális variánsok* címmel tartotta a délelőtti előadássorozat ötödik előadását, melyhez három forrást használt fel (egy kézirat, egy 18. századi és egy 20. századi Evangélium-fordítást). Az összehasonlítás lexikai jellegű volt, a szövegben előforduló igei frázisokat, szólásokat hasonlította össze. Előadását színesítette a személyes élmény, így saját készítésű fényképekkel „repített” minket a perzsa kolostorokhoz.

Ezután **Gadányi Károly** következett: *A tegezés, a magázás és a megszólítás gondjai* című előadásával. Megtudtuk, hogy nemcsak a boltban az eladó, a vonaton a kalauz, a reklámok, hanem a szombathelyi szabadtéri színház párnái (*Ülj le!*), a kapubejáró táblái (*Ne állj a kapu elé, vasse!*) is tegeznek minket. A helyzet első „felelőse” mindenképp Ádám, aki az Úr elől elbújván azt mondta Istennek: „Elbújtam, mert félek Tőled”. És ez azóta csak fokozódik. A sok rossz példa ellensúlyozására hallhattunk több magázó esetet is, például az egykori leningrádi ösztöndíjas Gadányi megfigyelte, hogy a hallgatók magázták egymást. Az előadás végkicsengése az volt, hogy nem szabad hagynunk nyelvünk szegényedését, hanem ápolni és őrizni kell, illetve törekedni kell arra, hogy a sok behatás ellenére megőrizzük nyelvünk tegező-magázó tulajdonságát.

Frank Tibor *Frazeológiai kapcsolatok brit, amerikai és magyar történetírónál: a múltábrázolás szemléleti különbségei* címmel beszélt több brit, amerikai és európai történeti példáról, melyek elvesztették kapcsolatukat az eredeti közeggel. Brit példaként hozta a 18. század végén létrejött *ipari forradalom* kifejezést, mely nemcsak az ipar, hanem a mezőgazdaság, illetve a kommunikáció forradalma is volt. A Churchill által használt *vasfüggöny*, mely nem egy függöny, és nem vasból van, hanem egy olyan politikai kifejezés, amely Európa hidegháborús kettéosztottságára utal. Amerikai példa az 1773-as *bostoni teaparty*, mely természetesen nem egy vidám együttlét volt, hanem három angol hajó teaszállítmányának a bostoni kikötőben való tengerbe szórására utal a *party* szó. Európában is jó néhány politikai kifejezés fordítása okoz gondot, melyek valamiképp

pen frazémáknak számítanak (pl. törvényes forradalom – Magyarország, 1848; bársonyos forradalom – Csehszlovákia, 1968). Ezek a nyelvi kifejezési formák, frazémák, mondások egy-egy történeti jelenségnek a nyelvi lenyomatai, melyek kialakulásának történeti körülményeit mindig figyelembe kell venni.

Székely Gábor a *Rokonsági elnevezések magyar tájnyelvekben és néhány idegen nyelvben* címet adta előadásának. Kiss Gábor *Kis magyar tájszótár* című könyvét használta fel, mely 5800 népies és tájnyelvi szó magyarázatát tartalmazza. **Székely Gábor** a rokonsági kifejezéseket (49) kereste ki ebből a szótárból, melyeket csoportosított (vérrokonsági le- és felmenő ágak, vérrokonsági oldalágak, házasság révén létrejött rokonság, illetve a táblázatba nem besorolható rokonsági kifejezések). Megfigyelte, hogy hiányoznak olyan rokonsági kifejezések, melyek élettársi kapcsolatra vonatkoznak, illetve azok, amelyek a kapcsolat megszűnésére utalnak (válás, halál), mert ezek még nem alakultak ki. Összefoglalásként elmondta, hogy a vilákképet különösen tükrözi a rokonsági kapcsolatokat jelölő lexika, mely pontosan követi a világ változásait.

A délelőtti szekció további előadásai címszavakban: **Károly Krisztina** beszélt a lexikai ismétlésről, **Horváth Krisztina** a „franyol” nyelvről, **Vig István** Zrinyi Miklós többnyelvű szóhasználatáról, **Keszler Borbála** az orvoslás témakörébe tartozó frazeologizmusokról, **Jászay László** az orosz felszólító módról, Pacsai Imre az orosz és a finnugor frazeológia kölcsönhatásáról, **Oleg Fedoszov** a háborúval kapcsolatos orosz frazeologizmusokról, **Pátrovics Péter** pedig a torma nyelvi képéről a lengyel és osztrák frazeológiában.

A délutáni szekció előadásainak bemutatásakor szintén csak néhányat tudunk részletesebben bemutatni, a többinek csak a témájára utalunk, de remélhetőleg, mint az eddigi konferenciák anyaga, ez is megjelenik nyomtatásban.

Albert Sándor *A szótól a frazeologizmusig – a fordító útja* című előadásában arról beszélt, hogy milyen lehet az a folyamat, amikor a fordító a szótól eljut a frazeologizmusig. Két frazeologizmust vizsgált (*fittyet hány* és *faképnél hagy*). Az előadáson csak a *fittyet hány* kifejtésére jutott idő, de a tanulmánykötetben a *faképnél hagy*-ról is olvashatunk majd. A *fitty* szó jelentésével kezdte, és megtudtuk, hogy a *fitty*-nek eredetileg nem sok köze van a ’fütyt’-höz, hanem ’csettintést’ jelentett. A magyar–francia, illetve a francia–magyar nagyszótár egyaránt hozza a *fittyet hány*-ra a ’narguer’ igét, így talán ez áll a legközelebb a kifejezés fordításához. Balzac *Elveszett illúziók* című művében ötször szerepel a *fittyet hány*, melyek fordítói megoldása Benedek Marcellre várt. Itt az öt francia példát és annak magyar fordítását ismerhettük meg, majd az előadó több más nyelvi fordítást is megvizsgált ugyanezen mondatoknál (angol, holland, német, orosz, olasz, román). Az összegzésben megállapította, hogy a frazeologizmusok fordítása során sem elhanyagolható a kulturális háttér szerepe és ismerete, az idiomatikus kifejezéseken keresztül is megmutatkozik a nyelvek rokonsága, végül pedig megállapította, hogy a frazeologizmusok között is lehetséges az ekvivalencia.

Benő Attila a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékének tanszékvezetője *A frazéma mint kontaktusjelenség* című előadásában a kontaktológiai kategóriák csoportjai szerint vizsgálta a frazémák átvételét: (1) közvetlen átvétel (mondatszintű át-

vétel → *Omnia vincit amor, Ora et labora*; szószerkezetszintű átvétel → *summa summarum, alma mater*); (2) közvetett kölcsönzés (közmondások, szállóigék szó szerinti vagy szabad fordítása → *Aquila non captat muscat/A sas nem kapkod legyek után; Nyomatató lónak ne kösd be a száját*); (3) hibrid szerkezetek (mindkét nyelv jelen van).

Balázs Géza előadása *Az álom frazeológiája* címet viselte. Amióta az ember él, azóta foglalkozunk az álommal, mely iránt több tudományág is érdeklődik (antropológia, kulturális antropológia, néprajz, pszichológia, neurobiológia). A magyar frazeológiában is sokszor szerepel az *álom* szó (*álmodik a nyomor, arról ne is álmodj, bikával álmodni, álomba esni, elillanó/könnyű álom*). Több fontos tanulság közt kiemelte, hogy az 'alvás' és az 'álom' fogalma nem válik szét, illetve azt, hogy az álomnak jelentése, üzenete van, mely sajátos logikával bír. Előadásának végén kérdésként felvetette, hogy interkulturális szempontból kellene vizsgálni, hogy ugyanaz az álom a különböző kultúrákban ugyanazt jelenti-e.

Sárosdnyé Szabó Judit *A kultúra szerepe a szókincsváltozásokban* című előadását a kisbetűs kultúrának szentelte. A kisbetűs kultúra fő elemei az étkezés, ételek (*tea, supper* pontos meghatározása, *pudding* = édesség, *black pudding* = véres hurka), öltözködés (*bowler hat, kilt, tartan*), lakóhely (*city* vs. *town* = székesegyházzal vs. székesegyház nélkül), házak típusai (*detached house* = családi ház, *bungalow* = földszintes ház), intézmények (*church* vs. *temple* = keresztény vs. nem keresztény), idiómák (*carry coal to Newcastle* = Dunába vizet hord, *penny wise, penny foolish* = kicsin spórol, nagyon veszít). Előadásának célja az volt, hogy rámutasson, hogy a mindennapi élet elemeinek, az úgynevezett kisbetűs kultúrának pontos ismerete mennyire fontos a fordításban.

Zachar Viktor *Frazeologizmusok Timur Vermes Er ist wieder da* című német regényében és annak magyar fordításában címmel tartott előadást. A 2012-es regény rövid ismertetésével kezdte az előadó: Hitler nem halt meg, hanem 70 évvel a háború után felebred, és Hitlert imitáló parodistának nézik. A regény népszerűségét bizonyítja, hogy a megjelenés után egy évvel már le is fordították magyar nyelvre (Nádori Lídia). Zachar Viktor beszélt a regény során felépő fordítási nehézségekről. Az egyik problémát a regényben szereplő két dialektus (bajor és berlini) okozza. Nehezíti a fordító feladatát az is, hogy a mű 1930-as/40-es évekre jellemző, ma már archaikusnak számító, kifejezésekkel van teli. További gondot okoz a diáknyelv szlenge és a sok kultúraspecifikus reália is. Az előadó a regényből vett 57 frazeologizmust elemzett, melyeket 3 nagy csoportra osztott: (1) egy az egyben létezik magyar megfelelő, a fordító szó szerint fordította (25 eset), (2) a fordításban nem frazeologizmus, hanem körülírás jelenik meg (10 eset), (3) a forrásnyelvitől eltérő frazeologizmus használata (22 eset). Ez utóbbi csoportra hozott példákat: *ein Fass aufmachen* → nagy feneket keríteni valaminek, *keinen Pfifferling wert sein* → fabatkát sem ér, *Standpauke* → dorgálás, szidás, *etwas ist zum Mäusemelken* → nem szakadt rájuk az ég, *alle anderen in der Pfeife rauchen* → bárkit lepípálhatnak, *etwas aus dem Ärmel schütteln* → kisujjából kirázni.

Papp Andrea és **Vihar Judit** összeszokott előadó páros az *Amikor a műfordító elalszik...* címet adta előadásának. Irodalmi művek címeivel kezd-

ték, amelyeket, ha a műfordító elalszik, akkor félrefordít. Például Csehov *Cseresnyéskert*-je angolból lett lefordítva, ahol a *cseresznye* és a *meggy* szavak megegyeznek, pedig eredetileg a Csehov-mű címe *Meggyeskert*. További példák Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődése*, melynek a szó szerinti fordítása *Büntetés és büntetés* lenne, míg Murakami Haruki *Norvég erdő* című regénye eredetileg *Norvég lambéria*. **Papp Andreától** állandósult szókapcsolatok félrefordítására hallhatunk több példát: *give me a ring* → adj gyűrűt ('hívj fel' helyett), *you're welcome* → légy üdvözölve ('szívesen' helyett), *skeleton key* → csontvázkulcs ('álcukcs' helyett). **Vihar Judit** ezek után pedig „műferdítói” remekműveket ismertetett: Gogol *A revizor* című drámájában: *Hol fogunk lakni? Itt vagy Szent Petikén?*, Oscar Wilde *A boldog hercegében* a *cry for the moon* szó szerint lett lefordítva, azaz a *holdért gögicsél*, illetve a *holdért nyafog*, holott a kifejezés jelentése 'lehetetlen, elérhetetlen kívánni'. Végül pedig a szokásos három fejtörő következett: az előadók a Google Fordító segítségével fordítottak le híres sorokat Puskin, Shakespeare és Saint-Exupéry műveiből, melyeket a közönségnek kellett rekonstruálni.

A további előadókat megint csak felsoroljuk: **Imre Attila** beszélt a jogi terminusok és a frazémák kapcsolatáról, **Veszelszki Ágnes** beszélt a *hashtag*-ról, mint új internetes frazeologizmusról, **Dziewońska-Kiss Dorota** a kenyér és a só nyelvi képéről a magyar és a lengyel frazeológiai kapcsolatokban. **Dudás Mária** a cigány, illetve a zsidó kisebbségekkel kapcsolatos kifejezéseket vizsgálta a bolgár és a magyar nyelvben, **Császári Éva** pedig az állatvilággal kapcsolatos frazémákat a magyar és a szlovák nyelvben.

A Modern Filológiai Társaság 2015 nyarán rendezett konferenciáját a Társaság elnökének, Nyomárkay István akadémikusnak az összefoglaló beszéde zárta, melyben elmondta, hogy a hagyományokat továbbra is szeretné folytatni, és szívből reméli, hogy jövő nyáron is megrendezésre kerül az MFT nyári konferenciája. Az elhangzott előadások írott változata a későbbiek folyamán lektorált tanulmánykötetben fog megjelenni.

A szerves-dialektikus nyelvelmélet és hatásai
Emlékkonferencia Zsilka János professzor
(1930–1999) tiszteletére születésének
85. évfordulója alkalmából
(ELTE BTK, Budapest, 2015. október 16.)

Götz Andrea

E-mail: gotzandrea@caesar.elte.hu

Az ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke 2015. október 16-án emlékkonferenciát rendezett Zsilka Jánosnak, egykori tanszékvezetőjének (korábban Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék) tiszteletére, születésének 85. évfordulóján „A szerves-dialektikus nyelvelmélet és hatásai” címmel. A konferencián Zsilka egykori tanítványai és kortársai, valamint az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék volt és jelenlegi hallgatói, oktatói tartottak előadást. Sokan személyes emlékeiket is megosztották, amelyeket Zsilka tanítványaiként, akár alkalmazott nyelvészetet, akár a klasszika-filológiát hallgatva, vagy a Zsilka vezényletével 1981–1999 között működő, „Nyelvi mozgásformák dialektikája” elnevezésű kutatócsoportban szereztek. A megnyitót nem számolva tizenkét huszonöt perces előadást hallhattunk tizenkét előadótól, amelyek után lehetőség nyílt ezek megvitatására öt percben. A konferencia programját elérhetjük számos weboldalon, köztük a szervező tanszék oldalán (http://alknyelv.elte.hu/Zsilka-konf_meghivo.pdf) is. Az egynapos konferencia emlékező beszélgetéssel zárult.

A szerves-dialektikus nyelvszemlélet elméleti kérdéseivel foglalkozó előadások után (első szekció, beleértve Ladányi Mária megnyitóját) a jelentésintegráció (második szekció) és a jelentésváltozás (harmadik szekció) témájával, majd az elmélet mondatszintű vonatkozásaival (negyedik szekció) ismerkedett meg a hallgatóság.

Az előadások valamilyen módon mind kapcsolódtak Zsilka szerves-dialektikus nyelvelméleti megközelítéséhez: vagy közvetlenül, magát a nyelvelméletet alkalmazva az ismertett kutatásokban, vagy közvetetten, más nyelvelméleti keretek és a szerves-dialektikus nyelvszemlélet kapcsolódási pontjain, közös elméleti jegyein keresztül.

A szerves-dialektikus nyelvszemlélet széles körű alkalmazhatósága az előadások témáinak sokszínűségéből is kitűnik. Hallhattunk többek közt az igei vonzatszerkezet, a metaforák, a tágran értelmezett kommunikációelmélet, a grammatikalizáció, a mondattípusok és az antik retorika problematikáját a szerves-dialektikus nyelvszemlélet vagy azzal rokon vonásokat felmutató megközelítések szempontjából tárgyaló előadásokat is. A következőkben elsősorban azokat az előadásokat, továbbá az előadások azon pontjait tárgyalom részletesebben, amelyek a szerves-dialektikus nyelvelmélet mibenlétét, fogalmait, elveit világították meg.

A szerves-dialektikus nyelvszemlélet központjában a szemantika áll. Ennek megfelelően az első szekció (Kállay Géza, Tolcsvai Nagy Gábor, Horváth Katalin) Ladányi Mária megnyitója után – amely Zsilka kutatói pályafutását és az általa kidolgozott nyelvelméleti keretet egyaránt lényegre törően mutatta be –, a jelentés Zsilka nyelvelméletén belüli értelmezését, szerepét, egyes elveit tárgyalta.

Zsilka nyelvelméletére Ladányi Mária, az ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének tanszékvezetője mint *paradigmatikus zárványra* utalt. A nyelvelmélet elterjedtségének hazai és nemzetközi hiányáról is számos alkalommal esett szó a konferencia során. Ladányi kiemelte, Zsilka számos kitüntetést, tudományos tevékenységének elismerését csak posztumusz nyerte el. Ugyan a szerves-dialektikus megközelítés számos ponton rokonítható a 60–70-es évek és a későbbi évtizedek uralkodó nyelvészeti megközelítéseivel, ezektől mégis markánsan eltér. A nyelvet a diakrónia és szinkrónia egységében, dinamikus módon szemléli, a jelentés elsőbbségét hangsúlyozza, kiemelve a metaforizáció jelentőségét, és az anyanyelvi beszélők nyelvi teljesítményére, kompetenciájára épít – tehát bizonyos szempontból tekinthető a funkcionális irányzatok előfutárának, valamint több ponton kapcsolatba hozható a holista kognitív nyelvszemlélettel, de a generatív irányzattal is találunk egy-egy hasonló jegyet. Az előadó tömören jellemzett számos, e nyelvelméletben központi szerepet játszó fogalmat: például a *kettős mozgások*nak a konkrétól az absztraktig – és fordítva – tartó folyamatát, amely a jelentések kialakításában vesz részt, így a *tulajdonképpeni, metaforikus* és *hipotetikus* jelentés közt létesít kapcsolatot.

Kállay Géza, az ELTE BTK Anglisztika Tanszékének oktatója előadásában („Zsilka János és a jelentés elméletei”) Zsilka jelentésfelfogását állította szembe egyéb szemantikai elképzelésekkel, így például az igazságfeltételes, logikai értékítéletre alapozó formális megközelítéssel. Zsilka jelentésfelfogása ettől jelentősen eltér, sőt ilyen kategóriákban nem is értelmezhető, hiszen rendszerében a szintaktikai és szemantikai síkok, a nyelvi rétegek nem válnak el élesen egymástól – ellentétben az akkori kortárs nyelvészeti megközelítésekkel. Kállay összevetette Zsilka realista felfogását – amelyben az elvont grammatikai szerkezetek megfeleltethetők a gondolkodás, ilyen módon a valóság szerkezeteinek – a nominalista elképzeléssel, amely szerint nyelvi kategóriáink nem a valóság megismerésének folyamataiban gyökereznek, hanem tisztán nyelvi jellegűek. Ennek megfelelően a szerves-dialektikus megközelítésben az elvont szemantikai tartalmat megjelenítő szóosztályok szintaktikai szerkezeteket eredményeznek, az elmélet jelentésfelfogását tekintve pedig a tulajdonképpeni jelentés nem válik el élesen a metaforikustól.

Tolcsvai Nagy Gábor, az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének oktatója a tulajdonképpeni jelentés fogalmát világította meg. Előadásából („A ’tulajdonképpeni’ Zsilka János elméletében”) megtudhattuk, hogy a tulajdonképpeni jelentés a maga teljességében nem mutatkozik meg, csak a *metaforikus, szemantikai kiterjesztések visszacsatolásai* által – ahogy az előadó fogalmazott. Ismét felmerült annak a kérdése, vajon Zsilka elméletének térhódítását milyen tényezők korlátozták – ezek között szerepel az is, hogy a korban uralkodóvá vált generatív nyelvelmélettől több szempontból is különbözött, így jelentésfelfogásában is. A szerves-dialektikus nyelvelmélet szerint ugyanis a tulajdonképpeni jelentés

kapcsolatot teremthet a szinkrón és a diakrón rendszerek között – ezzel szemben a generatív grammatika a két nyelvállapotot élesen elkülöníti egymástól.

Horváth Katalin, az ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének volt oktatója előadásában („A *pars pro toto* elve az etimológiai kutatásban”) az etimológiai kutatásokat kötötte össze a szerves-dialektikus nyelvszemlélettel, különös tekintettel a *pars pro toto* (rész-egész viszony) és a *totum pro parte* (egész-rész viszony) elvével. Az érintett retorikai alakzatok közt hallhattunk a metonímia, metafora és szinekdoché jelenségéről. A *pars pro toto* elve az igék metaforizálódásában is megfigyelhető: a metaforizáció egy szemléletes mozzanattól kiindulva megy végbe. Így integrálja például az *átfutja* (’átolvassa’ + ’gyorsan’) az *újságot* szerkezet a *fut* ige ’gyorsan’ jelentésmozzanatát, és így utalhat az olvasás gyors és felületes voltára.

A második szekcióban (Ladányi Mária, Hrenek Éva, Spannraft Marcellina) a jelentésintegrációt ismerhettük meg részletesebben. Ladányi Mária („A jelentésintegráció és az igék jelentésrendszere”) a szerves-dialektikus nyelvszemléletben értelmezett jelentésbővülés elsődleges formájának, a jelentésintegrációnak több fajtáját tárgyalta. A deadverbiális csoportra ad példát az *alátámaszt* esete. A ’megerősít’ értelmű *alátámaszt* annak inherens, megerősítést kifejező mozzanatán keresztül integrálja jelentését, és e folyamat révén jön létre az *alátámaszt* metaforikus jelentése, így lehet érvékké, adatokká *alátámasztani* valamit. Az analógiás összefüggésen alapuló jelentésintegrációra a *leforráz* és *leszid* nyújt példát. Itt az ’elvörösödik’ mozzanatán keresztül megy végbe a jelentésintegráció. Jelentésintegráció létrejöhet analógiás adverbialis kiegészülésen keresztül, például a *végigfut a szemével* szerkezet integrálja a *fut* inherens – *gyorsan* – mozzanatát, így állhat elő ennek ’gyorsan végignéz’ jelentése. Ladányi az *álmodik* elemzésén – tulajdonképpeni jelentésében ’alszik, álmot lát’, metaforikus jelentésében például ’elképzél nem valóságos dolgokat’ – keresztül bemutatta, hogy a tulajdonképpeni jelentés *monolit* jelentés, vagyis ennek egyes jelentésmozzanatai szorosan kötik egymást, és anélkül, hogy a metaforikus jelentésekkel összevetnénk, nem lehet teljességében feltérképezni, vagyis a monolit jelentés *a metaforikus jelentések tényében bomlik meg* – ahogy az előadó magyarázta. A metaforikus jelentések ráépülnek a tulajdonképpeni jelentésre, amelyet ezen metaforikus jelentések segítségével tudunk felderíteni, a különböző jelentéseket egymásról lefejtetni. A jelentések rendszere a metaforikus jelentések differenciáló hatása ellenére nem *hullik szét*, ami annak köszönhető, hogy a metaforikus jelentésekből általánosodik a hipotetikus jelentés, ebből pedig levezethetők a metaforikus jelentések – ezek a hipotetikus jelentés konkretizációinak tekinthetők. A hipotetikus jelentésből – amely a tulajdonképpeni *más, kibontott formája* – a tulajdonképpeni jelentés is levezethető, amely ennek következtében módosul, tehát mindhárom szint között kettős mozgások figyelhetők meg, ami egyúttal azt is jelenti, hogy nem lehet állandó, rögzített pontokat találni a folyamatban. A jelentésintegráció során a jelentések átosztályozódnak, hierarchiákba rendeződnek, amelyekben egy-egy jelentés központivá válhat, a jelentések így változhatnak.

Hrenek Éva, a konferencia egyetlen még tanulmányait folytató (MA-hallgató) előadója, a jelentésintegrációra utaló *nyomok* ismertetésével gazdagította a je-

jelentésintegráció témáját előadásában („A jelentésintegráció és a vonzatszerkezet változása közötti összefüggések az igei szerkezetek egy típusa körében”). Megtudhattuk, hogy a jelentésintegráció nyomot hagy az igei szerkezetekben, pontosabban az igei vonzatok utalnak az integrált igei tartalmakra, és ezen keresztül az integrációs folyamatokra is. Ez az utalás lehet szerkezeti, lexikai-szemantikai, illetve morfológiai természetű: például a *vki végigkópog az udvaron* szerkezetben megjelenő *végig* igekötő és direkcionális vonzat szerkezeti szempontból idézi fel az integrált *megy* igét, míg a *tanácsot ad* kifejezés *tanácsot* elemét elsődlegesen morfológiai kapcsolat fűzi az integrált *tanácsol* (‘tanácsot ad’) igéhez.

Spannraft Marcellina, a Károli Gáspár Református Egyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének oktatója volt az az előadó, aki előadásában („A jelentésintegráció módszerének alkalmazhatósága a közvetlen emberi kommunikáció területén”) a legtágabban értelmezte a konferencia témáját. Az emberi kommunikációt is tágan értelmezte; a közönség hallhatott az emberi kommunikációt jól utánzó geminoid robotokról, a „hétköznapi meghaladó nyelvi teljesítmény”-ről (amely Zsilka *De constructione* című munkájának a mindennapi és költői nyelvhasználatot tárgyaló részére utal), de a kultúrafüggő kommunikációs különbségekről is. Ez utóbbi téma indította el a konferencia során talán legélénkebb vitát.

A harmadik szekció (Komlói László Imre, Dér Csilla Ilona, Kugler Nóra) a jelentésváltozás kérdéskörével foglalkozott. Komlói László Imre, a Pécsi Tudományegyetem Angol Nyelvészeti Tanszékének oktatója előadásában – „A metaforikus jelentésszerkesztés és az erődinamika összefüggései a természetes nyelvben (Zsilka Jánostól Leonard Talmyig)” – főként a szerves-dialektikus nyelv szemlélet nyelvelméleti előzményeivel, kontextusával foglalkozott, kitérve olyan fogalmakra is, mint az introspekció és a metakogníció, amelyek Zsilka elképzeléseiben is megjelennek.

Dér Csilla Ilona, a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelv-tudományi Tanszékének oktatója a grammatikalizáció során bekövetkezett jelentésváltozást tárgyalta előadásában („Jentésváltozás a szerves-dialektikus, ill. a grammatikalizáció-elméletben”). Tárgyalta a szubjektifikáció és az interszjektifikáció jelenségét, amely a beszélői vagy a hallgatóval kapcsolatos beszélői attitűdöt kódolja. Emellett kiemelte a határozók, a határozói jelentések szerepét a grammatikalizációban. Idetartozik például a *talál* segédige határozói jelentésének (‘véletlenül’) kialakulása is.

Kugler Nóra, az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének oktatója az *-ék* többesszámjelölő elemmel képzett szerkezetek jelentését vizsgálta előadásában („A többség *-ék* morfémas jelölésének nyelvváltozási folyamata. Kettősmozgások a mintázat jelentésváltozásában”). Az olyan alakulatokat eredményező *-ék*, mint *R/rendőrék*, *újjgazdagék*, *kormányék*, *katonák* és *OTP-ék* többféle konstruálási módra is képes. A *rendőrék* például asszociatív heterogén konstruálással utalhat egy rendőrré és családjára, de additív homogén konstruálással sztereotip identitásképző is lehet, ebben az esetben a rendőri állományra hivatkozhat. Ezt a homogén, szubjektivizált konstruálási módot azonosítjuk a többi fenti példában is. A konstrukció kialakulására a – holista kognitív nyelv-elméletben értelmezett – sémák vegyülése adhat magyarázatot, ahogy a némely

példában érezhető ironikus élre is, amely annak eredménye, hogy a befogadó a szokásos konstruálási módot (*család* séma), amelyet a kifejezés aktivál, az adott környezetben nem tudja alkalmazni. A holista kognitív és a szerves-dialektikus nyelvelméletek különbségeik ellenére alapvetően azonos természetű mozgásokat írnak le – a holista kognitív nyelvelmélet hierarchikus sémái között és a szerves-dialektikus nyelvelmélet hálózatos modelljében.

A negyedik szekció (Imrényi András, Havas Ferenc, Vladár Zsuzsa) igen változatos kitekintést nyújtott. Imrényi András, a Krakkói Jagelló Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének oktatója a mondattípusok hálózatos összefüggéséről tartott előadást („A mondattípusok implikatív rendszere”). A különböző mondattípusok, amelyek egymásból levezethetők, megőrzik magukban a kiindulási magmondat nyomát – ez a folyamat hasonlóságot mutat a szerves-dialektikus nyelvelmélet folyamataival.

Havas Ferenc, az ELTE BTK Finnugor Tanszékének oktatója, nyelvtipológiai előadásában („Mondatszerkezeti tipológia a szinkronia és diakronia egységében”) a tranzitivitás kérdését mutatta be. A mono- vagy ditranzitív tárgyias igék ágensét és páciensét a nyelvek különböző módon jelölhetik. A nominatív típusban a tárgyias és tárgyatlan ige alanya is ugyanabban az esetben van, amíg ergatív nyelvek esetében a tárgyatlan ige alanya és a tárgyias ige tárgya található azonos esetben. Az ige tárgyassága a mondat szerkezetét alapvetően meghatározza.

Vladár Zsuzsa, az ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének oktatója, az antik retorika nyelvfelfogását ismertette („Nyelvreírás kérdések az antik retorikákban”). Mint kiderült, sok nyelvtani kategória a retorikából került át a grammatikákba. Amíg a retorikát a jól szólás, a grammatikát a helyesen szólás alapján tartották, ezzel összhangban retorikai követelmények grammatikai megvalósulásával is találkozhatunk az ókori művekben. Így tűnnek fel például a retorikákban jogi kérdések tárgyalásakor jelentéstani kérdések a félreértések elkerülése végett.

A változatos témákat feldolgozó előadások feltárták a szerves-dialektikus nyelvelmélet rokon tulajdonságait, kapcsolódási pontjait más domináns nyelvelméleti keretekkel, bemutatták fő elveit és egyes nyelvi jelenségek értelmezési lehetőségeit e nyelvelmélet keretein belül, mindezzel remélhetőleg ennek tágabb körben való elterjedését, megismerését elősegítve. A konferencia anyagát várhatóan publikálni is fogják, ugyanis több előadó is hivatkozott erre.

Ikon, nyelvi jel, szimbólum: nem természetes jelek a kommunikációban

(ELTE, KJF, Budapest, 2015. november 9–10.)

Seres Nóra

E-mail: noraseres@freemail.hu

Idén ismét közösen rendezett alkalmazott nyelvészeti konferenciát a Kodolányi János Főiskola és az ELTE. A kétnapos konferencia címe „Ikon, nyelvi jel, szimbólum: nem természetes jelek a kommunikációban”, szervezője Gecső Tamás volt. A Kodolányi János Főiskola Frangepán utcai épületében két teremben zajlottak a párhuzamosan futó előadások. Két szekcióban 36 előadásra került sor. Az előadók nagy többsége az ELTE és a KJF munkatársa volt, de jöttek a Károli Gáspár Református Egyetemről, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről, a Szegedi Egyetemről, az Eszterházy Károly Főiskoláról és a Semmelweis Egyetemről is. A két szekció párhuzamosan futott, így a beszámoló írója csak egyikén lehetett jelen, és a folyóirat terjedelmi korlátai miatt az egyik szekcióból is csak néhány előadást tud kiemelni.

A konferenciát **Sárdi Csilla** előadása nyitotta meg *Motivációs tényezők a harmadik nyelv elsajátításában* címmel, melyben arról beszélt, hogy mennyire tér el a nyelvtanulók motivációja, ha felcserélődik a két tanult idegen nyelv tanulásának sorrendje. Előadását egy anglisztika mesterszakon tanuló egyetemi hallgató példájával illusztrálta, aki első idegen nyelvként a németet kezdte az általános iskolában, másodikként pedig az angolt a középiskolában. Az előadó Dörnyei Zoltán elméleti modelljét használta fel, melyben három motivációs kategória szerepel (ideális én, szükséges én, nyelvtanulási tapasztalat). A hallgató apai részről a sváb kultúrába született bele, így szinte „muszáj” volt a német nyelvet tanulnia. Édesanyja hatására viszont az angol nyelvet kezdte el később a gimnáziumban. Emelt szintű nemzetközi érettségét német nyelvből tett (Deutsches Sprachdiplom), mellyel úgy érezte, hogy ez az a csúcspont, ahol a némettanulásban meg kell állnia. Az angol nyelvi tudása alacsonyabb szintű volt, ezért döntött úgy, hogy ott még van mit tökéletesítenie. Emellett az a racionális érv is az angol felé vitte, hogy az angol, mivel világnyelv, többet lehet vele kezdeni. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense összegzőként megállapította, hogy mindkét nyelv esetében a külső hatás volt az elsődleges motiváció, melyet a pozitív nyelvtanulási tapasztalatok követtek, és az ideális én is viszonylag hamar megjelent a hallgatónál, amit a kvalitatív elemzés során szerzett megfigyelések is alátámasztottak.

A második előadó **Gecső Tamás** volt, aki *A szimbólumok szerepe az interkulturális kommunikációban* címmel tartott előadást. Előadásában a természetes,

anyagi valóságban jelen levő jelekről, illetve a nem természetes, anyagi valóságban nem megtalálható jelekről beszélt. Ezután a szimbólumokat, a jelölő és a jelölt viszonyát, illetőleg azok interkulturális kommunikációban való jelentőségét taglalta. Hallhattunk a kereszt és a Dávid-csillag szimbólumáról, majd építészeti (mecset, minaret építésének jelentősége) és az öltözködésből vett (burka, csador viselete) szimbólumokat elemzett az előadó. Jól követhető, logikus előadásának végén az ELTE docense elmondta, hogy bármely kultúrának, kultúr csoportnak a lényegét akkor tudjuk igazán megragadni, ha az adott kultúra, kultúr csoport szimbolikus életét, szimbolikus létezését meg tudjuk érteni.

A hétfő délutáni szekcióban került sor **Magyar Szilvia** *Olvasni ekkora sebességnél?!-Szimbólumok, ikonok és jelek: egy nyelv 220 fölött* című előadására, melyet egy viccel kezdett. A rendőr megállítja a gyorsajtót, és megkérdezi tőle, hogy nem olvasta-e a sebességkorlátozó táblát. Erre a sofőr azt válaszolja: „Megőrült maga? Olvasni ekkora sebességnél?!?” Ez a vicc nagyon jól vezette be az ELTE BTK doktoranduszjelöltjének témáját, amely az autósport évtizedek óta létező rétegnyelve volt. Ennek a nyelvnek az alapja szimbólumok, jelek és ikonok keveréke. Az angol nyelvre épül, de mindenhol megértik az autóversenyzők. Előadásában hallhattunk a ralisport nyelvéről, melyhez Magyar Szilvia különböző bonyolult matematikai egyenletnek tűnő itinereket mutatott a hallgatóságának. Emellett beszélt a pályautózásról, azon belül a Forma-1 nyelvnek különlegességeiről. Megtudtuk a Forma-1-ben használt különböző színű és mintájú zászlók jelentését (pl. piros: verseny vagy időmérőedzés azonnali félbeszakítása; SC: safety car a pályán; sárga-piros csíkos: csúszós anyag), majd a táblázás sajátos számainak és betűinek jelentését ismertette. Előadását a sok kép, videó nemcsak logikussá, érthetővé, hanem érdekessé is tette.

A második nap a **Geccsó Tamás** 60. születésnapjára megjelent kötet (*Világ és nyelv szenvedéllyel*) bemutatásával és az ünnepelt köszöntésével kezdődött.

Délelőtt került sor **Lőrincz Julianna** *A testbeszéd verbalizált elemeinek fordítási lehetőségei* című előadására. A testbeszéd (mint pl. gesztusok, mimika) az írott szövegekben verbalizált formában jelenik meg. Az előadó a metakommunikáció értelmezésének ismertetésével kezdte, melyhez Buda Béla gondolatait használta fel, és elmondta, hogy sok szakirodalomban a metakommunikáció egyenlő a nonverbális jelekkel (gesztusok, mimika, járás, térközszabályozás, vokális csatorna jelei). A nonverbális jelek intencionáltak, illetve intencionálatlanok is lehetnek, bár Lőrincz Julianna megemlíti, hogy Vera Birkenbihl nem különbözteti meg ezt a két csoportot, mert szerinte minden nonverbális jel intencionált. Az Eszterházy Károly Főiskola Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének tanára ezután tért rá a nonverbális elemek fordítására, hiszen a fordítás során a nem verbális elemeket, a testbeszéd elemeit is láthatóvá, érzékelhetővé kell tenni a befogadó számára. Örkény István *Tóték* című kisregényének angol és orosz fordításából hozott példákat: *smiled at* → rámosolygott, *stayed behind staring into the dark* → meresztették a szemüket, *with knotted brows* → aggódva leste). Ezek után bemutatott példákat a kéz- és testtartással, illetve a testmozgással kapcsolatban is. Itt kettős fordításról van szó: fordítás az egyik nyelvről a másikra és a testbeszéd fordítása verbálisra.

Lőrincz Jenő *Jelek jogi fenoménként a folklórban* címmel beszélt a tulajdonjelek, az ikonok, a hatalmi jelképek néprajzban és jogtörténetben betöltött szerepéről. Előadásában a jogi néprajzzal, azon belül a népmesével foglalkozott. A jogi néprajzi kutatás Magyarországon a 19. század második felében indult meg, és a 20. század első felében virágzott, de 1960-tól szinte eltűnt. Amint a paraszti gazdálkodás újra megindult (1990), a népi hagyományok iránti érdeklődés megújult, és a néprajz/a jogi néprajz is feléledt. Az előadó Walter Benjamin híressé vált megjegyzését idézte, mely szerint a népmesékben a „bölcesség tükröződik, átad egy normarendet és túlélési stratégiákat foglal össze”. A népmesék igazi hatása akkor mutatkozik meg, amikor azokat egy közösség hallgatja. A nagy mesemondók (pl. Jakab András, Ámi Lajos) látták a hallgatóság arcán, hogy mit várnak, és így tudtak a meséken változtatni, bele tudtak toldani új elemeket, formálni, alakítani tudták a meséket. Az előadó ezután hozott mesei jelenségeket a joggal kapcsolatban (például nem lehet nézni a meztelenül fürdő tündéreket, mert szabály van rá; eskü az anyatejre, amely a vérségi kötelékekre utal). A magyar népmesékben a jog jelen van, mert áthatja őket a kölcsönösség (királyfi vándorol, elesett szegény emberrel megosztja a tarisznya tartalmát) és a jogi érzés (főhős szót szeg, vágyakozik, átkoz, vezekel). Láthattuk, hogy a jogi jelenségek (jogszokás, szokásnorma, jogi népszokások) vizsgálatára a magyar népmesék ígéretes kutatási alapot nyújtanak.

A kedd délelőtti szekció utolsó előadója **Szitó Judit** volt, aki a „*Show and tell*” és *társai* címet választotta. A *Show and tell* meghatározásával kezdte, amely az Amerikai Egyesült Államokból kiinduló óvodai műfaj. Ezt a játékot más angolszász országok is átvették (Kanada, Új-Zéland, Egyesült Királyság és Ausztrália). A *Show and tell* arról szól, hogy az óvodások hoznak otthonról egy tárgyat (baba, fénykép, ruhadarab), amelyről a többi társuk elé kiülve elkezdnek mesélni, így már óvodás kortól hozzászoknak a szerepléshez, és ez felkészíti őket a nyilvános beszédre. Ebben a játékban megtanulják a gyerekek önmagukat és a gondolataikat képviselni. Egy asszertív, individualista társadalommal rendelkező országban ez egyáltalán nem meglepő pedagógiai eszköz. A kérdésre, hogy „Ezt a műfajt érdemes-e importálni a magyar közoktatásba?” a KJF tanára azt a választ adta, hogy kulturálisan valószínűleg nem érdemes, de az oktatásban, a gyerekek egyéni fejlődését tekintve pozitív hozadéka lehetne.

Kovács-Kövi Dávid a *Háború formálta műfaj: Az Egyesült Államok Haditengerészetének harctéri jelentései a csendes-óceáni hadszíntéren 1941–1942-ben* címet adta az előadásának. A haditengerészet kapitányai gyakran a feletteseik számára értelmezhetetlen jelentéseket írtak, melynek oka a tapasztalat és a megfelelő iránymutatás volt. Vizsgálataiban az előadó Swales és Bhatia műfajkutatási elméleti munkáját használta fel egy 24 akciójelentést tartalmazó korpusz vizsgálatára, amely Pearl Harbortól a Guadalcanalig tartó időszakot ölelte fel. A 24 harci jelentésből 12 a periódus első, 12 pedig a második szakaszából származik. Témaválasztásában szerepet játszott az, hogy a katonai szövegek műfaji sajátosságaival foglalkozó szakirodalom hiányos, így ennek pótlását próbálta elindítani. Megvizsgálta a hadijelentések kommunikációs célját, grammatikáját, lexikai és formai elemeit. PPT-előadásában több harctéri jelentést láthattunk, melyben írtak a csata menetéről, a legénység magatartásáról, a hajó

mozgásáról/teljesítményéről, az időjárási viszonyokról, az ellenséges veszteségekről és a felhasznált lőszer mennyiségéről. Terjedelmük átlagosan 9 oldal, azonban voltak rövidebb (3) és hosszabb jelentések (55) is. Végül megállapította, hogy az eredetileg deskriptív jelentésekben idővel megjelent a saját tapasztalatok és javaslatok leírása is. Ezzel párhuzamosan a dokumentumok szerkezete is egységesebb és tagoltabb képet mutatott, és 1942-re a műfaj jellemzői egyre jobban körvonalazódtak.

Gecső Tamás a konferencia lezárásaként megköszönte mindenkinek a részvételt, és elmondta, hogy idén is jó hangulatú, izgalmas előadásokat, érdekes, sokszínű témákkal érkező előadókat hallottunk. Az elhangzott előadások írott változata a tervek szerint 2016 első felében, lektorált tanulmánykötetben fog megjelenni.

Könyvbemutató

A fordítás titkos ösvényein Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II.

(*ELTE BTK, Budapest, 2015. november 9.*)

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

2015. november 9-én tekintélyes vendégsereg gyűlt össze az ELTE Bölcsészettudományi Karának Kari Tanácsstermében. A mintegy 120 kolléga, családtag, barát, tanítvány és érdeklődő azért érkezett, hogy köszöntse Klaudy Kingát, a fordítástudomány magyarországi meghonosítóját kerek születésnapja alkalmából, és együtt örüljön vele az ezen apropóból megjelent születésnapj kötet átadásának és bemutatásának. *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II.* címen megjelent tanulmánykötet méltó folytatása az öt évvel ezelőtt kiadott *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére* című kiadványnak. Ahogyan azt, úgy a mostanit is Károly Krisztina és Fóris Ágota szerkesztette.

A rendezvény megnyitását követően Bárdosi Vilmos, a Nyelvtudományi Doktori Iskola vezetője kapott szót. A Nyelvtudományi Doktori Iskola rövid bemutatása mellett a magukért beszélő számokon keresztül méltatta az ünnepeket, hiszen a 2003-ban elindult Fordítástudományi Doktori Program évek óta a legtöbb doktorandusszal büszkélkedő programja a doktori iskolának. Létrejötté óta több mint harminc hallgató szerzett itt doktori fokozatot – közülük néhányan a könyvbemutatón is szerepet vállaltak. Bárdosi Vilmos dicsérte a program kitűnő szervezetségét, amely kétségtelenül Klaudy Kinga érdeme, aki kezdetektől fogva vezeti a programot, és sok esetben témavezetőként is segíti a doktoranduszokat.

A nap második köszöntőjét Prószéky Gábor, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének (MANYE) elnöke mondta. Az alkalmazott nyelvész feladatából kiindulva azzal méltatta az ünnepeket, hogy a fordítói tevékenység lépéseinek tudományos igényű leírását honosította meg Magyarországon – amely leírás hosszú időn keresztül elképzelhetetlen volt. Kiemelte azt is, mennyire ritka, hogy valakinek három tudományos kötetet is összeállítanak kollégái, tanítványai jeles alkalmakra. Ez pedig annak a lendületnek, elhivatottságnak köszönhető, amellyel Klaudy Kinga ma is részt vesz az oktatásban és a tudományos életben. Mindezt Prószéky Gábor a köszöntője végén az interneten fellelhető hallgatói hozzászólásokkal, véleményekkel támasztotta alá.

A köszöntések sorát Horváth Ildikó, a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék vezetője zárta, aki éppen az ünnepeletről vette át a tanszékvezetést a közelmúltban. Ennek során kiemelte Klaudy Kinga pályafutásának fontos állomásait,

többek között az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Csoportjának megalapítását, az első magyarországi fordítói konferencia megszervezését, az első magyar nyelvű fordítástudományi folyóirat elindítását és a doktori program létrehozását. Legfontosabb eredményének, elismerésének azonban a 2013-ban odaítélt állami kitüntetését, A Magyar Érdemrend tisztikeresztjét nevezte, amellyel nemcsak őt, de az egész fordítói és tolmácsszakma – valamint közvetetten annak tudományos kutatásának – létjogosultságát is elismerték.

A köszöntőket az ünnepi kötet rövid bemutatása követte. A két szerkesztő, Károly Krisztina és Fóris Ágota kiemelte, hogy a kötethez a jelenlegi doktoranduszok mellett a doktori programban már végzett hallgatók is hozzájárultak tanulmányaikkal. A könyv célja pedig – a hála és az elismerés kifejezésén túl – nem más, minthogy bepillantást engedjen az ünnepeelt több évtizedes munkájának iskolateremtő és kézzelfogható eredményeibe.

Ezután Klaudy Kinga szólt köszönetképpen néhány szót az egybegyűltekhez. Kiemelte három mentorát, akik segítettek és ösztönözték őt a tudományos pályán: Papp Ferencet, Szépe Györgyöt és Dezső Lászlót. Utóbbinak egy korábbi előadására utalva kitért arra, mennyire hálás azért, hogy neki egész életében sikerült összekapcsolnia az oktatói és a tudományos munkát. Rövid köszönetének második felében pedig azt emelte ki, hogy a mai fiatal kutatóknak már nem nulláról kell elkezdniük a tudományos munkát, támaszkodhatnak az eddig elért és leírt vizsgálatokra és eredményekre. Ez azért is fontos elmondása szerint, mert a tudományág jövője és alakulása már nem rajta, hanem ezeken a tanítványokon fog múlni.

A rendezvény második, hosszabb részében az ünnepi kötetben szereplő összesen tizenegy tanulmányból nyolcat mutattak be röviden az egyes szerzők. Ennek során az első négy előadást a *Fordítási szöveg és struktúra, irodalmi és audiovizuális fordítás* alcím kapcsolta össze. A sort Robin Edina, a Fordítástudományi Doktori Program 2015-ben végzett hallgatója nyitotta. *A fordítási univerzálék újraértelmezése* című előadásában ismertette a szakirodalom alapján az univerzálék fogalmát és a jelenség előfordulását, majd összekötötte azt a Klaudy kutatásaiból ismert átváltási műveletekkel. Elmondása szerint ugyanis ezek a felelősök azokért az univerzális szövegsajátosságokért, amelyek tudományosan mérhetők is. Ezzel összefüggésben utalt a Pym által megfogalmazott fordítói kockázatkerülésre is, amellyel a sikeres kommunikációt próbálják meg biztosítani a nyelvi közvetítők.

A második előadó, Sereg Judit, a doktori program harmadéves hallgatója *Témafejlődés az ismeretterjesztő műsorok bevezető szövegeiben* címmel mutatta be kutatásait és egyben az audiovizuális fordítás egyre nagyobb elterjedtséget mutató tudományos vizsgálatát. Angol–magyar nyelvpárban végzett kutatásai során jellegzetes témastruktúra-szerkezetet keresett ismeretterjesztő műsorok bevezető szövegeiben. A korpusz alapján tendenciaként annyi állapítható meg, hogy a vizsgált fordítások a közvetlenül és közvetetten kapcsolódó követő témafejlődéseket viszik át legnehezebben a célnyelvbe (amikor az egyik mondat komment része válik a következő mondat topikjává), a párhuzamos témafejlődések aránya (vagyis amikor az egymást követő mondatok tematikus alanyának ugyanaz a referense) pedig nem növekszik.

A harmadikként felszólaló Bánhegyi Mátyás, aki 2009-ben elsőként végzett a Fordítástudományi Doktori Programban, *Fordítási eltolódások és fordítói stratégiák egy kanadai irodalmi mű magyar fordításában* címmel tárta kutatásait a hallgatóság elé. Ezek keretében Alice Munro *Boys and Girls (Fiúk, lányok;* ford. Borbás Mária) című novelláját vizsgálta. Elemzésében arra fókuszált, milyen eltolódások figyelhetők meg a fordításban, mi ezek funkciója a szövegben, és milyen fordítói stratégiák jelennek meg ezek nyomán a célnyelvi szövegben. Megállapítása alapján a konkrét irodalmi alkotásban a fordító elsősorban a honosító stratégiát alkalmazza.

Az első rész utolsó előadója Pusztai-Varga Ildikó, a doktori program 2013-ban végzett hallgatója volt. Személyes hangvétellő, *Kulturálisan kötött nyelvi elemek fordítási megoldásai finn versek magyar és angol fordításaiban* című előadásában gyakorlatilag csak felvillantotta a kötetben szereplő tanulmányának legfontosabb mozzanatait, hogy kedvet csináljon annak elolvasásához. A 160 finn forrásversen, valamint azok angol és magyar fordításain végzett vizsgálatok különösen azért mondhatók újszerűnek, mert az elemzés szándékosan kerüli az esztétikai értékelő, előíró megnyilvánulásokat, ehelyett a nyelvi közvetítők által alkalmazott fordítói megoldásokat írja le és rendszerezi.

A második blokkban elhangzó négy előadás *Fordítás és terminológia* alcímmel hangzott el. A doktori szigorlat előtt álló Nagy Nóra *Ment-e a fordítástudomány által a fordító elébb?* című előadásában szintén csak utalt tanulmányának tartalmára, hogy ösztönözze a jelen lévő hallgatóságot annak elolvasására. Dolgozatában három saját, angol–magyar műfordítását alapul véve világít rá négy alkalmazott műveletre, illetve fordítói stratégiára: ezek az egyszerűsítés, az ismétlések kerülése, az explicitáció és a kompenzáció.

A programban 2011-ben végzett Fischer Márta *Terminológia a fordítástudományban – fordítás a terminológiaelméletben* címmel felvázolta a kötetben szereplő dolgozatának legfontosabb mozzanatait, amely párhuzamot von a fordítástudomány és a terminológiaelmélet között. Wüster általános terminológiatánából kiindulva rávilágított arra, hogy viszonylag későn került sor a két tudományterület összekapcsolására, így összességében még számos területen mutatkozik lehetőség a metszéspontok kiaknázására és az eredmények integrálására.

Az utolsó előtti előadás *A terminológiafejlesztés eszközei és módszerei Spanyolországban* címet viselte, és Sermann Eszter, 2014-ben végzett hallgató nevéhez fűződött. Ennek keretében az előadó – gyakorlatilag az előző előadás folytatásaként – felvillantotta, milyen eszközökkel és módszerekkel valósul meg a tudatos terminológiafejlesztés a címben szereplő országban. Ennek során a vizsgálathoz releváns terminológiai vonatkozású, a spanyol, a katalán, a baszk és a galego nyelvhez kapcsolódó honlapokat tanulmányozott. Közös törekvésnek mutatkozik a terminológiai munka során például a műszaki, tudományos terminológia fejlesztése, annak szabványosítása, a neologizmusok megfelelő kezelése és az adatok online megjelentetése.

Az előadók sorát Tamás Dóra Mária zárta, aki 2011-ben védte meg diszsertációját a doktori programban. *Az SAPTerm terminológiai adatbázis vizsgálata* című előadásában kulcsszavakban vázolta fel tanulmányának tartalmát, amely a német SAP szoftverfejlesztő és -forgalmazó cég terminológiai adatbá-

zisával foglalkozik. A nagyvállalat 2013 óta egy külön erre a célra kifejlesztett honlapon teszi közzé az évtizedek során összegyűlt tudást. Ennek felépítését és terminográfiai bejegyzéseit elemezte az előadó rövid prezentációjában, illetve dolgozatában.

A köszöntőket és nyolc előadást felölelő, mintegy kétórás esemény fogadással zárult, amely az ünnepeltnek való gratuláció mellett lehetőséget kínált a jelen lévő vendégeknek az előadások megvitatására, de a kötetlen beszélgetésre is.

A nyelvtudomány technológiai alapú evolúciója

(MTA, Budapest, 2015. november 10.)

Nagy Annamária Lilla

E-mail: annamarialillanagy@gmail.com

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete a Magyar Tudomány Ünnepe keretein belül „A nyelvtudomány technológiai alapú evolúciója” címmel szervezte meg előadásorozatát 2015. november 10-én. A konferenciának a Tudományos Akadémia Nagyterme adott otthont. Az Akadémia 1997 óta számon tartja a Magyar Tudomány Ünnepe, az országgyűlés azonban csak 2003-ban nyilvánította november 3-át a Magyar Tudomány Ünnepevé, mivel 1825-ben Széchenyi István ezen a napon ajánlotta fel birtokainak éves jövedelmét a Tudós Társaság megalapítására.¹

2015-ben a Tudományos Akadémia novemberi rendezvénysorozatának előadásait minden tudományterületen „A tudomány evolúciója: a valós és virtuális világok” tematika köré csoportosították, így került előtérbe a nyelvészetek területén is a nyelvtudomány és a számítógépes világ kapcsolata.

Az előadásorozatot Kenesei István, a Nyelvtudományi Intézet igazgatója nyitotta meg, aki felhívta a közönség figyelmét arra, hogy a nyelvtudomány sokáig semmilyen technikát nem igényelt, az utóbbi időben azonban a tudomány észrevehetően megváltoztatta a nyelvet. Az előadók egytől egyig az Intézet fiatal kutatói voltak, akik nyelvészeti kutatásukhoz a technológiát hívták segítségül.

Az első előadó Pintér Lilla volt, szakterülete a kísérletes nyelvészet és elsősorban azt vizsgálja, különbözőképpen értelmezik-e a felnőttek és a gyerekek a mondatokat. Tesztmondatok segítségével mondat-kép megfeleltetési kísérleteket végzett 60 főn (óvodás korú, első, második és harmadik osztályos gyerekeken, valamint felnőtteken). A kísérlethez az SR Research Experiment Builder programot használta. Az alanyoknak a mondat és a kép viszonyát kellett háromfokú skálán (szomorú arc, szájhúzó arc, mosolygó arc) osztályozni a következő három mondatcsoportba: „csak” partikulás mondatok, szerkezeti fókuszos mondatok, semleges szórendű mondatok fókusz nélkül. Az eredmények korcsoportonként eltérőek lettek, így beigazolódni látszik, hogy a mondatok értelmezése valóban függ az életkortól.

¹ <http://parameter.sk/rovat/technika-tudomany/2009/10/25/kozeleg-magyar-tudomany-unnepe>

A második előadó Káldi Tamás volt, aki a szemmozgáskövetés világába vezette be a hallgatóságot. Kísérletét az infra-illuminátor elnevezésű gép segítségével végezte, amellyel a pupilla és a szaruhártya tükröződését lehet felmérni és követni. Káldi az „és” és „vagy” mondatok közötti különbséget vizsgálta, amelyből arra a következtetésre jutott, hogy az „és” mondatok feldolgozása egyértelműbb és gyorsabb a „vagy” mondatokénál. A kísérlet legfőképp azért érdekes a nyelvészek és elsősorban a fordításkutatók számára, mert a szem mozgása az agy figyelmének levetülése, így információkat kapunk arról, mi megy végbe az agyban.

A harmadik előadó Gráczy Tekla Etelka, a fonetika kutatója. Előadásában előbb a fonetika kutatásának történetét ismertette különböző eszközök bemutatásával, amelyeket a hangok felismerésére fejlesztettek ki. Az idő előrehaladtával ezek az eszközök egyre fejlettebbé váltak, különösképp a 20. században, amikor is egyre több kutatást folytattak a beszédtechnológia fejlesztésének érdekében, többek között a beszélőfelismerés, a beszédfelismerés és a spontánbeszéd-elemzés területein. A mai modern kutatásokat elősegítik továbbá a számítógépes adatbázisok és a külső zajtól mentes megfigyelőtermek is.

Sipos Mária és Kornai András közös előadásban informálták a közönséget a veszélyeztetett nyelvekről. Az előadást Sipos Mária kezdte, aki ismertette, minek alapján sorolják be a nyelveket a veszélyeztetettségük szempontjából egy úgynevezett vitalitási skálába. Ezután néhány kutató munkáját ismertette (Bloomfield, Ladefoged és Dorian), majd beszélt a veszélyeztetett nyelvek és a politikai mozgalmak kapcsolatáról, valamint arról, hogy az idő teltével egyre érzékenyebb témaként kezelik a jelenséget. A nyelvészekre azonban kétségtelenül óriási felelősség hárul. Kornai András egy másik besorolási módot mutatott be, ahol 4 fokozata van a veszélyeztetettségnek: viruló, élő, örökségi, halva született. A nyelvtechnológia abban segít, hogy az élő, de nem viruló, valamint a kihaltfélben lévő nyelvek digitális túlélővé válnak általa. Az életerős nyelvek esetében felhívta a figyelmet arra, hogy számtalan technikai újítás elérhetővé válik számukra, mint például a számítógépes szintaktikai elemzések, a beszédfelismerés vagy a gépi fordítás.

Ezután Makrai Márton következett, akinek szakterülete a nyelvmodellezés, amelynek célja nem más, mint a kérdésmegválaszolás, a fordítás és a modellezés. Rövid előadásában ismertette a szómodellezést, amelynek során több száz dimenziós térben helyezük el a szavakat hasonlóság, rokonértelműség, asszociáció és analógia alapján. Bemutatta még az úgynevezett háromszögletes módszert is, amelynek során 3 nyelv lexikai kapcsolata mutatható ki. Makrai saját kísérletében adott szavak, valamint azok fordításának leképezését vizsgálta. A vizsgálatban kimutatta, hogy a fordítások esetében a szóhoz legközelebb eső leképezés volt a szó célnyelvi megfelelője.

Simon László tíz éve a nagyszótáron dolgozik, az állat- és növénynevekért felelős. A szótár létrehozása során gyakorlatilag a szócikkek adminisztrációja folyik lektorok és szaklektorok bevonásával az XMetal programban. A jelenlegi célkitűzés, hogy minden változtatást adott helyen tudjanak jelölni, ami elősegítené a hatékonyabb, gyorsabb munkát. Mesélt továbbá arról a feldolgozási munkáról is, amellyel munkája során találkozik. Ezekhez szövegfelismerő

– OCR – programokat használnak, azonban a papíralapú, kézirásos anyagok digitalizálásához elengedhetetlen az emberi munka. Az előadás címe *Illúzió és valóság* volt, amelyet Simon előadása zárásakor elegánsan azzal magyarázott, hogy az illúzió az, hogy szoftverekkel minden megoldhatóvá válik, a valóság azonban az, hogy ez nem igaz.

Az utolsó előadást Sass Bálint tartotta a korpuszlekérdezésről. A prezentáció során elmagyarázta, mi a haszna az ilyen programoknak, és bemutatta a legfontosabb magyar nyelvű korpuszokat, amelyeknél a számítógép alapú korpuszlekérdeezést kialakították. Ezek közül a legújabb az MNSZ (Magyar Nemzeti Szövegtár 2), amely 2014-ben jelent meg és 587 millió szót tartalmaz, és többek között lehetőség nyílik vele képzőszűrésre, gyakorisági listák megtekintésére és kollokációs vizsgálatokra is.

A konferenciát Kenesei István zárta, kiemelve, hogy a technológia idővel minden tudomány, így a nyelvtudomány területén is egyre nagyobb teret kap majd, és rámutatott arra, hogy érdemes figyelmünket erre a területre összpontosítani, hiszen a tudományok jövője ebben rejlik. Külön kiemelném még, hogy az előadások teljes ideje alatt jelyelvi tolmácsot biztosítottak az azt igénylő néző számára, ami jól érzékelteti az Akadémia rendezvényeinek magas színvonalát. A Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat minden év novemberében megrendezik érdekes, modern témákkal.

FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap

(ELTE FTT, Budapest, 2014/15 tavaszi félév)

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

A sikerre való tekintettel a 2014/15-ös tanév tavaszi félévében is folytatódott a tanév őszi félévében útnak indított új, *FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap* című előadássorozat az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén. Az érdeklődő közönség a második félévben is négy előadást hallgathatott meg. Az első előadáson Papp Andrea egyetemi docens, a Fordítástudományi Doktori program oktatója és témavezetője és Vihar Judit, a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi docense a műfordítás világát – ezen belül is az újrafordítás jelenségét – igyekezett közelebb hozni az érdeklődőkhöz „Műfordítás másképp” című előadásában. Az érdekes elméleti bevezetőből megtudhattuk, miért célszerű bizonyos időközönként újrafordítani az irodalmi műveket: ezt nem csupán a nyelv, de a korizálás, az adott kor sajátosságai és a fordítói norma változása is indokolja. Ennek során az előadók neves írók és irodalomtörténészek gondolatait ütköztették egymással a kérdéskörrel kapcsolatban.

Ezt követően Oscar Wilde *A boldog herceg* (1888) című művének – 1904 és 1968 közötti – nyolc különböző magyar fordításáról és fordítójáról hallhattunk Papp Andreától. Fejtegetései során az irodalmi meséből vett rövid szövegrészlettel illusztrálta, milyen jó megoldások találhatók az egyes fordításokban, de arra is kitért, milyen félrefordítások tarkítják egyik vagy másik magyar átültetést.

Az előadás harmadik blokkjában Tanizaki Dzsúniciró, Nobel-díjra is felterjesztett japán író *Siszei* (1910) című novellájának két magyar fordítását vetette egybe Vihar Judit, amelyek *A pók* (1937) és a *Tetoválas* (1967) címen jelentek meg. Külön érdekessége az első, Thein Alfréd nevéhez fűződő magyar változatnak, hogy közvetítők segítségével, nyersfordításból született. A második, a forrásnyelvhez hűebb fordításhoz képest csupán jelzésképpen tartalmaz japán kifejezéseket és reáliákat annak érdekében, hogy ne terhelje túl ezekkel az olvasót. Érdekes pontra mutatott rá Vihar Judit néhány szövegrészlet segítségével azzal kapcsolatban is, hogy míg az egyik fordításban a tegeződés, addig a másikban a magázódás mellett döntött a nyelvi közvetítő. A japánban ugyanis csupán fokozatok vannak, ebben a formában nem létezik egyik sem.

A sorozat második előadását Robin Edina szabadúszó fordító, lektor tartotta, aki éppen az előadását követően védte meg lektorálásról szóló doktori disszertációját a Fordítástudományi Doktori Programban. „A fordítási univerzálék újraértelmezése” című előadásában először bemutatta a címben szereplő jelen-

ség kutatásának kezdeteit, amely Baker erre vonatkozó munkáival kezdődött 1993 körül. A definíció szerint a fordítási univerzálék olyan nyelvi jelenségeket takarnak, amelyek jellemzően a fordított, nem pedig az eredeti célnyelvi szövegekben fordulnak elő. Ilyenek például az egyszerűsítés, az ismétléskerülés, az explicitáció, a normalizáció, a forrásnyelvi szövegtulajdonságok átvétele, vagy éppen a szokatlan lexikai mintázatok.

Toury és Chesterman elméleti munkái mellett részletesen beszélt Pym fejtegetéseiről is, aki számos kérdést vet fel az univerzálékkal kapcsolatban, hiszen ellentéteket és átfedéseket állapít meg a különböző hipotézisek között. Így például nem világos Pym szerint, hogy a fordítás konkrétabb vagy „szürkébb”-e az eredetinel, ahogyan az sem, létezik-e a fentebb felsoroltak közül egyetlen, mindegyik fölött álló univerzálé.

Az elméleti kérdések után Robin Edina rátért a témát érintő empirikus kutatásokra is, amelyek például Laviosa, Vanderauwera és Blum-Kulka nevéhez fűződnek. Elméleti modelljében részletesen kifejtette továbbá az univerzálék és az explicitáció, illetve implicitáció kapcsolatát. Ennek során utalt rá, hogy a műveletek egyben stratégiák is, a művelet nyomán pedig bizonyos szövegsajátosságok jönnek létre. Végezetül kitért az úgynevezett pszeudo-explicitáció jelenségére is, amelynek során a fordító nem explicitál ugyan, de nem is implicitál, és ez is explicitebb szöveget, kutatható szövegsajátosságokat hozhat létre.

A félév harmadik előadása dr. Piros Ervin nevéhez fűződik, aki a Fordítástudományi Doktori Program másodéves hallgatója, és emellett szabadúszóként egészségügyi szakfordítóként elsősorban klinikai vizsgálatokhoz (gyógyszerfejlesztéshez) szükséges, illetve azokkal kapcsolatos dokumentumok fordításával és lektorálásával foglalkozik. Előadása jól mutatja, milyen széles skálán mozog a rendezvénysorozat a fordítás területén belül. „Orvosról betegre fordítunk? – Mekkora szerep jut a befogadónak a laikusoknak szánt orvosi szakfordításokban?” című prezentációja elején tisztázta a komolyan szabályozott szakterületet érintő legfontosabb kifejezéseket (*egészségtudományi szakfordítás, gyógyszerhatóság, szöveggondozó* stb.), majd megállapította, hogy az orvos–beteg fordítás intralingvális, vagyis nyelven belüli fordításnak számít.

Ezután helyesírási és nyelvhelyességi kérdésekről értekezett, kitérve az 1987-es, orvosi helyesírást érintő MTA-állásfoglalásra. A legfontosabb kérdéseknek a latin és magyar szavak aránya, valamint az idegen kifejezések magyarosítása és a következetes szóhasználat számítanak. Ennek során Piros Ervin – saját tapasztalatait is felhasználva – részletesen, példákkal illusztrálva ismertette a nyelvi ajánlást követő és attól eltérő, illetve annak ellentmondó eseteket, kitérve a nyelvi közvetítő fordítás során tanúsított erőfeszítésére. Ez bizonyos esetekben bizonyíthatóan nagyon alacsony (pl. a „súlyosbodó” jelző helyett a „progresszív” használata), más esetekben viszont nagy, amikor is a nyelvi közvetítő magyarázatot fűz a fordításhoz, vagyis explicitál. Ez utóbbira azért van lehetőség, mert általában nincs terjedelmi korlát a célnyelvi változatra vonatkozóan.

Az előadás végén az előadó kitért azokra az esetekre, amikor a fordító regiszterváltást hajt végre a nyelvi közvetítés során azzal, hogy eltávolodik a forrásnyelvi szövegtől. Ennek jellemző iránya a szaknyelv–köznyelv, fordított irányban viszont nem jellemző. Ez a váltás pedig gyakorlatilag már lektorálási

feladatot is jelent, hiszen amikor előtérbe helyezük a befogadót, óhatatlanul eltávolodunk a forrásnyelvi szövegtől és a szakmában általában használatos kifejezésektől.

A 2014/15-ös tanév tavaszi félévének záró előadását Károly Krisztina, a Fordítástudományi Doktori Program egyik állandó oktatója és doktori témavezetője tartotta. Előadásának kezdő gondolatával mintegy folytatta Robin Edina két hónappal korábbi előadását, amikor is Octavio Paz Nobel-díjas költőt, íróit idézve megállapította: „All texts are originals, because each translation has its own distinctive character.” Előadásában, amely a „Szövegkoherencia a fordításban” címet viselte, hosszú távú, 2006 óta tartó kutatási programjának (Károly 2014) legfontosabb eredményeit ismertette a szép számú közönséggel. A kutatás tárgya a fordítás mint a szövegalkotás sajátos formája, témája pedig a szövegkoherencia célnyelvi megteremtése, illetve újrateremtése.

Az előadásban és a kutatási projektben vizsgált jelenség a koherencia szövegstruktúrában nyomon követhető összetevőinek szöveghez fűződő viszonya volt. Ennek elméleti alapjai többek között Lautamattira, Halliday és Hasanra, Mannra, Thompsonra, valamint Hoey-ra nyúlnak vissza, azonban – mint az az előadásból kiderült – az általuk felállított modellek csupán kiindulópontként tudtak szolgálni, mivel hozzá kellett igazítani őket a magyar nyelv sajátosságaihoz, valamint a fordítási helyzethez (vagyis ahhoz, hogy fordításelemzés során nem egymástól független, hanem egymástól függő szövegek – eredetiek és fordításaik – együttes vizsgálatát kell megoldani).

Ahogy Károly Krisztina kifejtette, a fordítás stratégiai eltérnek az eredeti szövegalkotási stratégiáktól, és a koherenciavizsgálatok segítségével választ kaphatunk ennek okára. Az előadó többek között két részletes ábra segítségével mutatta be a koherencia szövegstruktúrában azonosítható összetevőinek viszonyát a szöveghez, valamint a koherens célnyelvi szöveg szövegstruktúrában nyomon követhető összetevőinek egymáshoz fűződő viszonyát.

Az előadás kitért azokra a területekre, amelyek számára a kutatás új ismereteket hozott, például a diskurzuselemzésben és a műfajkutatásban, a sajtófordításban, valamint az univerzálék és a fordítói stratégia kutatásában. Így az előadó kifejtette például, hogy a nyelvi közvetítés során eltolódások keletkeznek a szövegben, amelyek alig észrevehető módon, de változásokat idéznek elő a jelentésben. Az angol nyelvű sajtószövegeken végzett hosszú távú kutatás alapján összességében explicitációs tendencia is kimutatható a fordított szövegekben, de maga az explicitációs hipotézis nem igazolható.

Irodalom

Károly K. 2014. *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Horváth Péter Iván

(Ny)elvi kérdések. 100 könnyed ismeretterjesztő cikk

(*Inter Kht.*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2015, 225 pp.
ISBN 979 963 400 0106)

Lengyel Zsolt

E-mail: lengyelz@btk.uni-pannon.hu

Ha turistaként, kikapcsolódást kereső sétálóként egy erdőt akarsz bejárni, választhatsz: széles, jól kiépített és kitaposott utat vagy szűk, kanyargós ösvényeket követsz-e. Az utóbbi esetben komoly segítséget nyújtanak az útjelző táblák, de olykor magadnak is törni kell az utat. Horváth Péter Iván a második lehetőséggel él a nyelv, a nyelv működése, a nyelv használata tekintetében: járatlan ösvényekre csal, de kalauzol is, csapásokat is jelez. Önálló felfedezésre buzdít a *100 könnyed ismeretterjesztő cikk*.

A nyelvész–idegenvezető az *Előszó*ban tisztázza álláspontját, ebből három mozzanatot emelek ki:

[...] meg akartam mutatni az olvasónak, mivel foglalkozik igazában a nyelvészet [...] (9. old.)

[...] a tudomány ott kezdődik (és végződik), ahol a cél nem az álmok birodalmának építgetése, hanem a létező világ megismerése. (10. old.)

[...] a nyelv nem szentség, amelyet egyes tudatlan, erkölcstelen és hanyag emberek bepiszkítanak, hanem az értelem, az érzelem, a kultúra és a történelem közös terméke, amelyet mindenki egyenjogúan birtokol és alakít. (13. old.)

A 100 tárcát 9 témakörbe sorolja a szerző. Az ő elnevezéseit használva (a név után a cikkek száma): Idegen szavak (19), Lexikológia (19), Morfológia (14), Szintaxis (13), Általános nyelvi jelenségek (11), Népi nyelvészet/nyelvi tévhitek (8), Morfoszintaxis (6), Fonológia (5), Írás (5).

Az **Idegen szavak** témakör az egyik legnépesebb, 19 írás tartozik ide.

A **honosított idegen** (40–42. old.) a szókincs bővítésének egyik fontos forrását, az idegen szavak kérdését járja körül; ezek meghonosodásának („magyarrá válásának”) különböző fázisai vannak. A magyar anyanyelvűek többsége a *smakkol* ’ízlik’ szót még idegennek, vendégnek érzi, ha (a szóba hozott idegenszerűsége miatt) kerülni akarnánk, akkor a *cukor*, *farsang*, *krumpli*, *pohár* stb. szavak is erre a sorsa jutnának. A hangzás megtéveszthető lehet: a *rámol*, *vegetál*, *henyél*, *kapiskál* szavakat átvettük (különböző időkben a németből, latinból, szlovákból, olaszból), a hangzás magyarosítását az *-l* képző „végezte el”.

A szószemantika olykor furcsa dolgokra derít fényt: „A *minyon* tagadhatatlanul jövevény, de a *mignon* átadó nyelvi jelentése 'aranyos', azaz a szó ott még csak nem is főnév. Noha a *drink bár* angol, a *vigéc* meg német elemekből (< *Wie geht's?* 'Hogy vagy/van') áll, az említett nyelvekben nincsenek ilyen szavak” (41. old.). A *sztár trendi joggingokkal csencsel* mondat jó lehetőséget nyújt a szerző számára, hogy a meghonosodás különböző fázisait, változatait bemutassa. **A levelet kaptam, lájfé** (62–64. old.) a népetimológia kérdésével foglalkozik. Megtudjuk, hogy a *hallucinálás* 'érzéki csalódás', de ez a jelentés a szókezdet (*hall-*) hatására kezd arra szűkülni (ti. a magyarban), hogy 'téves hangérzékelés' (62. old.); a kiindulópontul szolgáló latin *alucinari* „csak” azt jelenti, hogy 'álmodozik, ábrándozik'. A cigány *hohano* 'hazudós, csaló' *hóhányó* lett; az ismeri a *dörgést* „második szava voltaképpen *dürgést*, amely a fajdkakas párzásra hívó hangja” (63. old.).

A Ballag már a médiák (80–82. old.) kiindulópontja egy tévés műsorvezető intelme: „Ne mondjuk azt, hogy *mediák*, mert az olyan, mintha azt mondanánk, hogy *rádiókok, tévékek*” (80. old.). A szerző rendszeres vizsgálatnak veti alá azokat a szókölcsonzéseket, melyekben az átadó nyelv szempontjából többes számú forma került a magyarba, így a magyar beszélők „természetesen” megtoldották egy *-k*-val, ha többes számot akartak képezni (*orgia, genitália* stb.). **A Kvadrológia** (86–88. old.) című tárca részben a számnevek világába vezet. Számnevek kölcsönzése ritkaságszámba megy, ez a szóosztály az alapszó-kincs része. Azonban ha a mennyiségi viszonyok kulturális színezetet nyernek, akkor a kölcsönzésnek nincs akadálya. Ógörög eredetre megy vissza a *monogram, monokli, monológ* stb., latinra az *uniformis, unikum, unió* stb. A 2-es és a 3-as is megjelenik ebben a szerepkörben: *dualizmus, dublőr* stb., illetve *trickli, trigonometria, trió, trikolor*. A továbbiakban szó esik az idegen szó és a jövevény szó közti különbségről (**Százegy kis szócska**, 116–118. old.), a pleonazmusról, a tautológiáról és a redundanciáról (**Jó, jobb... legoptimálisabb**, 118–120. old.), valamint a purizmusról. **A guglizó szingli** (122–124. old.) – többek között – azokat a fonetikai/fonológiai műveleteket mutatja be, melyek segítségével az idegen szavak „magyarrá válnak”.

Ugyancsak népes a **Lexikológia** témakörhöz sorolt írások száma (19).

A Hány szó van a miben? (36–38. old.) szerint a szókincs mennyiségét, jellegét a lakóhely, a nem, a foglalkozás, a műveltség és más tényezők szabják meg; ennek társadalmasított összegződése a szókészlet; a szótárak pedig szóállományt rögzítenek. Az egyén aktív szókinccse a nyelv alap- vagy törzsszókészletének, míg a passzív a peremszókészletnek felel meg. A *vekker* és az *ébredtőóra* – így a szerző – ugyanazt a tárgyat jelöli, de használatuk szintere nem ugyanaz. Az aktív és passzív tartomány közötti vándorlására hozott példája: „Az újdonsült szülők aktív szókinccsére évekre beköltözik a *cumi*, a *kakis* és a *pelenkáz*, és közben a passzívba vándorol át a *csönd*, a *kipihent* és a *szórakozik*” (36. old.). A szavak számának megállapítása nem egyszerű: „Ha a *réz* és a *kivág* egy-egy szó, mennyi a *kivágja a rezet?*” (37. old.) Fokozva a „bizonytalanságot”: „*A most ugrik a majom a vízbe* nem azt jelenti, hogy 'A főemlős ezennel beleveti magát a H₂O-ba', és az elemei nem cserélhetők fel, ezért bizonyos értelemben ez is szó” (37. old.). „*A zöldség* szerepel a szótárban, mivel a jelentése ('konyhaker-

ti növény’) nem derül ki az alkotóelemeiből. A *kékség* viszont kimaradt, mert ez pusztán ’valaminek a kék volta’ (37. old.). **A családok az asszociációs mezőn** (48–50. old.) a szavak közötti kapcsolatokat mutatja be. Szócsaládokról, szómezőkről és szóasszociációs hálózatokról esik szó (az utóbbi kapcsán – a későbbiek során – a létező magyar adatbázisokat érdemes lesz figyelembe venni).

A Hamis barátok (56–58. old.) két nyelv formailag hasonló/azonos elemeinek szemantikai különbségeit tárgyalja (a *Limonade* a németben ’üdítőital’, a portugál *reforma* ’nyugdíj’-at is jelent stb.); a hamis barátok száma inkább növekedni látszik, mintsem csökkenni. Mi a különbség *Olaszország* és *Itália* között a magyar beszédközösségben (**Eddig Itália földjén...**, 90–92. old.)? A szerző korpuszlingvisztikai elemzése a denotatív és a konnotatív jelentés mentén halad: az *Itália* inkább a pozitív, az *Olaszország* inkább a semleges vagy negatívba hajló tartományban használatos (adócsalás inkább Olaszországban fordul elő, kevésbé Itáliában stb.). **A Magasságában** (96–98. old.) a címet adó lexikai elem (*magasságában*) névutó funkcióban való használatát azzal magyarázza, hogy a téri metaforák könnyedén „túlterjeszkednek”, és időviszonyok jelölésére is alkalmasakká válnak. Az eufemizmusról és a performatívumokról a **Hölgyválaszban** (112–114. old.), a nyelvtani nemhez hasonlítható magyar lexikai jelenségekről a **Szónemesítésben** (120–122. old.) esik szó. A szerző a konkordancia eszközével derít fényt a *mentén* szó (**Nyelvi változások mentén**, 130–132. old.), illetve a *piros* és *vörös* (**Itt a piros, hol a vörös?**, 114–116. old.) használati sajátosságaira. Vizsgálat tárgyai az újabb lexikai elemek (*törvénykezés*, *pikkpakk*, *sacc per kábé* stb.), de a régies, elavult szavak is (*reálgimnázium*, *sóhivatal*, *pruszlik* stb.).

A Morfológia témakör közepesen „zsúfolt”; 14 írást sorol ide a szerző.

A Buri: egy furi nevű hami a Mekiben (14–15. old.) cím több *-i* végű szava közül az elsőt bizony csak a helyzet leírása alapján értjük meg. A szerző ezt így ecseteli: „Burit kérsz?” – így a kérdés egy gyorsétterem eladójától. „... rögtön kitaláltam, hogy burgonyára gondolt... Tudtam, hogy a *kérsz* előtt csak főnév állhat, mégpedig tárgyragos, lévén a *kér* tárgyias ige” (14. old.). Valamennyi magyar anyanyelvű így okoskodna (talán a főnév és a tárgyias ige nem villanna be, de ez nem lényeges, a megértést nem akadályozza). A *buri* ad alkalmat az *-i* kicsinyítő képzős alakok számbavételére, azaz: miért *kori* (*korcsolya*), *undi* (*undorító*), de *szitu* (*szituáció* és nem **sziti*) vagy *csajszi* (*csaj*, de nem **csaji*)? **A Halász, vadász, madarász** (18–20. old.) az *-ász/-ész* képző grammatikai és szemantikai kapcsolati hálót írja le; a háló olykor szeszélyes: a foglalkozásneveket illetően van *fogász*, *fülész*, *szemész* stb., de „nincs **lábász*, csakis *ortopéd szakorvos*” (19. old.). A szókinccs gyarapításának más útja a szó elejének, közepének vagy végének elhagyása (miközben a leggyakoribb a szóvég elhagyása). Ezt mutatja be a **Kamu, ulti, hipó** (64–65. old.). **A Haitiből Haitire** (68–70. old.) a helynevek (országnevek) toldalékolásával foglalkozik. A hangrendi ingadozás generálja a kételyt: *Haitiba* vagy *Haitibe*? A szerző számaikat idézem: az internetes előfordulás szerint *Haitiban* (343.000) – *Haitiben* (244.000), *Haitiba* (16.200) – *Haitibe* (6.860), *Haitiből* (124.000) – *Haitiből* (5.030). „Bonnyolítják” a helyzetet a más toldalékokkal mutatott arányok: *Haitira* (29.300)

– *Haitire* (40.600), *Haitiról* (15.200) – *Haitiről* (26.900). A megoldás: a *Haiti* országgént mély, szigetként azonban inkább magas hangrendű (69. old.). Olvashatunk az *-i*, a *-da/-de*, az *-ista* és a *-talan/-telen* képzők viselkedéséről, szöbe kerülnek a hangkiesést szenvedő tövek sajátosságai, a szuppletivizmus (*él+het = élhet*; vö. *van+hat = lehet* stb.).

A **Szintaxis** témakör 13 írást kínál olvasásra.

A sorrendiség, az elemek elrendezése valamennyi nyelvi síkon jelentkezik, hol szembeötlőbb, hol kevésbé szembeötlő módon – így a szerző az **Egy édes szeszélyes** (24–26. old.) bevezetőjében. A példák közül szándékosan nem a rendszerjellegűeket idézem meg, hanem egy, a valóságismeret révén megszábotott sorrendet. „Nem mindegy, hogy *Hazament és levetközött* vagy *Levetközött és hazament*” (24. old.). Ennél persze komolyabb példákkal is érvel, illusztrál a szintaxis ügyében. A **birtok viszonya** (34–36. old.) a magyar birtokos szerkezetet elemzi: részben idegen nyelvi példák tükrében a magyar sajátosságokat, részben az önmagukban vett magyar szerkezetek többféleségét. Az utóbbira egy példa: „...a birtokviszony” nem mindig birtoklás. *A Csaba Volvója* átalakítva *Ez a Volvo Csabáé, de a fogyasztás mámore nem lehet *Ez a mámore a fogyasztásé*” (34. old.). A **Forró vizet a kopaszra!** (50–52. old.) a hiányos mondatokat elemzi (mint pl. a címadót, de helyet kap a *Gázt neki, a Gyerekek, asztalhoz!* vagy a *Fel a kezekkel!, Le a kalappal is!* stb.). Ugyancsak hiányosság jellemzi a testnevelő, gyógytornász, balettmester stb. szájából elhangzott utasításokat: *comb megfeszít; levegő orron át beszív, térd berogyaszt* stb. (**Mit csinál a micso-da?**, 101–103. old.). A slágerszövegek – ha igaziak – jó lehetőséget nyújtanak a „beszél”, a hétköznapi beszéd (itt: mondatok) sajátosságait górcső alá venni. Ez történik az **Ott állsz az út végén** (60–62. old.) című tárcában, amely az *ott* szerepét elemzi Máté Péter (az írásnak is címet adó) refrénrészletével. A szerző arra jut, hogy „...az *ott* mutató névmási szerepén kívül igekötőszerű töltelék-szóként is használatos...” (61. old.), majd megadja ennek feltételeit. Szó esik a szerkezetvegyülésről (**Ideadod, lécci?**, 82–84. old., **Kettő dudás egy csárdában**, 104–106. old., **Italt mit hozhatok?**, 204–206. old.) és a mondaton belüli ellipsziszről (**Hiányos, de gazdaságos**, 188–190. old.). Rosszallást szokott kiváltani a vonatkozó névmások használatában annak a „szabálynak” egyre gyakoribb megsértése, hogy az *aki* csak személyre, az *ami* nem személyre utal. De ha a szabály csak az „élősegre” fókuszál, akkor mit kezdünk Arany János jól ismert verssorával: „Hallanám dübörgő hangjait **szavának**, **kít** ma képzelnétek Isten haragjának” (**Egy névmás, aki személyeskedik**, 196–198. old.).

Az **Általános nyelvi jelenségek** témaköréhez 11 írást sorol a szerző.

A **Hiánygazdálkodás** (28–30. old.) magyar nyelvi anyagon illusztrálja a nyelveknek azt a közös tulajdonságát, hogy csak bizonyos lehetőségek valósulnak meg. A magyarban nincs **putsza*, **titsz* (*puszta*, *tiszt*), mert a [t] és az [sz] együttes előfordulásakor sorrendjük csak [szt] lehet. A lehetőségek korlátozása a szókincsben is jelentkezik (van *jóllakott*, aki eleget evett, de nincs **jólívott*, tehát, aki nem szomjas). Olykor éppen a többféle lehetőség hoz zavarba (*Elhallgass!*; *Elhallgatnálak napestig.*; *Ezt eddig elhallgattad.* – akár háromféle ige is állhatna a három *elhallgat* helyett). Általános a nyelvekkel kapcsolatban az a vélekedés, hogy a XXI. század végére a mai 6000 nyelvből kb. 600 fog meg-

maradni. A **Holt nyelvek társasága** (30–32. old.) ezt taglalja a latin nyelv alapján. Igaz, a Római Birodalom megbukik, de kisebb-nagyobb különbségek mentén továbbél az újlatin (portugál, spanyol, francia, olasz stb.) nyelvekben. De – igaz, más létezési formákban – továbbél pl. a magyar anyanyelvűek körében is (latin eredetű szavaink bőségéből jó néhányat idéz a szerző). Terítékre kerülnek a (rendszerszintű) nyelvi szabályok (**A szabály az szabály**, 32–34. old.); a nyelvi rendszerben uralkodó redundancia (**A felesleges fölösleg**, 38–40. old.); a nyelvi képességek velünk születettsége (**Pereskedés**, 42–44. old.); a nyelvi változások menete (**Ellentétek vonzásában**, 44–46. old.); a jelöltség és a jelöletlenség (**Jelölt és jelöletlen**, 46–48. old.); az analógia és az anomália görög klasszikusokra visszamenő vitája (**Analógia és anomália**, 72–74. old.).

A **Népi nyelvészet (nyelvi tévhit)** témakörhöz 8 írás tartozik.

Előkerül a hiperkorrekció (túlhelyesbítés) kérdése (**Könyörgöm, akasztjuk fel!**, 78–80. old.), azaz amikor a beszélő vagy az írásmű szerzője túlságosan is helyes formára törekszik (betű szerinti ejtés, *Horváthország* stb.). A **Nincs itt hiba!** (84–86. old.) a hétköznapi beszéd során megfigyelhető megakadás-jelenségeket, szótévesztéseket (*konceptió*s tábor a *koncentráció*s tábor helyett) elemzi. Szóba hozza a divatszavak helyzetét, sorsát (**A divat igazából arról szól, hogy trendi**, 88–90. old.), cáfolni igyekszik a divatszavakkal szembeni ellenérzések jogosságát. Inkább a zárójelzett alcím – Nyelvi tévhit – vonatkozik az **Ősapánk, az etimon** (92–94. old.) című írásra. Lényege: nem is egy – főleg Európában beszélt – nyelv ilyen vagy olyan kutatói igyekeznek meghatározni a világ „legősibb nyelvét” vagy az ősiség valamilyen mutatóját, bizonyítékát. „A párizsi Sorbonne egyetem nyelvészei... arra keresték a választ, hogy melyik (ti. nyelv) őrzött meg legtöbbet az ősműveltség közös nyelvének elemeiből, az úgynevezett ős-etimonokból” (92. old.). Bár a magyar igen előkelő helyet kap, az efféle kutatások túl sok kérdést vetnek fel ahhoz, hogy eredményeiket komolyan vegyük.

Ebben az alfejezetben kapott helyet a **Tükröm, tükröm, mondd meg nékem** (100–102. old.), ami a nyelveredet kérdését villantja fel. Az erről folytatott antik vita egyik álláspontja (pitagoreusok) szerint természetes a kapcsolat a szavak hangalakja és az általuk jelölt tárgyak között. A szofisták nem látnak ilyen összefüggést, míg a sztoikusok véleménye köztes: „[...] valaha, a nyelv keletkezésének idején a tárgyak nevét saját természetük határozta meg, de később az elsődleges szavakból újak lettek, amelyekben már nem lehetett felismerni a hang és a jelentés belső kapcsolatát” (100. old.). Ferdinand de Saussure tesz pontot az effajta viták végére: a szóban forgó kapcsolat önkényes. Mai példát idéz a szerző: az informatikában gyakran használt, magyarul *kukac*nak mondott jel neve csehül *hering*, görögül *kiskacs*a, héberül *rétes* – a vizuális élmény azonossága ellenére.

A **Ne mondjuk azt, hogy... de miért is?** (126–128. old.) a hibavadászatról értekezik. Közelebbről arról, hogy az európai nyelvek többségében a nemzetállamok kialakulása idején (sajátos eredményként) egy és ugyanazon nyelv különféle területi vagy társadalmi változatai közül az egyik megkapta az irodalmi vagy köznyelv, művelt vagy normatív nyelvváltozat, igényes vagy választékos beszéd rangját; „szabályainak” bárminemű áthágása hiba, logikátlanság, kog-

nitív deficit stb. A szerző kiváló példák segítségével cáfolja ezeket a negatív vélekedéseket. Az **Alakít és alakul** (144–146. old.) az *-ul/-ül* és az *-ít* igeképzők kapcsán utasítja el az ún. nyelvi előíró szemléletet. Gyakran hallható vélekedés, hogy a nyelvészeknek szabályozni kell a nyelvet (bizonyos formákat megőrizni, másokat kigyomlálni). Ezzel a felfogással kel vitára – sikeresen.

A fenti írások tökéletesen megfelelnek az alcím egyik felének: **nyelvi tévhitek**; azonban kevésbé (vagy nem) az első felének (**Népi nyelvészet**). Ez egyfelől azt sugallja, hogy a népi nyelvészet egyenlő valamiféle nyelvi tévhitek listájával. Másfelől át kell gondolni magát a „népi nyelvészet” határait, tartalmát. (A „népi” vagy „laikus” nyelvészet időben korábban létezik, mint a „hivatalos”. Néhány példa: minden beszédközösség – megelőzve a „hivatalos nyelvészetet” – kidolgozza a nyelvi tabuk rendszerét, a közösségben való megszólalás sorrendjét, azaz nyelvhasználati szabályokat hoz létre. A mondókákban gyakoroltatott „hangok” gyakoriság tekintetében igen nagy azonosságot mutatnak fel az adott nyelvben megfigyelhető gyermeki fonéma-elsajátítási sorrenddel. Időben közelebbi példa: a leendő szülők többsége válogat, mérlegel: adott családnévhez mi lenne hangzásban a legjobb keresztnév; egy-egy új vállalkozás beindítása előtt, hogy minél ütősebb legyen, az elnevezés lehet hosszabb vita tárgya stb.).

A **Morfoszintaxis** témakör 6 írást tartalmaz.

A **Mit tetszettél mondani?** (22–24. old.) a személyes viszony kifejezésére szolgáló nyelvi eszközöket tekinti át több nyelv egybevető vizsgálata alapján. Sokféle szempontból vizsgálható az ún. nyelvtani nem (**Nemi felvilágosítás**, 58–60. old.): ha van egy adott nyelvben, akkor azért, ha nincs, akkor meg azért. A nyelvi egybevetés érdekes eredményeket produkálhat: ilyen a *die Brücke* és az *el puente* esete (a *hid* a németben nőnemű, a spanyolban hímnemű). Amikor anyanyelvű beszélőket arra kértek, hogy a két főnév elé illeszsenek mellékneveket, a német beszélők körében leggyakoribb a *szép, elegáns, törékeny, karcsú* volt, a spanyolok körében pedig a *nagy, erős, veszélyes, szilárd*. Gyakran okoznak bonyodalmat a homonim párok (**Ha én rózsá volnék...**, 110–112. old.): *én futnék*, mert a hangrendi illeszkedés szerinti szabályos *futnák* foglalt (többes szám harmadik személy). Ugyanakkor az *én sütnék* – *ők sütnék* pár semmiféle ellenkezést, helytelenítést nem vált ki. Hasonló a *süksükölés* (*szuksükölés, csukcsükölés*); a homonim párok (*hallgatja-hallgassa* stb.) egyik tagja stigmatizált (ennek minden negatív következményével, l. **Ha megért-sük, miért nem szeressük?**, 168–170. old.). Ugyancsak gyakori stigmatizáció (erősebb esetben: tiltás) áldozata a *-tatik/-tetik*, ám a helyzet nem ennyire egyszerű a szerző értő érvelése szerint (**Most már tényleg „nem használtatik”**, 134–136. old.).

A **Fonológia** témakör 5 írást tartalmaz.

Részletes áttekintést kapunk az [r] és az [l] viszonyáról (**Répa, retek... mogyoló**, 54–56. old.). A magyar gyerekek számára alighanem ezek a legnehezebbek; sok nyelvben megfigyelhető a rotacizmus, a lambdacizmus; a japánban [l] van az [r]-t tartalmazó jövevényszavakban (*kóla koora; Bulgária Burugaria* stb.), egyes nyelvekben pedig magánhangzóként funkcionálhatnak. Nyelvünk hangzásáról (a 14 magánhangzó gyakorisági megoszlásáról) két írás ad képet. A **Szedte-vette, teremtette!** (74–76. old.) a leggyakoribb [e]-t (pontosabban:

ennek valamelyik „változatát”); a **Kicsi a bors, és gyenge** (148–150. old.) pedig a legritkább [ú]-t veszi górcső alá. Bár a magánhangzókat a legkönnyebb kiejteni (kimondani), a dolog mégsem ennyire egyszerű – boncolgatja a kérdést a **[j], de érdekes!** (94–96. old.). Ritkán kivetés (elízió) tanúi lehetünk (*gazda-asszony – gazdaasszony*, de nincs kivetés a *faarc, leejt* stb. esetében). Gyakori az [e]-t és az [i]-t tartalmazó hiátus (hangrés) kitöltése (*tea – teja, március – márcijus* stb.), de ne várjunk ebben vaslogikát, mert *kreatív* és nem **krejatív*. Szó esik az oktatói felelősségről is! Egyetemi oktató (különösen dékánként) mit tehet, ha valaki „leendő pedagógus létére lírában közli a betörési szándékát, mert három napja nem evett” (98. old.), súlyosbítva ezt emberölési szándékkal is. Horger Antalról és József Attiláról van szó, az utóbbit költőként tiszteljük, Horgert pedig kiváló nyelvészként (nyelvjárás-kutató, a székelyeket, csángókat kutatja), aki a róla elnevezett törvény okán kap – nagyon helyesen – helyt (Horger-törvény). (Egyébként: dékánunk a bölcsészkar elvégzését engedélyezte költőnknek, csak a tanári pályától tanácsolta el.) Az írás **A hangtörvény fura** ura címet viseli (98–100. old.).

Ugyancsak 5 tanulmány található az **Írás** témakörben.

A **<ch>**, a **nagy macher** (52–54. old.) a magyar ábécébe nem tartozó <ch> viselkedését járja körül; ami attól függ, hogy melyik európai nyelvből vette át a magyar. A kiejtés nagy változatosságot mutat: az angol jövevényszavakban leginkább [cs] (*cherry brandy* stb.), a francia jövevényszavakban [s] (*sanzon* stb.), a német (vagy német közvetítésű ógörög) jövevényszavakban viszont [h] (*almanach, anarchia* stb.). A nyelvek írásrendszerében nem ritka, hogy bizonyos betűknek nincs hangértéke, azaz „némák” (**Néma betűnek anyja sem...**, 70–72. old.). A magyarban aránylag ritka jelenség, egy része nem is okoz semmiféle problémát: *röntgen (röngen), rangkór (rankór)* stb., van azonban kilenc szavunk (*céh, cseh* stb.), amelyek szóösszetételi tagként vitathatóvá teszik az említett némaságot.

Az írástanulás váratlan nehézségeiről ad mustrát a **Homo és hetero** (132–134. old.), mivel ekkor derül fény arra, hogy az azonos hangzás különböző írásmódot kívánhat (*estélye – estéje; térdel – térdel* stb.). A jelenség különösen gyakori az angolban. Az **Iksz-faktor** (158–160. old.) a kiterjesztett magyar ábécé 41. betűjének azt a sajátosságát járja körül, hogy ebben az esetben egy betűnek egy kéttagú hangkapcsolat felel meg (fordítva jobban ismert, l. a kétjegyű betűket: <gy>, <ny> stb.). „A magyar helyesírás első alapelve a kiejtés szerinti írásmód” – idézi a szerző az iskolai tankönyvek egyik gyakori mondatát (**Kiejtés szerint?**, 178–180. old.). Ám a gondos elemzés többféle kételyt támaszt.

Itt megszakítjuk a nyelv-erdő bejárását! Legyél tapasztalt, kezdő vagy tapasztalat nélküli turista/nyelvész/anyanyelvi beszélő, melegen ajánljuk ezt a kirándulást. Az útvonal bejárható, a jelzések kitűnően segítik a tájékozódást; a fizikai/mentális felfrissülés pedig bőven kárpótol minden fáradozásért.

Aline Ferreira, John W. Schwieter (eds)

Psycholinguistic and Cognitive Inquiries into Translation and Interpreting

(Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2015, 201 pp. ISBN: 978 90 272 5855 7)

Móricz Kristóf András

E-mail: kristofandras.moricz@gmail.com

A Benjamins-sorozatban megjelent *Psycholinguistic and Cognitive Inquiries into Translation and Interpreting* című kiadvány két részt foglal magában; az egyik a fordítás és tolmácsolás, illetve a kognitív tudományok és pszicholingvisztika metszéspontját tekinti át elméleti szempontból, míg a második rész a témához illeszkedő kutatásokat mutat be, melyek ezen a még sok nyitott kérdést tartogató területen próbálnak új eredményeket bemutatni. A mű egyaránt tárgyalja a fordítás és a tolmácsolás kérdéseit, így meglehetősen széles skálát fed le a cikkek témáival. A könyv a Benjamins-sorozat 115. kiadványa.

A kötet első cikkét, mely bevezetesként szolgál a kiadványban szereplő írásokhoz, Aline Ferreira, John W. Schwieter és Daniel Gile jegyzi. Röviden ismertetik benne a fordítástudomány történetét, az empirikus kutatások fejlődését, majd fejezetenként összefoglalják a könyv további részeinek tartalmát, és megjegyzéseket fűznek az egyes cikkekhez.

Az első elméleti jellegű áttekintő írást a második fejezet tartalmazza, a szerző Fabio Alves. Bemutatja, hogy a kognitív tudomány, az expertise studies (a hozzáértést vizsgáló tudomány) és a pszicholingvisztika miként fejlődik, és hogyan hat a fordítás folyamatának kutatására. A cikk ennek tükrében tekinti át az eddigi szakirodalmat, és olyan példákra is kitér, amelyeknél nincs közvetlen kapcsolat a fordítás folyamatával, azonban mondanivalójukból hasznos információ derül ki erre a területre nézve is.

A harmadik fejezetben Daniel Gile cikke olvasható, amely összefoglalja a tolmácsolás kutatásának és a kognitív tudományoknak a kapcsolatát, áttekinti a tolmácsolás tudományos jellegű kutatásának történetét, összehasonlítja a módszertani megközelítéseket, a pszichológiai és a gyakorlati megközelítést. Előbbi inkább azok részesítették előnyben, akik a tudomány oldaláról fordultak a tolmácsolás felé, míg utóbbit a gyakorló tolmácsok alkalmazták kutatásaikban. A módszerekben az 1980-as években állt be fordulat, ekkortól kezdett el a pszichológiai közelítés összeérni a gyakorlattal. Az 1990-es évektől kétfajta kutatási irány jellemzi a területet: egyrészt az információfeldolgozás felőli megközelítés, és a holisztikus (a „praktisearcher”-ek által előnyben részesített), amelynek középpontjában inkább a tolmácsolási teljesítmény kérdései állnak. Gile cikke szól továbbá a kutatások gyakran tapasztalható módszereiről, módszertani ne-

hézségeiről is, továbbá megpróbál javaslatot adni a kutatásoknak a bemutatott szempontokat egybefogó közös irányára is.

A kutatásokat bemutató második rész első cikke Adelina Hild tollából született. Fő célja, hogy a szinkrontolmácsolásban olyan magasabb szintű diskurzus-folyamatokat találjon, melyek meghatározzák, illetve komplex képet adnak arról, hogy a forrásnyelvi szövegből miképp vezethető le a célnyelvi szöveg. Célja továbbá annak megállapítása, hogy a redundancia mértéke, illetve a szakmai tapasztalat miképpen módosítja ezen folyamatokat (az értési problémák viszonya a tolmácsok által megjelölt feldolgozási problémákhoz viszonyítva, továbbá lehetséges stratégiák ezek megoldására).

A mű a szövegértési kompetenciák szakirodalmának alapos áttekintésével kezdődik, a szerző bemutatja a pszichológiai hátteret, a hagyományos értelemben vett szövegértését, valamint a tolmácsolástudományi vonatkozásokat egyaránt. A cikk fontos kiindulási pontja, hogy az értés a szinkrontolmácsolási folyamat alapvető lépése, mely komoly hatással van a tolmácsolás később következő folyamataira is. A cikk harmadik pontja egy, a tolmácsolási feldolgozási folyamatot feltárni szándékozó kísérletet mutat be, melynek két komponense van: egyrészt újoncok és tapasztalt tolmácsok is részt vesznek benne, másrészt két különböző szöveg kap szerepet (szempontok: információs szint és redundancia). A kvázi-kísérlet egyrészt arra kíváncsi, hogy különböznek-e a kezdő, illetve a professzionális tolmácsok fejében végbemenő folyamatok (ill. hatékonyabban hajtják-e végre őket a gyakorlott tolmácsok), másrészt milyen hatással vannak ezek a teljesítményre. Hat diskurzusszint-változót használt a kísérlet (temporális koherencia, diskurzusjelölés, diskurzusjelentés-típus, diskurzusstruktúra, propozíciós sűrűség és a redundancia). A teljesítményelemzés eredménye, hogy a gyakorlott tolmácsok kvantitatív értelemben lényegesen jobb értékeket értek el, mint a kezdők, méghozzá a változók mindegyikénél. Felmerült a kérdés, hogy ez a különbség nem a forrásnyelvi szöveg értésminőségére vezethető-e vissza, melyet a változók újabb vizsgálatával lehetett megállapítani. Jelentős szerepet játszottak a propozíciósűrűségi, illetve a redundanciával kapcsolatos változók, amelyek a tolmács információfeldolgozási képességét befolyásolták. Érdekes információ azonban, hogy a gyakorlott tolmácsoknál a tudatos stratégiaalkalmazásnak köszönhetően korántsem akkora az információ-sűrűség hatása, mint azt várni lehetne.

Az ötödik fejezet (melyet Šárka Timarová, Ivana Čeňková, Reine Meylaerts, Erik Hertog, Arnaud Szmalec és Wouter Duyck jegyeznék) a szinkrontolmácsolás és a munkamemória-kapacitás összefüggéseit boncolgatja. A cikk bevezetésében megállapítja, hogy a korábbi munkamemóriával kapcsolatos kutatások elsősorban azt voltak hivatottak bizonyítani, hogy a tolmácsoknak jobb memóriájuk van, mint a többi hasonló kvalitású embernek, illetve a tolmácsolóknak. Az eredmények azonban nem voltak meggyőzőek, általában csak a nehezített körülmények közötti produkció ment kimutathatóan jobban a tolmácsoknak. Felmerült a kérdés, hogy van-e összefüggés a munkamemória és a tolmácsolási teljesítmény között. Négy korábbi vizsgálatot említenek a szerzők (Liu 2001; Christoffels 2004; Hodáková 2009; Tzou et al. 2012), és megállapítják, hogy az ilyen jellegű kapcsolatot kutató vizsgálatok általában csak nem

tolmácsoknál és hallgatóknál vezettek eredményre, professzionális tolmácsoknál nem. További érdekesség, hogy míg a digit spannel kapcsolatos feladatok jól jellemezték a tolmácsolást, a rövid távú memóriát megcélzóak nem. Két fő kérdés merült fel: (1) Van-e a munkamemória és a szinkrontolmácsolás között összefüggés a professzionális tolmácsoknál? (2) Van-e ilyen kapcsolat a kapacitásra vonatkozó feladatok szintjén, ahol az eredmények nem mutatják egyértelműen a tolmácsok jelentős fölényét?

A vizsgálat, melyről a cikk beszámol, egy feltáró, deskriptív tanulmány, melyet 28, az EU-ba akkreditált szinkrontolmácsra végeztek (cseh–angol, dán–angol viszonylatban). Kétféle kísérletet hajtottak végre a kísérleti személyeken, egyfelől munkamemóriás típusúakat (betűmegjegyzéses, Corsi-, és komplex vizsgálat), másfelől szinkrontolmácsolási feladatokat kellett megoldaniuk. Utóbbiak esetében videóra felvett beszédeket (3) tolmácsoltak az alanyok. A tolmácsolási részt a kísérlet végrehajtói próbálták a lehető legélethűbben, a változók beállítása mellett kivitelezni. Helyi megfigyelés tárgyát képezte a lexikai, szintaktikai és szemantikai feldolgozás, globális szinten a szóhasználat gazdagsága, az ear-voice span és a különböző sebességeken végzett teljesítmény. Bár a szövegek a valós életből származtak, arányosan oszlottak meg bennük a tolmácsolási problémák, ugyanis előzetesen ennek megfelelő változtatásokat eszközöltek rajtuk. A cikk az eredmények táblázatos bemutatása után vizsgálja az életkor és az általános kognitív készségek, valamint a munkamemória kapcsolatát, külön pontot szentelve a szinkrontolmácsolás, az életkor és a tapasztalat hármának. A kutatás egyik legfontosabb megállapítása, hogy a munkamemória és a szinkrontolmácsolás között hiányzik a szoros összefüggés, ennek egyik magyarázata lehet az ún. plafonhatás (a vizsgált alanyok mind a felső tartományba sorolhatóak). Ez azonban nem zárna ki azt, hogy a tolmácsok munkamemória-kapacitása nagyobb, mint a más foglalkozást űzőké. Összességében megállapítják a szerzők, hogy kutatásuk, bár módszereiben eltér a korábbiaktól, alátámasztja Köpke és Signorelli 2012-es eredményét, mely szerint egy jól képzett szinkrontolmács esetében maga a memóriakomponens nem játszik döntő szerepet.

A hatodik fejezet, melyet Sonia Vandepitte, Robert J. Hartsuiker és Eva van Assche jegyez, azt vizsgálja, hogy a képszerű nyelvezet jelenthet-e problémát fordítási szempontból. A cikk három esettanulmányt mutat be: a metonimikus szerkezetekkel járó fordítási hatásokat, melyben a ráfordított szünetek mennyiségét vizsgálja, hogy eldöntse, lelassítják-e ezek a fordítás folyamatát. A kísérlet lényege, hogy egy diákkal lefordítottak metonimikus és nem metonimikus szövegeket. A szünetek a vizsgálat során a nem metonimikus esetekben az egység elejére, viszont a metonimikusak esetében a közepére és a végére estek. Ez arra enged következtetni (hosszú végszünetek), hogy a kognitív erőfeszítés nagyobb az utóbbi szövegeknél. Kvalitatív és sebességi relációban azonban nem voltak tapasztalhatóak jelentős különbségek. A második esettanulmány a forrásnyelvi kompetenciára vonatkozik, amely esetében nem kapott egyértelmű eredményeket a szerző, míg a harmadikban a fordítási irányok szerepét mutatja be, ebben kimutatható a viszonylagos irányfüggetlenség. Összességében a kutatás megállapítja, hogy a képszerű nyelvezet nehézséget jelent a

fordítónak, hiszen maguk a metonímiák bonyolultabbak, mint a nem képszerű szerkezetek, fordításuk több fejtörést okoz.

A hetedik fejezet (Michael Carl, Silke Gutermuth és Silvia Hansen-Schirra tollából) a gépi fordítás utószerkesztésének témakörét tárgyalja. Az első pontban az utószerkesztés műfaját mutatja be (mi a szerepe, kik, milyen dokumentumokra, milyen technológiával használják). Ezt követi a fordítási kísérlet, amely egy úttörő tanulmány része, középpontjában egy böngészőalapú utószerkesztő eszköz, a CasMaCat áll. A kísérlet során brit újságokból származó szövegeket fordítottak le három módon (hagyományos, teljes fordítás; Google Translate utószerkesztés; egynyelvű utószerkesztés – Google Translate eredménye, forrásnyelvi szöveg nélkül). Hat angol szöveget fordítottak öt célnyelvre, minden kísérleti alany 2×3 feladatot hajtott végre, így hat szöveget dolgozott fel. A szövegek olyan hosszúak voltak, hogy scrollozásra nem volt szükség, felfértek a képernyőre. Az alanyok német anyanyelvűek voltak, egymástól eltérő tapasztalatokkal rendelkeztek utószerkesztés terén. A felmérés két kérdőív kitöltését is magában foglalta. A kísérlet először a tudatos, illetve szubjektív adatokat vizsgálta: arra az eredményre jutott, hogy az utószerkesztés maga nagyobb elégedettségi szintet hoz magával, mint a sima szerkesztés: a $-2 \times +2$ -es skálán 0,43-as eredményt értek el; azonban a résztvevők 83%-a továbbra is inkább maga vinné végig az egész fordítási folyamatot, mintsem utószerkesztene. A cikk a nem tudatos olvasási és szövegalkotási adatokat elemzi a második részében (szemmozgáskövetés és keylogging), illetve az utószerkesztési stílusokat, stratégiákat és hatékonyságot tárgyalja.

A nyolcadik fejezet célja, hogy új, megalapozottabb megközelítésből tárgyalja a retrospektív elemzéseket és keylogging-adatokat a fordítási folyamat kutatásában. A cikkben, melyet Igor Antônio Lourenço da Silva írt, az irodalmi áttekintést követően egy kísérleti beszámoló következik, mellyel a domainközpontú és nem domainközpontú szövegek közötti nehézségbeli különbséget vizsgálták. A vizsgálatban 2×2 brazil orvoskutató vett részt, akik portugál anyanyelvűek voltak, de angolul – feltételezhetően saját műveiket – publikáltak már. Úgy kellett fordítaniuk a kísérlet során, mintha egy orvosi szaklapba készülne egy cikk. Az alanyok két feladatot kaptak, egyrészről adatokat kellett gyűjteniük egy domainspecifikus szöveg fordításához, másrészt egy nem domainspecifikus szövegen kellett dolgozniuk, amely nem az ő szakterületüket érintette. Mindkét részlet kutatási szöveg bevezetője volt (288/280 szavas), mindkét kutatópáros fordított a saját és a másik páros szakterületéről is szöveget (sarlósejtes vérszegénység és Chagas-kór). A vizsgálat kérdőívekkel, közvetlen megfigyeléssel, keylogginggal, képernyőrögzítéssel és retrospektív jegyzőkönyvekkel készült. Az eredmény azt mutatja, hogy a domainspecifikus szöveg feldolgozása nem feltétlenül gyorsabb, mint a nem domainspecifikusé, a szegmens-analízis esetében azonban már a nem domainspecifikusak esetében gyarapodást lehet megállapítani, az adatokat azonban számos szempont alapján vizsgálták, így meglehetősen összetett, differenciált eredmények láthatóak minden egyes kísérleti alanyra vetítve.

Summaries in English

Dorka BALOGH

The Role of Genre Analysis in Legal Translator Training

Abstract: The translation of legal texts requires diverse translation strategies, so a systematic differentiation of legal genres and text types is a key factor in the training of legal translators. In the context of legal translation and especially in the case of legal normative texts, it is the function of the text and the communication situation that are the most decisive factors, as the necessity to create identical legal effect overwrites all other rules. The biggest challenge of translator training is to improve skills effectively through a selection of texts that realistically meets the changing needs of the translation market, but at the same time, can be successfully adjusted to the level of proficiency attained by students at different levels of the training. In my research paper I investigate the role of genre analysis in legal translation, give an overview of the typologies of legal text types and aim to provide a synthesis of the aspects to be taken into account when selecting texts to be used in legal translator training.

Keywords: legal translator training, genre, text-type, genre analysis, translation strategies

Andrea GÖTZ

Contrastive Rhetorical Analysis of Hungarian and English Research Paper Abstracts

Abstract: Genre norms vary between languages and cultures. Exploring these norms would be of great value, since some genres such as abstracts serve a promotional (Hyland 2004), as well as a scientific role. This paper addresses this issue by presenting a contrastive rhetorical analysis of Hungarian and English abstracts, using a small corpus comprising authentic Hungarian, translated English and original English abstracts. To derive a detailed analysis that can detect subtle differences between abstracts written for different audiences (domestic, international) and in different languages, we deployed two models: a) the CARS model for RA introductions (Swales 1990) and b) Hyland's model for abstracts (2004). The results of the quantitative analysis indicate that abstract structure in Hungarian and English do not differ significantly, however, from a qualitative point of view, differences can be observed in the type of moves used, which ultimately suggests that Hungarian and international researchers promote their work differently.

Keywords: rhetorical structure, research article, genre research, RA abstract, CARS model, Hyland's model for abstracts

Ildikó HORVÁTH**Sports Psychology and Interpreting**

Abstract: Sports psychology has a lot of potential for interpreting and interpreter training as stress seems to be one of the major psychological factors influencing an interpreter's professional behaviour. A competitive sports situation is similar to an interpreting assignment since they are both characterised by the achievement need of the performers, the athlete or the interpreter. First, I will present an outline of sports psychology and review the literature on the psychology of stress. Then, I will summarise the research conducted concerning stress in the context of interpreting. Finally, I will discuss the implications for professional interpreting.

Keywords: sports psychology, stress research, stress management, stress literacy, coping.

Anikó MAKKOS**About the Necessity of Mother Tongue Education in Translator Training**

Abstract: The paper introduces a new empirical research in which original Hungarian texts were compared with translated Hungarian texts the source texts of which were English. The texts had been produced by 110 university students studying translation and were analysed by using the results of a pilot study which had revealed numerous text production problems of a similar student population. Although target language approach is predominant nowadays, when defining the quality of translated texts into the mother tongue we rarely talk about the level of text production skills in the mother tongue which future translators possess, and we also lack empirical research into the relationship between these two types of text production. At the same time academic studies in Hungary and abroad have proven that the level of text production skills of future translators does not meet the requirements so it would be necessary to continue mother tongue education in translation courses. The paper emphasises that clear connections can be identified between the two text production skills, and there are some outstanding areas where similar shortcomings can be detected in both text types although they are of different significance. Concerning the given student population the results of the analyses show that further development is needed in vocabulary, in the usage of connectivity devices and some areas of spelling which are beyond the scope of spell-checkers. This knowledge should be built in the everyday practices of translator training but also could be used in other university majors because proper mother tongue text production is a skill which is indispensable to successful university studies and graduation.

Keywords: translator training, parallel corpora, target text approach, mother tongue text production, error analysis

Borbála ROHONYI

Coping with Written Text in Simultaneous Interpreting Part 1

Abstract: Simultaneous interpreting with text has by now been integrated into the work of conference interpreters and there is growing need for it at international meetings and institutions. It has been defined and classified in various ways. Researchers mostly refer to it as a variant of simultaneous interpreting and are interested in the difficulties inherent in its complex nature. The message is delivered in two channels, thus presenting a significant cognitive burden for the interpreter and there is a multiple risk of interference with the source language. Further difficulties include lack of redundancy, quick delivery rate, fewer pauses and monotony. By applying appropriate strategies, however, the text can be very helpful. The objective of the research is to show what is simultaneous with text, what its difficulties consist of, which strategies might prove to be helpful in such a situation and how these may be learnt. Furthermore, the article discusses a few empirical pieces of research in which simultaneous with text was studied or used.

Keywords: simultaneous interpreting with text, sight interpretation, sight translation, auditory and visual input, strategies

Zsuzsanna TÓTH

Translation Diary as a Tool of Translator Training

Abstract: This study offers an example for the use of translation diary (which may be regarded as a written form of think-aloud-protocol, TAP) in translator training. A short review of relevant literature summarizes some key points. Then a case study deals with a one-month period of observation that was conducted with the participation of nine MA-students at the Department of Translation and Interpreting at ELTE University, and gives a short overview of the method, the students' impressions (based on a survey) and the author's insights as a teacher. After that, examples are cited (containing the source language segment, the target language segment and the translator's note) that are relevant in terms of translator training. As a conclusion, the author defines possible ways to improve the method, more specifically, by making it a more integral part of the learning process and incorporating it as a progressive process into the curriculum.

Keywords: translator training, process-oriented training, translation diary, translation strategies, think-aloud-protocol

A szerkesztőségbe beérkezett újabb könyvek

A szerkesztőség továbbra is szívesen fogad recenzíós példányokat a F/T kutatási területén megjelent legújabb könyvekből, és várja a jelentkezőket új fordítástudományi könyvek ismertetésére

2015

- Károly Krisztina, Fóris Ágota (szerk.) 2015. *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 341 pp. ISBN 978-963-284-605-7
- Horváth Péter Iván 2015. *(Ny)elvi kérdések. 100 könnyed ismeretterjesztő cikk.* Budapest: Inter Kht – Tinta Könyvkiadó. 225 pp. ISBN 978-963-409-010-6
- Horváth Ildikó (szerk.) 2015. *A modern fordító és tolmács (tanulmánygyűjtemény).* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 212 pp. ISBN 978-963-121-474-1
- Károly Krisztina 2015. *Szövegkoherencia a fordításban.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 300 pp. ISBN 978-963-284-545-6
- Benő Attila, Fazakas Emese, Zsemlyei Borbála (szerk.) 2015. *Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában. XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Kolozsvár, 2014. április 24–26.* A MANYE Kongresszusok előadásai. Vol. 11. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 429 pp. ISSN 1786/545X, ISBN 978-606-739-019-3
- Bárdosi Vilmos (szerk.) 2015. *A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 275 pp. ISBN 978-615-521-9 63-4

2014

- Tamás Dóra Mária 2014. *Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Fordítástudományi értekezések I.* Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. 198 pp. ISBN: 978-963-284-568-5
- Albert Sándor 2014. *Fordítás-Nyelv-Filozófia.* Budapest: Áron Kiadó. 214 pp. ISBN 978-963 921-090-5
- Borgulya Istvánné Vető Ágnes 2014. *Kulturális távolságok. Vállalatokon belüli és országok közötti interakcióban.* Budapest: Typotex. 257 pp. ISBN 978-963-279-819-6
- Bárdosi Vilmos (szerk.) 2014. *Szövegalkotó gyakorlatok, nyelvt teremő praktikák.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 236 pp. ISBN 978-615-521-9 63-4
- Heltai Pál 2014. *Mitől fordítás a fordítás? Válogatott fordítástudományi tanulmányok.* Budapest: Eötvös József Könyvkiadó. ISBN 978-963-995-549- 3
- Ladányi Mária, Vladár Zsuzsa, Hrenek Éva (szerk.) 2014. *Nyelv – társadalom – kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák. XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Budapest 2013. március 26–28.* A MANYE Kongresszusok előadásai. Vol. 10. I–II. Budapest–Szeged: MANYE – Tinta Könyvkiadó. ISSN 1786/545X, ISBN 978-615-5219-66-5
- Havas Ferenc, Horváth Katalin, Kugler Nóra, Vladár Zsuzsa (szerk.) 2014. *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 469 pp. ISBN 978-615-521-964-1

2013

- Adamikné Jászó Anna 2013. *Klasszikus magyar retorika*. Budapest: Holnap Kiadó. 547 pp.
ISBN: 978-963-346-855-5
- Minako O'Hagan, Carmen Mangiron 2013. *Game Localization: Translating for the Global Digital Entertainment Industry*. Amsterdam: John Benjamins. 374 pp. ISBN: 978-902-722-457-6
- Horváth Ildikó 2013. *Bírósági tolmácsolás*. Budapest: Eötvös Kiadó. 59 pp. ISBN: 978-963-087-515-8
- Dróth Júlia (szerk.) 2013. *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Gödöllő: SZIE. ISSN 1587-4389
- Tóth Szergej (szerk.) 2013. Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. XXII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szeged 2012. április 12–14. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 9. Budapest–Szeged: MANYE–SZTE. ISSN 1786/545X, ISBN 978-963-992-763-6
- Bárdosi Vilmos (szerk.) 2013. *Reáliák a lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 268 pp. ISBN 978-615-5219-32-0
- Klaudy Kinga (szerk.) 2013. *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején. 41 éves az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke. Jubileumi évkönyv*. 256 pp. Budapest: Eötvös Kiadó. 1973–2013. ISBN 978-963-312-164-1

2012

- Tamás Fáy 2012. *Sekundäre Formen des Foreigner Talk im Deutschen aus übersetzungswissenschaftlicher Sicht*. Beiträge zur interkulturellen Germanistik. Band 4. Tübingen: Günther Narr Verlag. 176 pp. ISBN 978-382-336-714-7
- Hannu Kempanen, Marja Jänis, Alexandra Belikova (eds) 2012. *Domestication and Foreignisation in Translation Studies*. Berlin: Frank und Timme. 230 pp. ISBN 978-386-596-403-8
- Bárdosi Vilmos (szerk.) 2012. *A szótól a szövegig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 280 pp. ISBN 978-615-521-907-8
- Horváth Ildikó 2012. *Interpreter Behaviour. A Psychological Approach*. Budapest: Hang Nyelviskola. ISBN 978-963-08-4976-0
- Horváthné Molnár Katalin, Antonio Donato Sciacovelli (szerk.) 2012. Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe. XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szombathely, 2011. augusztus 29–31. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 8. No. 1. 228 pp.+ Vol. 8. No. 2. CD. ISSN 1786 545X ISBN 978-963-334-052-3

A recenzálandó könyveket az alábbi címre kérjük elküldeni:

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerkesztősége

Klaudy Kinga főszerkesztő

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F.

Tel: 4116500/5894, Fax: 4855217, E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

Útmutató a FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerzőinek

Klaudy Kinga

Kedves szerzők!

A tanulmányok benyújtásakor általában a MANYE honlapján található hivatkozási útmutatót érdemes követni, de néhány dologra itt is felhívom szíves figyelmüket:

1. A betűtípus legyen Times New Roman, 12-es fokozat.
2. A tanulmányok terjedelme általában 10–20 oldal (1 oldal 2500 leütés, a betűközt is beleszámítva).
3. A recenziók terjedelme 5–7 oldal (hosszú recenzió).
4. A szemlecek terjedelme 2–3 oldal (rövid recenzió).
5. A konferencia-beszámoló terjedelme a konferencia jelentőségétől függ, lehet hosszabb, értékelő beszámoló (5–7 oldal), de lehet rövid híradás is (1–2 oldal).
6. Minden tanulmánynak 150 szavas magyar és angol kivonata/absztraktja legyen, valamint 5 kulcsszót is kérünk magyarul és angolul.
7. Ne felejtjük el a tanulmány címét angolul is megadni.
8. A cím (alcímmel együtt) ne legyen hosszabb 10 szónál.
9. A tanulmányt tagoljuk alfejezetekre.
10. Az alfejezeteket decimálisan számozzuk (hármás mélységig).
11. Az első és második fokozatú alcímeket vastagítsuk, a harmadik fokozatú alcímeket kurziváljuk.
12. A bekezdéseket ne soremeléssel jelöljük, hanem 5–7 leütésnyi behúzással.
13. Minden hivatkozott név mellett legyen évszám.
14. Páros szerzők esetén ne kötőjelet, hanem *és*-t használjunk a szövegben, és vesszőt az irodalomjegyzékben.
15. Ha szó szerint idézünk, oldalszám is legyen (előtte kettőspont).
16. A 40 szónál hosszabb idézeteket elkülönítjük, fölötte és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzást. Nem kell kurziválni. Nem kell idézőjel.
17. Az elkülönített nyelvi példákat folyamatosan számozzuk. A szám gömbölyű zárójelben legyen. Az elkülönített nyelvi példákat nem kell kurziválni. A kurziválást a kiemelésre használjuk.
18. Az elkülönített nyelvi példák esetében fölötte és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzást.
19. Ha az eredeti nyelvű példa (1), a fordításai (1a), (1b) számot kapjanak, és ezen a számon kell rájuk hivatkozni a szövegben. Ez jobb, mint a *fenti példa* és a *lenti példa* emlegetése.
20. A nyelvi példa végén hivatkozunk a korpuszra – legegyszerűbb beszámolni a szövegeket. A szerző és a fordító neve is megfelel oldalszámmal, ha a tanulmány végén a **Források** címszó alatt megadjuk a pontos adatokat.

21. A szövegen belüli nyelvi példákat kurziváljuk.
22. Aláhúzást ne használjunk, csak végső szükség esetén.
23. Minden ábrának és táblázatnak legyen száma és címe, az ábra vagy a táblázat fölött.
24. Az ábrákhoz, táblázatokhoz, nyelvi példákhoz mindig fűzzünk magyarázatot, előtte és utána is.
25. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) minden névnek szerepelni kell, akit a cikkben említünk.
26. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) ne szerepeljen olyan név, akit a cikkben nem említünk.
27. A szerkesztett köteteknél (pl. konferenciakötetek) mindig tüntessük fel a szerkesztő vagy szerkesztők nevét (In:).
28. Külföldi folyóiratnál a kötet megjelölése: Vol. 1. No. 1.; magyar nyelvű folyóiratnál: 1. évf. 1. szám.
29. Az oldalszámok között nagyköötőjel legyen: 123–153.
30. A nyelvi példák forrását külön jegyzék tartalmazza **Források** címmel.
31. A lábjegyzeteket általában kerüljük, csak akkor használjuk, ha pl. támogatót kell megjelölni, vagy a tanulmány alapjául szolgáló előadásra akarunk utalni.
32. Akkor is használhatunk lábjegyzetet, ha az idegen nyelvű idézet fordítását vagy a magyar idézet eredetijét akarjuk megadni. Ha azonban oldalanként 2–3 sornál hosszabb az idézet eredetije, helyezzük el inkább végjegyzetben **Jegyzetek** címmel.
33. Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal történjenek.
34. Az irodalomjegyzékben lehet külön szerepeltetni az internetes forrásokat, mivel megtörésük gondot okoz. Aláhúzásra és színezésre nincs szükség.

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből

(ISSN 1419 7480)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel –
1 példány ára: 2000 Ft)

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű, lektorált tudományos folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke indított 1999-ben. A folyóirat évente kétszer jelenik meg, alcíme: *Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*.

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a fordítástudományt a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat bármely válfajának rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Rendszeresen közöl műhelytanulmányokat, fordításkritikát. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó publikációkat, ezekről hosszabb elemző kritikákat közöl a **Recenziók** rovatban, és rövidebb ismertetéseket a **Szemle** rovatban.

A folyóirat érdeklődésre tarthat számot a fordítás és tolmácsolás elméleti kérdéseivel foglalkozó szakemberek, tudományos kutatók, gyakorló fordítók és tolmácsok, irodalmárok és nyelvészek, fordító- és tolmácsképzésben részt vevő tanárok és diákok, nyelvi konzulensek és nyelvpolitikai szakértők, kiadók és szerkesztők, szótárkészítők és korpusz-építők körében.

A kéziratokat kérjük elektronikus és nyomtatott formában az alábbi címre küldeni: Klaudy Kinga, főszerkesztő, ELTE BTK FTT, Budapest 1088, Múzeum krt. 4., F épület I. emelet 9–11. E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu. A kéziratok formai kivitelezésében a MANYE honlapján található szerkesztési útmutató követendő: www.manye.hu.

A cikkhez kérünk 150 szavas angol és magyar kivonatot csatolni, öt-öt kulcsszóval. A beérkezett cikkeket először a szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába. Ezután következik a névtelen lektorálási folyamat, amelyben a lektorok elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják a kéziratot.

A korábbi évfolyamok tartalomjegyzéke és a közelmúltban megjelent folyóiratszámok teljes anyaga megtalálható az FTT honlapján: www.elteftt.hu. Korlátozott számban a folyóirat régi számai is megrendelhetők. Könyvtárak számára az esetleg hiányzó korábbi számokat lehetőség szerint pótoljuk.

Megrendelés, előfizetés: Papp Sándorné, ELTE BTK FTT, Budapest 1088, Múzeum krt. 4., F épület I. emelet 3–4. Tel: 4116500/5894. E-mail: papp.sandorne@btk.elte.hu

M E G J E L E N T

H O R V Á T H I L D I K Ó

Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába

Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
2015. 183 pp. ISBN 978 963 284 674 3

A tartalomból:

A tolmácsok kommunikációs viselkedése

A tolmács beszédviselkedése

A tolmács nyelvi viselkedése

Tolmácsolás és kreativitás

Stressz és tolmácsolás

Kognitív rugalmasság és tolmácsolás

A szerző a tolmácsot mint komplex nyelvi és kognitív feladatot végrehajtó személyt, és nem mint fekete dobozt vagy személytelen lényt vizsgálja.

A könyv átfogó képet ad a tolmácsolásról mint szakmáról, és a tolmácsokról mint hivatásos nyelvi közvetítőkről, valamint leírja a viselkedésükre ható tényezőket.

További részletek:
www.eotvoskiado.hu